

OM
KYRKAN I SKÅNE UNDER KATHOLICISMEN.

I.

AKADEMISK AFHANDLING,
SOM MED TILLSTÅND AF
VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETEN I LUND

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å AUDITORIUM N:o 1, ONSDAGEN DEN 20 MAJ 1868,
KL. 10 F. M.

AF

ARNOLD NATHANAEL HAMMAR,
PH. C., E. O. AMANUENS VID UNIVERSITETS-BIBLIOTHEKET.

LUND,
TRYCKT UTI BERLINGSKA BOKTRYCKERIET,
1868.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41552409_0097

I.

Christendomens införande i Skåne. Provinsen Lunds territoriella historia.

Den motsats, som historieforskarne i politiskt afseende uppvisat mellan östra och vestra Danmark, framställer sig äfven för betraktelsen af den äldsta danska kyrkans historia och är en hufvudsynpunkt för denna. Ifrån Bremen härstammar den vestra afdelningen af samma kyrka genom Ansgarius och dem som följde efter honom på den bremiska erkestolen. Men det förhåller sig näppeligen på samma sätt med öarne och Skåne. Fastän Ansgarii mission utsträcktes ända till Sverige, synas dock dessa landskap, märkligt nog, hafva förblifvit alldeles oberörda af henne, åtminstone veta de tillgängliga källorna intet att säga derom¹⁾. Senare finner man visserligen tecken till bremisk verksamhet äfven inom detta område, men de äro hvarken många eller synnerligen betydande. Mag. ADAM berättar²⁾, att Unne genomreste alla de danska öarne, understödd af konung Harald, och predikade evangelium för hedningarne och tröstade i Christo de troende fångar, han der fann. Då den konung, som berättas hafva lemnat Unne sitt understöd, synes under kampen mot sin hederiske son, åtminstone efter en chrönikas berättelse³⁾, hafva haft sin slutliga

¹⁾ PONTOPPIDAN har intet annat skäl för sitt påstående (A. E. D. I, 28), "dass nicht nur Süd- und Nordjütland sondern auch die grosse und kleine Dänische Insuln samt Schonen von Anschario und seinem Gehülffen das Evangelium empfangen," än att det hos CRANTZIUS heter: "Sie seyn in das innerste des Reichs durchgedrungen."

²⁾ ED. LINDENBRUCH Cap. 48.

³⁾ SRD (Scriptores Rerum Danicarum) I, 158.

hållpunkt i Skåne, kan det väl hända, att redan vid denna tid, omkring 985, någon christendom funnits i Skåne, i hvilket fall den med en viss grad af sannolikhet kan tillskrifvas Unne, ehuru visserligen icke källorna omedelbart föranleda ett sådant antagande. Ty hvarken mag. ADAM eller den anonyme historieskrifvaren från Roskilde, som annars vet åtskilligt att berätta om Unne¹⁾, säga, att han besökt Skåne, och snarare förbjuder mag. ADAMS fortsatta berättelse denna gissning, då det heter, att Unne företog sin resa mot Birka till sjös, sedan han lemnat öarne. Och äfven hvad öarne beträffar, synas resultaten af Unnes verksamhet icke hafva varit stora, — det talas intet om dem, — och det synes tydligt, att hans vistande der blott var tillfälligt och i förbigående på en resa, hvars egentliga mål var Sverige.

När mag. ADAM omtalar upprättandet af de tre jutska biskopsstolarne, tillfogar han, att kyrkorna på Fyen, Seland och i Skåne blefvo dem underlagda²⁾. Att härvid icke får fästas för stor vikt, synes deraf, att en bestämd fördelning af dessa landskap på de serskilda stolarne ej gjordes, biskoparne skulle hvar och en allt efter sin förmåga och allt efter som tillfälle yppades verka för christendomen, de voro blott missionsbiskopar utan begränsadt område³⁾. Det heter vidare om en af dem, Leofdag i Ribe, att han predikade för folken på andra sidan hafvet, d. v. s. Svear och Norrmän, men med "på andra sidan hafvet" har han förut förstått äfven Fyen, Seland och Skåne, så att det väl kan vara, att i dessa mag. ADAMS ord skall ligga en antydning, att Leofdag missionerat äfven i Skåne, så mycket snarare som det anförda stället (cap. 50) står i sammanhang med berättelsen om Leofdags utnämning till biskop i Ribe. Men mer än en antydning är det icke, och detta flyktiga omnämmande visar, att mag. ADAM icke tillagt Leofdags verksamhet öfver hufvud stor betydelse, aldra minst för Skåne. Och detta flyktiga omnämmande af Leofdag serskildt, ensam af de tre, som missionär "på andra sidan hafvet," gör, att vi icke hafva rätt att tillskrifva de öfriga två något arbete alls i Skåne.

¹⁾ SRD I, 375. De underrättelser om Unne, som der meddelas, synas likväl vara endast en något slarfvig afskrift af mag. ADAMS. Den anonyme säger, att Unne återförde de affallna i Danmark, just detsamma som mag. ADAM berättar om hans verksamhet bland Svear och Götar. Plagiatorn förräder sig dels genom ett "dicunt quidam" dels genom att begagna just samma uttryck (revocare) som ADAM.

²⁾ Cap. 50.

³⁾ Cap. 69.

I tydligare ordalag berättas ¹⁾ om Odinkar den äldre, som, "predikande i Fyen, Seland och Skåne," omvände många till christna tron. LAPPENBERG ²⁾, stödjande sig vid mag. ADAMS 87 cap. och dertill hörande schol. 34, som gör den i texten omtalar Odinkar till biskop i Ribe, hvilket omöjligen kan gälla den äldre Odinkar, som var ordinerad till Sverige, antager, att också Odinkar den yngre understundom besökte kyrkorna på andra sidan hafvet. Men här har utan tvifvel tillagts den yngre något, som rätteligen tillkommer den äldre, ty i det anförda åttisjunde kapitlet af mag. ADAM heter det, att Odinkar *ensam* bland biskoparne besökte kyrkorna på andra sidan hafvet, och att denne ende var Odinkar den äldre betygas uttryckligen i det sjuttisjunde kapitlet, likasom ock ett annat ställe ³⁾ icke tillägger mer än en Odinkar en så utsträckt verksamhet. Jag fäster derjemte uppmärksamheten vid den förunderliga likheten i berättelserna cap. 77 om den äldre och cap. 87 om den yngre Odinkar, båda sättas i sammanhang med en Poppo, om bådas existens begagnas hvarandra temligen liknande ordalag ⁴⁾, och de båda Popponernas attributer äro hvarandra också mycket lika ⁵⁾, så att de se ut som en person, och dessa attributers utmärkthet leder otvunget tanken på den berömde Poppo, som genomgick eldprofvat, och hvilkens samtidige naturligtvis snarare varit den äldre Odinkar än den yngre ⁶⁾.

¹⁾ Cap. 77.

²⁾ Ueber die Chronol. der älteren Bischöfe der Dioecese des Erzbisthums Hamburg i Archiv der Gesellsch. für ält. Deutsche Geschichtsk. IX, 410.

³⁾ Schol 99, cap. 241.

⁴⁾ "Claruit etiam tunc" och "supervixit."

⁵⁾ "Theologus" och "sanctus dei" (cap. 77).

⁶⁾ LAPPENBERG l. c. p. 399 söker visserligen visa, att två Popponer existerat, och att attributet theologus tillhör en yngre af detta namn. Då mag. ADAM, cap. 85, uttryckligen nämner, att Poppo upphört att vara biskop i Slesvig redan under ebp Libentii tid, således före 1013, anmärker L., att mag. A. icke betecknar Poppo såsom *död*, hvadan han vill antaga en hans förflyttning till Århus, förgätande: först, att en sådan förflyttning, då för dess giltighet redan i fjerde århundradet påfvens samtycke erfordrades (se HURTER, Innocenz der Dritte I, 242; III, 289), hade varit något långt mera serskildt anmärkningsvärdt än hans dödsfall; för det andra, att mag. ADAM cap. 85 säger, att under tiden efter Adaldags död "intill våra dagar" ingen biskop funnits i Århus. Hur föga LAPPENBERG sjelf, denna hypotes oaktadt, lyckats fasthålla tanken om de två Popponerna, visar sig, då han p. 399 låter förflyttningen till Århus gälla en Poppo som skall hafva dött efter 1029, men p. 411 berättar detsamma om en Poppo, hvars efterträdare var Reginbrand, som 948 uppträdde på synoden i Ingelheim. — Och Odinkar den äldre förekommer hos mag. ADAM alltjemt i sällskap med en Poppo. Jfr cap. 98 och schol. 99.

Man frestas derföre att anse hela det anförda stället om Odinkar den yngre och Poppo theologus vara blott en upprepning af det som sagts förut om Odinkar den äldre och sålunda egentligen röra denne samt att följaktligen äfven af denna grund hålla det för åtminstone högst problematiskt, huruvida verkligen de nämnda transmarinska kyrkovisitationerna förrättats af den yngre biskopen. Dessa äro de få spåren af bremisk mission i Skåne. — Ändock äro de alla uppletade i en historieskrifvares arbete, som har tydlig tendens att framhäfva sin kyrkas förtjenster om christendomens utbredning i Danmark.

Dessa bremiska missionsförsök hafva nog icke uträttat mycket; ännu vid elfte århundradets begynnelse stodo i Skåne de hedniska hofven och deras gudarbilder. Englands eröfring deremot befordrade i hög grad christendomens framgång; detsamma hände nu, som i kyrkans första århundraden, att de eröfrande hedningarne betvungos af det underkufvade folkets religion. Redan hos Sven Tjugeskägg märkes detta; visserligen blef han christen sannolikt först under något af sina senare Englandståg¹⁾, men sedan sökte han befordra christendomens framgång i sitt hemland, och bland andra åtgärder, som han i detta ändamål vidtog, anføres, att han insatte engelsmannen Gotebald till biskop i Skåne²⁾. Ett gammalt engelskt martyrologium uppgifver denne Gotebalds dödsdag till den 5 April 1004, men detta martyrologium är öfver hufvud i chronologiskt afseende icke tillförlitligt, det öfverensstämmer serskildt i fråga om dagen för Gotebalds död icke med *Necrologium Lundense*, och derföre kan rätteligen med MAURER³⁾, från hvilken dessa uppgifter äro hemtade, betviflas, att Gote-

¹⁾ Att han slutligen blifvit christen, låter icke förneka sig, och dervid får icke läggas för liten vikt. Om det än måste medgifvas, att SAXOS framställning af Svens historia är förvirrad och full af fel (SAXO, ed. Müller II. 311), så är dock detta en hufvudpunkt i berättelsen, som till och med tyckes skrifven enkom i afsigt att visa christendomens välsignelse äfven i verldsligt afseende. Saken bekräftas af mag. ADAM (cap. 81) och *Encomium Emmæ* (SRD II, 477), som låter Sven på dödsbädden hålla ett christligt förmaningstal till sin son och befalla sin begrafning i en christen kyrka. Att omvändelsen försiggått i England SRD II, pp. 204, 349. Men att hon icke skett förrän under Svens senare tid, torde följa dels af den bekanta berättelsen om hans förhållande till Olof Tryggvason och Sigrid Storråda, dels af angelsaxiska annalers mångfaldiga berättelser om hans grymhet mot kyrkor och prester (t. ex. SRD II, 439). Jfr WORSAAE, *De Danskes Erobring af England og Normandiet* pp. 252, 253, 277.

²⁾ Mag. ADAM schol. 24.

³⁾ Die Bekehrung des Norw. Stammes, I, 487.

bald förr än under k. Svens sista år kom till Danmark. När Knut den store som segerherre återvände från England, medförde han flere engelska biskopar, af hvilka han sände en benämd Bernard till Skåne¹⁾. Detta torde hafva inträffat omkring 1019²⁾. Om Gotebald nämna SAXO och ANON. ROSK. icke ett ord, de sätta Bernard i hans ställe och låta denne verka i Skåne redan under k. Svens tid³⁾. Men den äldre mag. ADAM måste hafva vitsord, han understödes af en så kraftig auktoritet som *Necrologium Lundense*⁴⁾, både Gotebalds och Bernards tillvaro som skilda personer står fast. Hvad Bernard beträffar, uppgifva de båda förstnämnda källorna, deri efterföljda af Ericus Olai⁵⁾ och de flesta nyare författare⁶⁾, att han är samme Bernard, som följde med Olof Haraldsson från England, och som sedan i flera år var biskop på Island⁷⁾. Men chronologien förbjuder detta; äfven om man antager att konung Olof genast efter sin ankomst till Norge, hvilken inträffade 1014 eller 1015 på hösten, afsändt Bernard till Island, blir det svårt att fatta, huruledes Bernard skulle kunnat i slutet af 1014, aldri tidigast, komma till Norge och 1019 till Skåne, under mellantiden vistas fem år på Island och äfven något i England, hvilket ju efter mag. ADAMS berättelse måste hafva varit fallet, då det heter, att konung Knut förde honom med sig från England. Men konung Olof synes icke före 1016 hafva sändt någon Bernard till Island⁸⁾, och det är sålunda rent af omöjligt att antaga den skånske Bernard för samma person som den isländske Bernard den bokvise, om mag. ADAMS uttryck på anf. st. om tiden för Bernards ankomst till Skåne skola fattas efter ordalydelsen. Härtill må läggas, att mag. ADAM, ehuru han tyckes till en person sammanslå de två Bernardar, nyss anförda isländska källor omförmåla, dock tydligen skiljer mellan en skånsk och en norsk Bernard⁹⁾.

Om än källorna hafva lika litet eller ännu mindre att berätta om resulta-

¹⁾ Mag. ADAM cap. 92.

²⁾ WORSAAE, l. c. p. 311.

³⁾ SAXO I, 500, 502. SRD I, 376.

⁴⁾ SRD III, 454.

⁵⁾ Script. Rer. Suec. II, 28.

⁶⁾ t. ex. MUNCH, Norsk Tidsskrift for Videnskab V, 34; REUTERDAHL, Sv. Kyrkans Hist. I, 313, m. fl.

⁷⁾ Mag. ADAM cap. 94. Biskupa Sögur I, 65. Islendinga-Bok cap. 8, Landnama-Bok (Kbhvn 1774) p. 396.

⁸⁾ KEYSER, Den Norske Kirkes Hist. under Katholicismen I, 88. Jfr MUNCH, Det Norske Folks Hist. II, 211, som sätter Bernards vistande på Island till 1016—1021.

⁹⁾ Mag. ADAM, cap. 92, 94, 206, 241.

terna af Gotebalds och Bernards verksamhet i Skåne än om deras föregångares, felar man nog icke, om man likafullt anser de förras verksamhet för vida mer betydande än de sistnämndas. Anledning till ett sådant antagande är det förhållandet, att dessa båda missionärer äro de första, om hvilka det berättas, att på deras tid kyrkan hade vänskap och stöd af Danmarks konungar. Det är tydligt, att missionärer af dessa hulpna, skulle verka med långt större framgång än de första christendomens förkunnare, som under farligheter af alla slag måste liksom smyga sig till att predika, döpa och omvända. Alltid af vigt, betydde denna hjälp än mer, när den kom från en så mächtig herskare, en så kraftig karakter, som Knut den store. Visserligen har icke något omedelbart yttre tvång användts vid Skånes christning, derom vittnar den långsamhet, hvarmed hedendomens lemningar bortträngdes, och hvarom skall talas på ett senare ställe; men det var så i de tiderna, att herskarens personliga åsigt betydde mycket vid undersåtars omvändelse, det visar nästan alla germaniska länders omvändelsehistoria.

Gotebald och Bernard hafva sannolikt af Englands primas ordinerats till Skånes biskopar¹⁾. Men ännu hade christendomen icke framskridit så långt, att en bestämd plats kunde anvisas dem som biskopssäte, och derföre har ingen af dem äran att betraktas som *Lunds* förste biskop²⁾. Mag. ADAM vill icke heller låta dem gälla för *Skånes* första biskopar, hvaremot vi sätta dels hans egen föregående berättelse om dem, dels det förhållandet, att väl dessa bådas åminnelse, och det som biskopar, men deremot ingen af de bremiska missionärernas firades i Lunds domkyrka, som det anförda stället ur den gamla minnesboken visar. Detta mag. ADAMS betraktelsesätt torde böra härledas ur den ovilja, hvarmed han och hans kyrka såg dessa intrång från England på sitt område. På den oviljan tyda flere ställen hos honom; det berättas uttryckligen³⁾,

¹⁾ Visserligen vetes det icke med full visshet, hvarken om den ene eller den andre, men hvad beträffar Bernard, berättar mag. ADAM, att Gerbrand, Seland biskop, ordinerats af Ælnoth, erkebiskop af Canterbury, och i sammanhang härmed omtalas Bernard för första gången, hvadan väl kan antagas, att detsamma gäller om honom. Samma åsigt måste HVITFELD hafva haft, då han, Bispers Krönicke, p. 36, anser Reginbert i Odense hafva blifvit invigd af Ælnoth.

²⁾ SRD III, 454 kallas Henrik, "primus hujus ecclesie episcopus." Jfr mag. ADAM cap. 215.

³⁾ Cap. 92.

att erkebiskop Unvan blef högligen förbittrad öfver Bernards och hans engelske kamraters, Gerbrands och Reginberts, ankomst till Danmark; den förre lät han vid hans återkomst från en resa till England gripa och fasthålla, tills Gerbrand lofvat trohet och "skyldig" underdånighet under den bremiska kyrkan. Mellan raderna i mag. ADAMS berättelse om Olof Tryggvasons engelska biskopar¹⁾ kan man läsa ett missnöje, som illa skyles af hans till sin kyrka riktade förmaning att icke afundas, ett missnöje, som öppnare frambryter hos scholiensten²⁾, då han utbrister: "vi kunne väl säga det, att våre hafva arbetat, och att Anglerna hafva inträngt i deras arbete!"

Efter biskop Bernards bortgång bestyrdes Skånes kyrkliga angelägenheter en tid lång af biskoparne i Roskilde, den nämde Gerbrand, om hvilken redan nämnts, att han var engelsman och ordinerad af Canterburys erkebiskop, och hans efterträdare Avoco, hvilkens tillsättning mag. ADAM tyckes framställa som en eftergift för konung Knut och följaktligen icke just behaglig för Bremen, en omständighet, på hvars räkning man kanske till en del får skriva mag. ADAMS hårda dom öfver denne Roskilde biskop³⁾, ehuru vi icke derföre få antaga, att han varit engelsman, då hvarken SAXO eller ADAM nämna denna omständighet, som de annars alltid samvetsgrant angifva. Under dessa biskopars ledning har kyrkan i Skåne vuxit så, att vid Avocos död landskapet kunde delas i två stift, hvardera med sitt bestämda biskopssäte, det ena i Dalby, innefattande det nuvarande Skånes östra del samt Blekinge och Bornholm, det andra i Lund, innefattande vestra Skåne och Halland⁴⁾; denna delning synes

¹⁾ Cap. 78.

²⁾ Schol. 99.

³⁾ Cap. 215. SAXO, som omtalar Avoco på två ställen, pp. 523, 548, har ingenting sådant, ehuru mag. ADAMS likartade omdöme öfver biskop Henrik af honom stadfästes p. 549.

⁴⁾ Om Skånes fördelning mellan de två stiftet vetes intet med visshet, det i texten härom anförda är blott en gissning, hemtad från HVITFELD, Bisp. Kr. p. 48. Att till Dalby stift hörde Blekinge och Bornholm, kan emellertid slutas af mag. ADAM cap. 215, enligt hvilket Egino der predikade. HELVEG, Den Danske Kirkes Hist. indtil Ref. I, 157 och PONTOPPIDAN I, 127 låta Dalby stift innefatta Skånes södra hälft, Lunds den norra; JON TURSÖN, Kirkehist. Saml. II, 306 på samma sätt. Men en sådan delning förefaller onaturlig, ty Dalby stift hade då icke haft ett sammanhängande område. Det ligger till hands att förmoda, att Egino, hvars krafftfulla omvändelsenit väl redan förut var bekant, fått på sin lott de trakter, der detta nit bäst behöfdes, det vill säga de i texten här ofvanföre nämnda. Halland behöfde nog deremot icke, i följd af sitt grannskap med det redan fullständigt christnade Vi-

hafva blifvit verkställd omkring 1048¹⁾). Till biskop i Lund sattes Henrik, återigen en engelsman, som icke heller blifvit ordinerad i Bremen, i det förra stiftet Eginö, med hvilken deremot detta var fallet, äfvensom han kanske var tysk till börd²⁾). Men när Eginö efter Henriks död 1060, då Dalby stift indrogs, blifvit ensam biskop i Skåne, synes äfven han ganska snart hafva kommit i oppositionellt förhållande till Bremen, han vägrar³⁾ att infinna sig på den af erkebiskop Adalbert till 1062 utlysta synoden i Slesvig⁴⁾ och torde hafva varit använd som konungens sändebud i de viktiga förhandlingarne med Rom om danska kyrkans befrielse från Bremens herravälde⁵⁾).

Biskop Eginö var kraftigt verksam i sitt missionsarbete. Redan under den tid han var biskop i Dalby, uppträdde han med stor framgång i Blekinge och på Bornholm. Hedningarne, heter det, vändes vid hans predikan *alla* till tårar, nedbröto sina gudabilder och skyndade till dopet; sina egodelar erbjödo de biskopen, som lärde dem att med desamma bygga kyrkor, underhålla fattiga och lösköpa fångar⁶⁾). Det är första gången vi höra en skånsk missionärs arbete närmare skildras, och utan tvifvel var Eginö äfven först i rang bland missionärerna, mag. ADAM framställer hans stora missionsförtjenster som orsak till, att båda de skånska stiften lades under hans herdestaf. Under Eginös tid in-

ken, så mycket missionspredikan och lades derföre till det egentliga Skånes mera kultiverade del.

¹⁾ Så enl. SRD I, 338 och III, 454 not. y). Mag. ADAM har intet, som kan tjena till chronologisk bestämning. SAXO deremot, p. 548, "i början af Sven Estridsens regering." GRÜNHAGEN, Adalbert, Erzbischof von Hamburg p. 86, har, såsom det synes, helt godtyckligt 1052. Äldre danska ff. t. ex. SRD VI, 640 hafva mycket tidigare årtal, hvilket äfven tyckes vara oriktigt. Så mycket är emellertid säkert, att delningen inträffat före 1058 (jfr. GRÜNHAGEN l. c.) och efter 1047. Det framgår likaledes ur ordalydelsen hos mag. ADAM cap. 215, att han med de 12 år, han säger Eginö hafva varit biskop, menar tiden för hans lundska episkopat allenast, hvadan denna blir 1060—1072.

²⁾ PONT. I, 127. Uppgiften der, att Eginö invigdes af påfven, strider mot mag. ADAM l. c.

³⁾ Mag. ADAM cap. 203—205. Eginö får väl räknas bland "transmarini episcopi," hvilkas uteblifvande fördröjde synoden. Likväl är saken problematisk, då Eginö med så stora loford upphöjes af mag. ADAM, som icke heller uttryckligen nämner honom som olydig, ehuru han dock icke heller undantager honom från de transmarines antal, hvartill väl varit skäl, om han icke handlat på samma sätt som de andra. Jfr GRÜNHAGEN, p. 147, hvarest icke Eginö, men väl Henrik, (som dock aflidit redan 1060!) räknas bland de vägrande.

⁴⁾ GRÜNHAGEN, p. 143.

⁵⁾ HELVEG, I, 177.

⁶⁾ Mag. ADAM cap. 215.

träffade äfven grundläggningen af domkyrkan¹⁾ och kapitlet i Dalby, båda de äldsta af sitt slag i Skåne, båda af vikt för missionsverket, som i dem fick en fast stödjepunkt. Frukten af Eginos nitiska sträfvande var så stor, att Skåne efter hans tid kan anses som ett väsendtligen christet land; på den tiden, då mag. ADAM skref sitt arbete, helt kort efter Eginos död, funnos i Skåne icke mindre än 300 kyrkor²⁾. Likväl dröjde det länge, innan lemningarne af hedendomen helt och hållet undanröddes; ännu om erkebiskop Asger berättas det, att han ömvänt hedningar³⁾. Och detta anförda ställe visar, hvilka det var som längst gjorde motstånd — de rika och mäktiga gamla släkter, som under hedendomens tid förestodo offergudstjänsterna och i dem hade en källa till magt och rikedom. Men då det berättas om erkebiskop Eskil⁴⁾, att han sökte utrota hednisk gudstjänst, som ännu bedrefs *i en stor del* af landet, och att han "slog de motspänstiga och stolta med hämdens svärd," så måste detta anses för blott och bart rhetoriska figurer hos panegyristen — ty det står ju i rak strid med mag. ADAMS ofvan anförda statistiska uppgift — eller ock, hvilket är ganska sannolikt, det ord, som vi i öfverensstämmelse med det egentliga språkbruket återgifvit med "gudstjänst," här anses syfta blott på åtskilliga hedniska seder och bruk, sådana som ju icke heller ännu helt och hållet försvunnit. — Till en närmare framställning af gången af christendomens utbredning i Skåne saknas allt material, och jag får derföre i detta afseende inskränka mig till det ofvan anförda.

Den unga christna planteringen i Skåne lydde liksom det öfriga Danmark under Bremens erkestol. Men vi sågo i det föregående, huru som denna danska kyrkans östligaste del fick sin begynnelse hufvudsakligen genom engelska

¹⁾ Sannolikt har hon äfven under Eginos tid så framskridit i byggnad, att hon icke långt efter hans död blef färdig, då Harald Hein 1080 kunde der begravas i choret (BRUNIVS, Hist. Tidskrift I, 158). LANGEBEKS (SRD III, 318 not. g), af BRUNIVS (Skånes Konsth. p. 4) upptagna åsigt, att kyrkan fullbordats först af Knut den helige, synes icke tillräckligt motiverad; textens ord innebära endast, att han doterat henne — "ditavit atque honoravit." För en högre ålder än Knuts tid talar äfven det, att kyrkan ursprungligen haft trätak, BRUNIVS Sk. Konsth. p. 59. Jfr SUHM, IV, 600.

²⁾ Cap. 214.

³⁾ JON TURSÖNI Kirkehist. Saml. II, 307. — — "alle elste oc fröchtede hannum mögit, saa mange gaffue enda deris affguderij offuer ther vdi landet for hanss myndighed skyld alene, huor som det brugedes enda mangestetz hymmeligen paa store herregarde."

⁴⁾ SRD II, 640.

missionärer; vi sågo, att dessa och Bremens erkebiskopar icke stodo till hvarandra i det vänliga förhållande, som höfves arbetare på samma fält; hurusom sålunda redan från början en motsats i kyrkligt afseende fans mellan Skåne (samt öarne) och vestra Danmark, hvarest Bremen herrskade med, om man undantager ett tillfälle ¹⁾), obestridd magt; hurusom slutligen det gick så långt, att Skånes biskop vägrade att lyda Bremens uttryckliga befallning, och det fastän han till börd och bildning var tysk. Det ser nästan ut, som om den ursprungliga motsatsen varit så stark, att den liksom med en inre nödvändighet ryckt med sig äfven dem, som hade Bremen att tacka för mycket, och i denna ursprungliga motsats låg utan tvifvel en af de väsendtligare orsakerna till danska kyrkans befrielse från Bremens välde genom upprättandet af Lunds erkestol, som samlade under sig allt Danmark och sålunda tog bort från Bremen äfven det, hvaröfver det med faderskapets rätt sträckte sin staf.

Denna viktiga tilldragelse hade länge varit förberedd. Redan på Odinkars tid såges tanken om den nordiska kyrkans utsöndring hafva kommit fram i gestalt af en spådom om den bremiska kyrkans ödeläggelse för dess synders skull ²⁾). Knut den store hade kanske den planen att samla båda sina lands kyrkor till en enhet med hufvudstad i Canterbury, en plan, för hvars befintlighet man visserligen icke kan anföra omedelbara vittnesbörd ur källorna, men som väl stämmer med hans mäktiga herskaresnille, och som man tycker skymta i bakgrunden, när man hör mag. ADAM förtälja, med hvilken ovilja erkebiskop Unvan betraktade konung Knuts engelska biskopar, eller när man läser om Odinkar den yngre, en af sin tids yppersta män, som *länge* ³⁾ gått i skola i Bremen och följaktligen väl redan der erhållit en ganska grundlig bildning, men det oakadt på gamla dagar blir af konungen bortförd till England för att der ånyo undervisas. Och det var naturligt, att konungarne så tänkte och så handlade, ty det var icke på den tiden, som det blef, att deras lands närmaste kyrkliga öfverhufvud satte sig upp emot sin konung; kyrkan, nyss grundlagd som den var, behöfde ännu allt för mycket monarchens hjälp, för att hennes

¹⁾ HELVEG I, 172.

²⁾ Så HELVEG I, 143 utan tvifvel med rätta, ty det anförda scholiet ur mag. ADAM saknas enligt LAPPENBERG (se hans ed. af mag. ADAM i Mon. Germ. Hist.) i den bästa handskriften och tillhör sålunda sannolikt en senare tid än mag. ADAMS.

³⁾ Mag. ADAM cap. 77.

främste man skulle i vigtigare frågor vågat en strid mot den, af hvars godhet hans timliga bergning ännu till stor del berodde. Men annorlunda var det, när landskyrkans erkebiskop var en utländing, hans säte i Tyskland, längre borta än att det kunde räckas af konungens hand. Men var sålunda den bremiske erkebiskopen oberoende af Danmarks konung, så var det icke på samma sätt med hans ställning till sin suverän, den tyske kejsaren; erkebiskopens hela ställning i norra Tyskland, hans grannskap till Billungarnes mäktiga släkt, gjorde för honom en innerlig anslutning till kejsarmagten till en politisk nödvändighet. Och vi veta ur den politiska historien, att Danmarks och Tysklands intressen redan i den tiden ofta icke stämde samman — hur nära låg det icke då till hands för kejsaren att begagna de nordiska landens andliga beroende af hans egen vasall som ett vapen, och ett ingalunda kraftlöst, mot deras monarker! Visserligen känna vi icke något exempel att han verkligen så gjort, men möjligheten var der, och det fordrades icke synnerligen skarp blick att se den; åt erkebiskopen lofvades af hans underlydande presterskap trohet och lydnad, och var han en utländing, som fått sin investitur af en främmande furste, så kunde ju lätt det löftet komma i strid med den trohet och lydnad, som konungen hade rätt att fordra af presterna som af andra sina undersåtar. Härtill kom, att, som åtskilliga tecken antyda, tyskarne ansågo sig tillständigt att förakta andra folks språk och seder; det hände att den bremiske erkebiskopen tillsatte i Danmark prester, totalt okunniga i landets språk¹⁾, och hvad skada sådant medförde för det religiösa lifvet är tydligt. Och i allmänhet: med bästa vilja i världen var det för den, som var så långt borta som erkebiskopen af Bremen, omöjligt att rätt taga vara på kyrkan, afhjelpa dess brister, kraftigt straffa den felande och uppmuntra förtjensten.

Så förblef ett nordiskt erkebiskopsdöme ett konungarnes önskningsmål, äfven när de hade vänskap med Bremen. Under Magnus den godes tid låg visserligen saken nere, så vidt man kan se; men Sven Estridsen hade icke regerat länge, innan den vigtiga frågan allvarligt kom på tal. Mag. ADAM berättar²⁾, att det var k. Svens önskan om ett nordiskt erkebiskopsdömes instiftelse, som vid eller straxt efter Mainzermötet 1054 gaf uppslaget till Adal-

1) Uppgiften är dock från yngre källa. SRD I, 270.

2) Cap. 150.

berts anhängan om patriarchatet, och den gissningen erbjuder sig sålunda själfmant, att k. Sven redan under sin samvaro med påfven 1049 med denne afhandlat saken ¹⁾).

Der var en politisk nödvändighet, som tvang erkebiskopen och konungen att i allmänhet vara vänner, och derföre lemnade erkebiskopen, ehuru ogera, sitt samtycke till konungens plan. Men för detsammias meddelande gjorde han patriarchalvärdigheten till ett villkor, och utan Adalberts samtycke kunde planen icke realiseras: visserligen icke derföre, såsom det säges ²⁾), att det enligt kyrkans lagar var erforderligt, utan emedan Leo IX i följd af sin ställning var tvungen att taga allt hänsyn till kejsaren och hans vän Adalbert. Men patriarchatet var ett mellanled i den hierarchiska kedjan, som skulle hafva betydligt inskränkt påfvens omedelbara beröring med landskyrkorna, och derföre var det icke underligt, om denne fann det betänkligt att samtycka denna i germaniska länder nya institution. Derföre drogo underhandlingarne ut; under tiden dog Leo IX, och snart gick äfven kejsar Henrik bort, och med honom den grund, på hvilken Adalbert bygt sin djerfva förhoppning. Ställningen blef en annan, konung Sven blef erkebiskopens fiende, och erkebiskopen kunde nu hvarken vinna sitt eget mål eller samtycka, att konungen vann sitt, då denne ånyo efter omkring 40 års förlopp frambar sin önskan till påfven ³⁾). Ehuru fiendskapen snart upphörde, kunde dock icke heller de underhandlingar med påfven, som i början af 1070-talet af biskop Egino bedrefvos om saken ⁴⁾),

¹⁾ HVITFELD, Danm. Rigs Kr. (fol.) p. 82.

²⁾ Så tolkar LAPPENBERG, Archiv der Gesellsch. für ältere D. Gesch. VI, 803, mag. ADAMS ord cap. 150 "convenientibus canonum decretis." Men utom det att mag. ADAMS ord äfven på annat sätt kunna tydas, synes den anförda tolkningen vara tvifvelaktig äfven derföre, att det af L. anförda canon icke innehåller ett förbud att i en *provins* inrätta ett nytt erkebiskopsdöme utan den förre erkebiskopens medgifvande, utan endast förbjuder att från en *dioces* afsöndra något utan den förre biskopens samtycke. Tvärtom säger det följ. canon: "apostolica auctoritas a iurisdictione archiepiscopi episcopos valet eximere," och denna exemption tolkas så: "ex eo quod quis eximitur, videtur exemptus universaliter etiam cum suis ecclesiis." C. 16. Quæst. I. Cann. L I & L II Gratiani decretum, pp. 1395—1396. (Paris 1601 fol.) Och denna rätt att eximera från erkebiskoplig jurisdiktion har också mångfaldiga gånger verkligen utöfvats. Så t. ex. fritogos Bamberg och Riga från denna myndighet. Jfr BINTERIM, Denkwürdigkeiten der Christ-Katholischen Kirche I, II, 698 o. följ.

³⁾ Så HVITFELD, Bisp. Kr. p. 51, enligt hvilken påfven skulle varit Benedikt X (1058—1059). Men det är föga sannolikt, att k. Sven underhandlat med denne påfve, som icke var erkänd af Tyskland, och hela underrättelsens sannfärdighet kan derföre betvivlas.

⁴⁾ HELVEG, I, 177.

vinna framgång, ty Adalberts ställning till påfven förblef oförändrad: denne kunde hvarken bevilja erkebiskopens önskan eller bryta med honom genom att taga från honom, hvad han redan hade.

Men då Gregorius VII blifvit påfve och Adalbert gått bort, blef det an-norlunda. Adalberts efterträdare Liemar slöt sig till kejsaren och bröt med Rom. Hade det hittills varit från Danmark, som framställningarne om behovet af ett nordiskt erkesäte utgått, så var det nu påfven sjelf, som ånyo upptog frågan, ty lyckades han att på önskad sätt lösa densamma, så hade han dermed slagit sin fiende banesår, ty Bremen var icke mycket, om hela norden, största delen af stiftet, togs bort. Så se vi då Gregorius upprepade gånger i denna syftning skriva både till Sven Estridsen och Harald Hein ¹⁾, uppmanande dem att skicka sändebud, men hvarken den ene eller den andre af dessa konungar vågade nu taga det sista behöfliga steget, förmodligen hindrade af sin ställning till kejsaren och Liemar. De rättmätiga påfvarnes följande van-magt gent emot kejsarpåfvarne torde hafva gjort sitt till, och derföre låg sa-ken helt och hållet nere i nära två decennier. Men då Rom återfått sin rätte herre, sökte man åter knyta underhandlingarnes slitna tråd och nu med af-gjord framgång. Vänskapen mellan konungarne och Bremen, som dock kan-ske aldrig varit annat än tvungen, fick nemligen under Erik Eiegods tid en ände. Orsaken kan icke med visshet uppgifvas, ty att konungens grymhet mot Julinarne framkallat Liemars hotelse med bannlysning ²⁾, synes omöjligt att tro; Julinarne voro konungens och erkebiskopens gemensamma fiender, och icke ens de andlige voro den tiden synnerligen blödiga i förhållandet till sina fiender. Man får nöja sig med Saxos ord ³⁾, att Liemar hotade för falska miss-tankars skull, och lemna oafgjordt, hvari dessa misstankar bestodo; dock synes att brytningen var allvarlig, så att dess orsak utan tvifvel snarare är att söka i de inbördes politiska förhållandena än i konungens och erkebiskopens olika karakter, den förres grymhet och den senares mildhet. Hvad än orsaken till förändringen varit, så mycket är visst, att det var denna förändrade ställning till Bremen, som gjorde, att konung Erik 1098 i egen person hos påfven anhöll om ett nytt erkebiskopsdömes upprättande ⁴⁾. Redan detta år synes Lund hafva blifvit bestämdt till den blifvande erkebiskopens säte; men det var

¹⁾ LAPPENBERG, Hamburgisches Urkunden Buch, nr 106—108, 110, 111.

²⁾ HVITFELD, Bisp. Kr. p. 51.

³⁾ I, 605.

⁴⁾ HELVEG I, 216.

helt naturligt, att de många omständigheterna vid en förändring af detta slag skulle upptaga en längre tid, och så hände det, att Urban II dog året efter utan att hafva satt saken i verket. Nya underhandlingar blefvo nödvändiga, på det icke allt skulle gå om intet, men nu vans ändtligen det efterlängtrade målet; under konung Eriks frånvaro på en pilgrimsfärd anlände påfvens legat till Danmark, och Lund blef erkebiskopssäte. Märkligt är, att erkebiskopen af Canterbury halp den danska kyrkan till frigörelsen från Bremen¹⁾, det ser ut som traditionel politik och som en bekräftelse af den uttalade åsigten, att i den engelska missionen låg ett frö till denna befrielse.

Den påfebulla, som satte den märkvärdiga förändringen i verket, fins icke mera, så att man icke kan urkundligen bestämma dess år eller den nya provinsens verkliga utsträckning. Dock tyckes en senare erkebiskop af Lund hafva haft denna bulla till hands, när han skref sin biskopshistoria, så att det förefaller trovärdigt, när han säger, att erkebiskop Asger erhöll pallium 1104²⁾. Likaledes är det omotsägligt, att till den nya provinsen lades icke blott Danmark utan äfven Sverige och Norge, dels säger Saxo uttryckligen detta³⁾, dels är det klart af flera omständigheter ur den följande tidens historia⁴⁾.

Dertill att Lund blef sätet för den nye erkebiskopen, medverkade flera orsaker. Då denne skulle vara icke allenast Danmarks utan hela den skandinaviska nordens metropolitan, och då Danmark såsom nordens hufvudland den tiden och såsom det der tagit första steget till befrielsen nödvändigt måste hafva den hedern att se någon af sina biskopar intaga denna hederspost, så var ingen plats mera passande än Lund, beläget nästan i Skandinavians medelpunkt. Och Skåne var Danmarks största stift; hade än christendomen senare inkommit i Skåne än i det öfriga riket, så hade dock kyrkan här skjutit kraftigare växt; vi erinra oss det ur mag. ADAM förut anförda om kyrkornas stora antal i Skåne — det var dubbelt så stort som på Seland⁵⁾. Men der var anled-

¹⁾ HELVEG I, 223.

²⁾ Nicolai archiepiscopi chr. ep. Lund. SRD VI, 623. Annars hafva de flesta andra chrönikor 1103. Jfr Suhm V, 133. Khist. Saml. II, 309.

³⁾ I. 610. Jfr SRD I, 382.

⁴⁾ Norska biskopar invigdes af Asger, en Svensk deltog i provincialconciliet 1139 i Lund. Jfr Suhm V, 138 och följ.; Knytl. Saga, cap. 80. Den isländska christenrätten sattes med Asgers råd. Årtalet efter Thorkelin, D. A. M. I, 245.

⁵⁾ Knytinga Saga cap. 32 har en annan uppgift för tiden omkring 100 år senare.

ning nog i den dåvarande Lundabiskopens personlighet. Bördig af en slägt, som var befryndad med konungahuset, var han rikets föreståndare när eller kort innan han blef erkebiskop och måste således hafva haft anseende som en af landets yppersta äfven i förstånd och kraft; SAXO säger uttryckligen ¹⁾, att Lund utsågs till metropol för Asgers utmärkta characters skull, och detta SAXOS vitnesbörd bekräftas af en utländsk samtida källa ²⁾ och äfvenledes af det ännu bibehållna brefvet till Asger från den berömde Anselm af Canterbury ³⁾, i hvilket denne tackar Gud, "som i Danernas rike till erkebiskopsdömet upphöjt Asgers gudfruktiga klokhet och kloka gudsfruktan," — uttryck, som tyckas för starka att kunna anses för blotta artigheter.

I största korthet skall redogöras för Lunds beröringar med Bremen under senare tider. Man må icke föreställa sig, att med den nya erkestolens instiftelse och högtidliga stadfastelse allt förhållande dem emellan var slut, och att Bremen tålligt funnit sig i sin oerhörda magtförlust, tvärtom ser man de gamla anspråken på öfverhöghet flere gånger förnyas med skiftande framgång allt efter vexlingarne i de båda erkebiskoparnes ställning dels till påfven och kejsaren, dels till Danmarks konungar. Så mycket naturligare var denna sträfvan, som tecken gifvas, att samtiden i viss mån så uppfattat betydelsen af den nya erkestolens instiftelse, som om Bremen derigenom förlorat *all* sin erkebiskopliga magt och denna helt och hållet öfvergått till Lund ⁴⁾. När konkordatet i Worms 1122 gjort slut på den femtiåriga schismen mellan Bremen och Rom, ansåg erkebiskop Adalbero, att ögonblicket var inne att söka återvinna det förlorade. Denna hans sträfvan gynnades af de tre på hvarandra följande påf-

Enligt denna skulle antalet af kyrkor i de serskilda stiftet vara: Seland 411, Skåne 353. Men, såsom DAHLMANN, *Gesch. von Dänem.* I, 100 anmärker, det är föga sannolikt, att proportionen på hundra år så mycket ändrats. Kanske har Knytlinga Saga af misskrifning kommit att uppgifva för hela stiftet det antal kyrkor, som borde uppgifvits för det nuvarande Skåne ensamt, ty, ehuru det visserligen heter: "i því biskupsdæmi" etc., uppgifves dock senare i samma kapitel serskildt antalet kyrkor på Bornholm.

¹⁾ I, 610.

²⁾ Jfr REUTERDAHL, *Svenska Kkns Hist.* I, 390.

³⁾ Hamb. Urk. Buch nr 30. Dipl. Suec. nr 27.

⁴⁾ HELVEG I, 301. Att Otto af Bamberg sålunda, som der berättas, i viss mån betraktade Asger som Bremens arftagare, var af så mycket större vikt, som denne Otto var en man, högt aktad af båda partierna, och som i striderna mellan påfven och kejsaren tyckes hafva hållit medelvägen. Jfr STENZEL, *Gesch. Deutschl. unter den fränk. Kaisern* I, 574.

varne Calixtus II, Honorius II och Innocentius II, ehuru de båda förstnämde tyckas hafva inskränkt sig till ett medgifvande, att frågan ånyo upptogs och undersöktes, ty Asger kallas i Honorii II:s ännu bevarade bref för erkebiskop, hvilket antyder, att denne påfve och följaktligen väl äfven hans företrädare icke afgjort stälde sig på Bremens sida¹⁾. Den medgifna undersökningen, om den blifvit af, torde emellertid hafva utfallit till den gamla metropolens förmån, som man finner af Innocentii II:s fem bref²⁾. I dessa, alla af d. 27 Maj 1133, uttalas den aldri tydligaste bekräftelse af Bremens öfverhöghet under åberopande af Calixti och Honorii domar. I afseende på dessa bullor äro två omständigheter att jemväl beakta: först, att två af dem, ställda till Sveriges konung och biskopar, visa att äfven Sverige vägrat att lyda Bremen och följaktligen erkänt Lund som sin metropol; för det andra, att en sådan uppmaning som den i dessa båda till Sverige ställda att underkasta sig Adalbero icke finnes serskildt stäld till Norge. Det såg mörkt ut för Lundabiskopen; i det inbördes krig, som följde på Knut Lavards mord, var han slutligen på den ena sidan, Danmarks nästan alla andra biskopar på den andra, och konungen stod i beroende af Tyskland³⁾, en omständighet, som gaf de nämnda bullorna ökad vikt. Men vid Fotevik blef segren skåningarnes, till hvilka deras biskop slutit sig, och dermed var ögonblickets fara förbi. Påfven torde under de följande åren hafva blifvit mot Lund vänligare stämd af den helige Bernhard, med hvilken Asgers efterföljare Eskil stod i innerlig vänskapsförbindelse, och hvilkens stora inflytelse förmått England och Frankrike att erkänna Innocentius som påfve, ty Eskil uppträdde redan 1139 icke blott som erkänd erkebiskop utan till och med, i en påflig legats närvaro, som apostolisk vicarius för nord⁴⁾. Men i det danska stift, som gränsade till Bremens område, och som af gammalt stått i närmare förbindelse dermed än de öfriga danska stiften, fortfor ännu Bremens inflytelse. Herman, kanik i Lund, blef 1138 biskop i Slesvig, men fördrefs straxt derefter, och hans plats intogs af en viss Occo, som träffas bland undertecknarne af ett af erkebiskop Adalbero utfärdadt diplom och följaktligen stått i förbindelse med Bremen, likasom han äfven höll sig till

¹⁾ Hamb. Urk. Buch nr 140.

²⁾ Hamb. Urk. B. nr 144—148. D. S. nr 29—31.

³⁾ DAHLMANN I, 231.

⁴⁾ HELVEG I, 340. DAM I, 248.

den tidens schismatiske påfve. Occo bibehöll sig sannolikt ett decennium men fick i början af det följande gifva vika för en rätteligen tillsatt biskop ¹⁾).

Omkring 20 år senare såg det åter hotande ut för Lunds erkebiskop. Danmarks konungar höllo på att nedsjunka till kejsarens vasaller, Sven Grate talar till kejsaren i nästan krypande ordalag ²⁾, Waldemar och Knut underkasta sig kejsarlig skiljedom ³⁾, Waldemar tiggde om kejsarlig investitur ⁴⁾. Och hvad serskildt deras förhållande till Bremen beträffar, så veta vi, att Knut hos erkebiskop Hartvig funnit tillflyktsort, och att med denne Hartvig Waldemar var förtrogen vän ⁵⁾. Icke underligt derföre, att denne senare i den nya schismen slöt sig till kejsaren och hans påfve. Erkebiskop Eskil blef på hemvägen från en resa till Rom, företagen 1156, fängslad af kejsaren, som på det sättet ville tvinga honom till underdånighet under Bremen och ungefär vid samma tid utfärdade en högtidlig stadfästelse af dettas öfverhöghet öfver norden ⁶⁾. Occo erkändes af k. Waldemar och erhöll stadfästelse på sin biskopsvärdigbet af den schismatiske påfven ⁷⁾. Men erkebiskop Eskil höll manligt ut: hvarken böjdes hans mod af fångenskapen, ej heller svek han kyrkans sak med feg undergifvenhet under den påfve, som man ville påtruga henne. Med nit och trohet stod han alltjemt på de rätte påfvarnes sida, och desse gäfvo honom sitt mäktiga skydd mot Bremen. Så vidtogos redan under Eugenius III åtgärder för upprättande af ett norskt erkebiskopsdöme, och det är klart, att den, som så handlade, ännu mindre kunde tänka på att lägga Lund åter under dess gamla öfverhufvud, och en gammal urkund visar ock, att Eugenius verkligen betraktade Eskil som erkebiskop ⁸⁾. Så ville icke Hadrian IV i den bulla, som stadfästade Bremens privilegier, erkänna dettas anspråk på det andliga väldet i norden. Ehuru Eskil i följd af den bannlysning, han utsagt öfver den schismatiske biskopen af Slesvig, måste 1164 gå i en sjuårig landsflykt ⁹⁾, och ehuru konung Waldemar

¹⁾ HELVEG I, 341.

²⁾ Hamb. Urk. Buch. n:r 199.

³⁾ DAHLMANN I, 261.

⁴⁾ DAHLMANN I, 278.

⁵⁾ SAXO I, 684, 708.

⁶⁾ HELVEG I, 383.

⁷⁾ HELVEG I, 396.

⁸⁾ D. A. M. I, 248. Påfven kallar Eskil "venerabilis frater noster Lundensis archiepiscopus."

⁹⁾ HELVEG I, 397, 398.

mer och mer gaf efter för kejsarens politik, så att han tyckes hafva påtänkt att åter förskaffa Bremen dess förlorade öfverhöghet, — erkebiskop Hartvig var hans följeslagare till kyrkomötet i St. Jean de Laune, — och till och med att ånyo taga sitt rike som län af kejsaren; så blef detta dock alltsammans endast försvinnande moln, ty just på det nämnda mötet inträffade en hastig brytning med kejsaren ¹⁾. Konung Waldemar vaknade till besinning; han såg, att kejsaren icke ville betrakta sin bortförläning af Danmark som en tom ceremoni utan äfven ville behandla honom som sin verkliga vasall. Ifrån detta ögonblick närmade han sig mer och mer den rätte påfven, och slutligen inträdde 1168 försoning mellan honom och Eskil, och dermed hade Bremens planer lidit skeppsbrott. Visserligen upptogs de igen 1184 af en annan erkebiskop Hartvig, men Eskils efterträdare, den store Absalon, afvisade dem med kraft på slagfältet ²⁾. Dermed var striden slut, Lunds metropolitanrätt angreps icke mer från det hållet. — Möjligen har den ärelystne biskop Waldemar Knutsson, som 1207 blef erkebiskop i Bremen, från denna sin plats haft för afsigt att göra ingrepp i sitt forna stift Slesvig; men derom kan ingenting med visshet sägas, ehuru det tyckes sannolikt, att hoppet om att på ett eller annat sätt kunna genom honom återvinna åtminstone något af det gamla föranledt det bremiska kapitlet att välja honom till sin biskop ³⁾.

Så ser man, att denna strid mellan Lund och Bremen icke gälde blott metropolitanrätten. Hvilken än bevekelsegrunden varit för Eskil att handla som han handlade: vi se, att i sjelfva verket hans sak sammanföll med Danmarks oberoende, och att han med all sin kraft värnade sitt lands nationella sjelfständighet och om dennas bevarande inlade odödliga förtjenster. Men striden var än mer; den var ett moment i den storartade kampen mellan påfve och kejsare, och så sammanhänger den med händelser af verldshistorisk betydelse. Äfven härutinnan var det en förtjenst hos Eskil, att han slöt sig till bärarne af den tidens stora tanke: kyrkans välde öfver staten, och att han sålunda i sin mån hulpit till att mot furstarnes despotiska godtycke uppresade ett kraftigt värn i den religiösa trons omätliga magt.

Norden var i allmänhet den tiden icke mycket känt i Rom. Obestämmt

¹⁾ HELVEG I, 402 o. följ.

²⁾ HELVEG I, 453 o. följ.

³⁾ HELVEG I, 477 o. följ.

nog hade gränserna för Bremens område blifvit afstuckna, de blefvo det sannolikt äfven för Lunds. På denna okunnighets räkning får närmast skrifvas, att Sveriges och Norges kyrkor blefvo Lund underkastade. Det var naturligt, att man, efter hand som föreställningen om de tre nordiska rikenas inbördes förhållanden blef klarare, skulle söka ändra detta. Den norska kyrkan hade blifvit fast grundad af Olaferna, långt innan Bremen blef färdigt med någon mission dit, och hade på nationel grund allt vidare utvecklats till sjelfständigt lif, så att i sjelfva verket så väl denna kyrkas första underkastelse under Bremen som ock hennes fortsatta underdånighet inneburo en stor orättvisa. Lika orätt hade det varit, om Lund hade för alltid fått betraktas som Bremens arftagare, då den ena erkestolen lika litet som den andra inlagt synnerlig förtjenst om norska kyrkan, ehuru det må sägas, att Lunds erkebiskop öfvat sin magt öfver henne med måtta och utan någon kränkande eller skadlig inblandning i dess inre angelägenheter, likasom ock att Norge under den tid Lund var dess metropol med detta stått i innerligare förbindelse än det någonsin gjort med Bremen, i det erkebiskopen af Lund i Norge faktiskt utöfvat metropolitanhöghetens tvenne hufvudsakliga rättigheter: att inviga suffraganerna och sammankalla provincialconcilier, så att hans rätt varit i Norge på helt annat och långt fullständigare sätt erkänd än den bremiske erkebiskopens ¹⁾). Upprättandet af den throndhjemska erkestolen 1152 var sålunda ett resultat af den sjelfständiga basis och karakter, som var utmärkande för norska kyrkans utveckling. Derföre synes icke det nya erkebiskopsdömet hafva varit föremål för angrepp från Lunds sida, hvarken vid dess instiftelse eller senare. Hade erkebiskop Eskil verkligen gjort en sådan gensägelse — nog hade han varit man att draga försorg om, att minnet deraf icke så spårlöst försvunnit. Och vi minnas Eskils ständiga vänskap med just den påfve, som var det förnämsta verktyget att skilja Norges kyrka från det öfriga nordens. Samma ställning som Eskil intog äfven hans efterföljare till Trondhem. Under striden med kung Sverre hade Erik den blinde sitt tillhåll i Lund, och hade Absalon haft någon plan att söka återvinna sitt episkopats gamla ställning i Norge, lätteligen hade den

¹⁾ KEYSER, l. c. I, 154 och följ. Sex isländska biskopar och en grönländsk blefvo invigda af erkebiskopen af Lund. Det enda provincialconcilium, som hållits under den tid Lund var hela nordens metropol, bevistades af två norska biskopar. Jfr samma bok pp. 101—102 om norska kyrkans förhållande till Bremen.

planen då kunnat utföras. Så se vi Lunds erkebiskopar äfven här taga fäste på rättvisans mark, fastän hon kanske icke var gynsam för deras omedelbara materiella intressen, och vi se de båda kyrkorna som jemnbördiga syskon fredligt stå vid hvarandras sida.

Annorlunda gestaltade sig Lundabiskoparnes förhållande till svenska kyrkan. Denna hade icke utvecklats på samma nationella sätt som den norska, icke heller hade hon i tolfte århundradet hunnit samma punkt i väde öfver sitt folk ¹⁾, så att hon med fullt samma rätt hade kunnat göra det anspråket att se mellan sig och Rom intet mellanled eller lika lätt som norska kyrkan umbära det kraftiga stöd, som Lunds erkebiskopar onekligen kunde gifva. Det bör äfven anmärkas, att Skånes första missionärer i allmänhet också voro Sveriges, och att serskildt en Lundabiskop varit bland christendomens mest nitiska förkunnare för svenskarne, likasom ock att denna sålunda började förbindelse mellan skånsk och svensk kyrka under den tid Lund var nordens enda metropol icke synes hafva aftagit: klosteranläggningar i Sverige tillskrifvas erkebiskop Eskil ²⁾. Derföre var det icke underligt, att Lund här tog ett bättre arf efter Bremen, och att Lunds erkebiskop blef Sveriges primas, då Sverige erhöll sin egen metropolitan; men det hufvudsakliga skälet härtill var utan tvifvel, att man ville på det sättet hålla honom skadeslös för förlusten af hans närmare omedelbara inflytande på svenska kyrkan och sålunda köpa hans samtycke till förändringen. Möjligen var det meningen, att på detta sätt förbereda en fullständig afsöndring, som skulle sättas i verket, när hierarchien i Sverige vunnit tillräcklig styrka. Men denna fullständiga skilsmessa inträffade icke förr än vid reformationen, och i sjelfva verket inföll den svenska hierarchiens bästa tid först under det århundrade, som närmast föregick denna händelse. Likväl förblef icke förhållandet mellan Lund och Upsala hela tiden alldeles oförändradt; det följande skall visa dess vexlingar.

Det år, då Lunds erkebiskop bekläddes med primasvärdigheten, kan icke med full bestämdhet uppgifvas. Under påfvarne Eugenii och Anastasii tid har väl näppeligen mer än ett löfte erhållits, och det årtal, 1153 eller 1154, som vanligen uppgifves ³⁾, synes oriktigt, då Saxos uppgift ⁴⁾, att Hadrian IV som

¹⁾ Om kyrkans svaghet i Sverige, t. ex. REUTERDAHL I, 420.

²⁾ REUTERDAHL I, 490.

³⁾ T. ex. REUTERDAHL, I, 510.

⁴⁾ I, 698.

påfve fullbordade hvad han lofvat som legat, bekräftas af ett Innocentii III:s bref ¹⁾, enligt hvilket således primatets instiftelse tillhör något af åren mellan 1154 och 1159. Likväl, då primatet *eo ipso* förutsätter underlydande erkebiskopsdöme, och Upsala erkestol upprättades först 1163, kan Eskil först då hafva kommit i faktisk besittning af den nya värdigheten, när han 1164 i Sens beklädde erkebiskop Stephanus med palliet, och af detta år är äfven den äldsta bibehållna urkund, som omtalar primatet ²⁾.

Har Stephanus varit uppstudsigt mot den nya anordningen? Det är föga sannolikt, då dels i följd af nyss skildrade förhållanden han blott i och med denna kunde hoppas att sjelf få uppstiga till en högre värdighet, dels i källorna intet spår finnes af en sådan uppstudsighet. När en författare ³⁾ berättar, att Stephanus rest till påfven för att af honom med förbigående af Eskil erhålla palliet, och att denne senare vid underrättelsen härom hastigt skyndat efter Stephanus och sålunda liksom blott genom öfverrumpling lyckats hindra honom från vinnandet af denna hans afsigt; så hvilat denna berättelse på den oriktiga förutsättningen, att skånska kyrkorätten sattes 1162, och att följaktligen Eskil ännu detta år måste varit i Lund, då denna rätts prolog förutsätter för sin affattning hans personliga närvaro. Men anledning saknas icke att antaga kyrkorätten vara ett eller annat år äldre ⁴⁾, — biskopstionden, hvars införande ju skall hafva varit den föranledande orsaken till denna kyrkorätts tillkomst, tyckes, att döma efter vissa uttryck i diplomer ⁵⁾, hafva existerat före 1150, — och uppgiften i *Necrologium Lundense* ⁶⁾, att Eskil i konung Waldemars sjunde regeringsår anträdde sin resa, står så strax efter underrättelsen, att "1159 i Waldemars femte år utvaldes den schismatiske påfven Victor," — (och till yttermera visso äro de båda notiserna skrifna af samma hand) — att det icke lider minsta tvifvel, att ju på detta ställe med Waldemars sjunde år menas 1161, likasom icke heller, att Eskils frånvaro från

¹⁾ D. S. nr 110.

²⁾ D. S. nr 49. Om det bref, som af PONTOPPIDAN anföres under 1154, och i hvilket Eskil kallar sig "Daciæ et Sveciæ primas," jfr NEUMANN, *De Fatis Prim. Lund.*, p. 67. LA-GERBRING, *Svea Rikes Hist.* II, 138; D. S. nr 39.

³⁾ NEUMANN, l. c. pp. 72, 73.

⁴⁾ SCHLYTER, *Skånelagen* p. CXVI.

⁵⁾ D. S. nr. 34; D. A. M. I, 5.

⁶⁾ SRD III, 434; I, 426 not. (v) och (x).

hemmet efter samma auktoritet, den tillförlitligaste urkunden i Danmarks hela äldre medeltidshistoria, räckt till 1168. Och naturligtvis kan man icke i denna frånvaro, då sådant ingenstädes nämnes, antaga ett afbrott så kort efter utresan. Om sålunda intet finnes, som tyder på ett ursprungligen mindre godt förhållande mellan Eskil och Stephanus, så upptäckes icke heller i fortsättningen af deras historia det ringaste spår af ovänskap ¹⁾; tvärtom gjorde Stephanus den danska kyrkan betydande tjänster ²⁾ och hörde som Eskil till det kyrkliga partiet.

Stephani båda närmaste efterföljare erkände Lunds rätt att bekläda dem med palliet. Men sannolikt sökte Absalon att i Sverige tillägna sig större rättigheter än primatet verkligen medförde, — han suspenderade två svenska biskopar, — och detta förorsakade, att i slutet af 1190-talet förhållandet mellan honom och Upsalabiskopen icke var det bästa. De nämnda biskoparne blefvo af denne senare åter insatta, och på Absalons kallelse ville han icke infinna sig. Men utan tvifvel är denna motsträfvighet snarare att betrakta som ett motvärn mot öfvergrepp än som försök att helt och hållet undandraga sig laglig myndighet. I allmänhet erkändes denna; Upsalabiskopen gjorde för sitt be-teende en undfallande ursäkt, (hvilken Absalon likvisst icke ville taga för god), och påfven gaf Absalon en högtidlig bekräftelse af primatet i bref till den fjärde svenske erkebiskopen, hvilken nog icke heller vågade vara ohörsam ³⁾.

Under Anders Sunesens tid stod oemotsägligen Lundaprimatet på sin höjdpunkt. Det bekräftades två gånger af påfven ⁴⁾, och blott på Anders Sunesens förord förunnades Upsalabiskopen ett nytt pallium ⁵⁾, då det gamla för-

¹⁾ Hvad NEUMANN, p. 74, derom berättar, beror på ett missförstånd. Han (och i likhet med honom D. S. nr 104) anser neml., att Langebek, SRD VI, 77 förmenat det der intagna brefvet af abbot Wilhelm, i hvilket klagas öfver svenska erkebiskopens genstridighet, vara af 1177. Men slår man upp den citerade sidan i SRD finner man följande tidsbestämning (not. s.): Post multos annos 1177; Barth. an. 1199." Då någon tidsbestämning, till hvilken orden post multos annos kunde stå i relation, icke föregår, kunna de anförda orden rimligen icke betyda annat än: många år efter 1177; nemligen efter Bartholin 1199. Och följaktligen fins ingen auktoritet alls för 1177, utan brefvet hör otvifvelaktigt till slutet af 1190-talet.

²⁾ HELVEG, I, 417.

³⁾ NEUMANN, pp. 76, 79. D. S. nr:is 104, 110, 111.

⁴⁾ D. S. nr:is 117, 172.

⁵⁾ D. S. nr 133.

kommit. Och Anders Sunesen erhöi af påfven en ny värdighet, som gaf honom i Sverige ännu större rättigheter, än dem han redan förut haft i egenkap af primas; han blef påfvens legat ¹⁾. Såsom sådan erhöi han i allmänhet fullmagt "att upprycka och plantera såsom han kunde ansvara det inför Gud;" men icke heller saknas närmare bestämning af hans rättigheter: han skulle visitera båda kyrkoprovinserna och vid sådana visitationsresor hafva sitt tillhöriga underhåll; han hade rätt, att om beneficiar blefvo lediga, hvilkas återbesättning enligt lateranska mötets beslut tillhörde den heliga stolen, förse dem efter godfinnande med tjenliga personer. Anders Sunesen uppbar Peterspenningen från Sverige ²⁾, invigde biskop i Finland ³⁾ bekräftade Nydala klostrets egendom ⁴⁾, bedref en tiondeförening på Gotland och bestämde Linköpingsbiskopens förmåner vid visitationer derstädes ⁵⁾, skulle tillse, att erkebiskopen af Upsala infann sig på kyrkomöte ⁶⁾; och när erkebiskopen af Upsala äfven erhöi legatvärdigheten, förblef han dock enligt uttryckligt stadgande sin primas underordnad ⁷⁾.

Om också Anders Sunesens efterföljare icke förblefvo i besittning af fullt samma magtfullkomlighet, så förblef dock under de närmast följande femti åren primatet oantastadt och orubbadt. Tre Upsalabiskopar synas under denna tid hafva erhållit palliet af Lundabiskopen; åt denne uppdrogs att skydda de svenska biskopsvalens kanoniska konstitution, att från bannet befria bannlysta i Strengnäs stift, att mottaga Skarabiskopens afsägelse af sitt embete. Och biskop Lars af Upsala kallar Lundakyrkan "vår moder." ⁸⁾.

Med år 1274 börja sämre tider för primatet. På den då valde Upsalabiskopen Folkes bön tillstodde påfven, att palliet måtte honom gifvas af Westerås-biskopen. Visserligen reserverades Lundastolens öfverhöghet; men om denna talas i ytterst obestämda ordalag, likasom om påfven icke med säkerhet viste, hur det verkligen förhölle sig med primatet ⁹⁾. Om denna abnormitet kanske

¹⁾ D. S. n:ris 143, 169.

²⁾ D. S. n:r 207. HURTER III, 165.

³⁾ D. S. n:r 136.

⁴⁾ D. S. n:r 119.

⁵⁾ D. S. n:ris 168, 257, 832.

⁶⁾ D. S. n:r 154. HURTER II, 634.

⁷⁾ D. S. n:r 149.

⁸⁾ D. S. n:ris 225, 264, 292, 299, 383, 470. Jfr NEUMANN pp. 97—103, REUTER-DAHL II, I, 230; II, II, 618.

⁹⁾ D. S. n:ris 580 & 581.

närmast är att tillskrifva det förhållandet, att Lundastolen vid den tiden var obesatt, så gäller icke samma förklaringsgrund för omständigheterna vid de följande Upsalabiskoparnes tillsättning. Den ene nekar att mottaga palliet af erkebiskop Thrugot och lyckas att af påfven erhålla befrielse derifrån, ehuru erkebiskopen af Lund ingalunda försummade att bevaka sina rättigheter. Både han och den upsalske hade vid det påfliga hofvet sina prokuratorer. Då Lundakaniken sade det vara häfdvunnen sed, att palliet för Upsala lemnades af erkebiskopen af Lund, drog den upsalske prokuratorn icke i betänkande att sanningslöst försäkra, "att motsatsen iakttagits från urminnes tider." "För att hjälpa saken" fingo biskoparne af Roskilde och Linköping palliet. Visserligen hette det, att härigenom icke någon ny rätt till Upsalas förmån skulle tillskapas, likväl men härmed skylde man icke det nederlag, man tillfogade Lund. Det är besynnerligt, att den ifrågavarande biskopen af Upsala dock tyckes hafva rest till Lund för att der erhålla palliet ¹⁾. Den följande Upsalabiskopen var äfven att börja med motsträfvig; äfven hans procurator gjorde samma sanningslösa påstående. Men den gången hade det ingen framgång; med åberopande af Gregorü IX:s bref öfverlemnar påfven det för Upsala bestämda palliet till erkebiskopen af Lund ²⁾. Under sådana omständigheter väcker det förvåning, att detta pallium dock icke mottagits af Upsalabiskopen. Orsaken till denna besynnerlighet kan icke uppgifvas; den har icke varit det, att Magnus af Upsala vägrat underkastelse, ty det fins bref af honom, i hvilket han säger sig skola resa till Lund för att erhålla konsekration ³⁾, och denna resa har otvifvelaktigt blifvit af, då både erkebiskopen af Lund och påfven kalla Magnus electus confirmatus et consecratus ⁴⁾. Kanske har palliet icke anländt i rättan tid eller på vägen kommit bort; och det var alltid ganska svårt att erhålla ett nytt sådant, så att man vid det påfliga hofvet icke blef färdig att å nyo skicka pallium, förr än den Upsalabiskop, som skulle haft det, redan var död (i April 1289 ⁵⁾). Samma år, den 29 Januari, hade äfven Jens Dros i Lund gått bort ⁶⁾, och hans efterträdare blef den namnkunnige Jens Grand, af kapitlet vald redan

¹⁾ D. S. n:ris 641, 642, 809.

²⁾ D. S. n:ris 806, 1725.

³⁾ D. S. n:ris 809, 810.

⁴⁾ D. S. n:ris 979, 997.

⁵⁾ SRS I, 87.

⁶⁾ Enligt Necrol. Lund. och Liber Daticus SRD III, 466 & 482.

den 9 April. I Upsala gick det icke så fort med valet af den nye erkebiskopen. Under mellantiden uppstod tvist mellan å ena sidan Upsalakapitlet, å andra sidan ett underlydande kapitel med dess biskop. De senare appellerade till primas; och med denna omständighet står sannolikt i sammanhang den appellation, som i Juni d. å. sändes af Westerås biskop och kapitel till Rom ¹⁾, ty då det uppdrages åt två Upsalakaniker att verkställa denna och Westerås ju icke för egen del hade något intresse af saken, torde meningen med henne hafva hufvudsakligen varit att understödja ett samtidigt vad af Upsalakapitlet, ett vad, hvarpå syftas, när den slutligen valde erkebiskopen säger ²⁾, att Upsala prost och kapitel appellerat långt innan bannlysningen mot dem afkunnades. De nämnda kanikerna skulle för den heliga stolen "framställa de skador, besvär och odrägliga bördor, som drabba oss och Upsala kyrka derigenom, att den lundske erkebiskopen tillägger sig primasrätt emot oss och Upsala kyrka." Och fastän man nu talade ur denna tonart, hade man ett år förut, eller så ungefär, utan tvifvel handlat i bästa öfverensstämmelse med Lund och tillsammans med Jens Dros' sändebud låtit sitt eget afgå att begära nytt pallium, ehuru, i följd af tidens långsamma samfärdsel, man i Rom icke blef färdig att afsända det, förrän, såsom ofvan är sagdt, den som skulle hafva det hade aflidit. Men man trodde kanske, att den omständigheten, att det drog så länge ut, innan Jens Grand hann att verkligen erhålla pallium, var gynsam för planen att göra sig helt och hållet oberoende af Lund. Obehagligt öfverraskad torde man i Upsala hafva blifvit af det nämnda påfliga brefvet, som åtföljde pallium till Lund. Som vi vete, blef Jens Grand under sitt vistande i Rom vintern 1289—1290 af påfven sjelf konsekrerad och derstädes beklädd med pallium ³⁾. Hemtande mod af det nämnda påfvebrefvets erkännande af Lunds primat, och kanske medförande hem ett ytterligare sådant, torde Jens Grand efter sin hemkomst hafva för sin domstol instämt de tvistande svenska kapitlen, och då upsalierna icke hörsammade stämningen, blefvo de af honom bannlyste. När Upsala nye erkebiskop efter många omständigheter kommit att tillträda sitt embete, blef en af hans första åtgärder att förbjuda sina suffraganer att kungöra bannlysningen. Naturligtvis ville han icke heller samtycka att af Lund mottaga palliet; han afled på en Romresa, säkert företagen i afsigt att med

¹⁾ D. S. n:r 995. ²⁾ D. S. n:r 1024 af 1290 $\frac{2}{11}$.

³⁾ Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1860, p. 93.

föribgående af Lund skaffa sig det ¹⁾). Den bannlyste dekanen Nils Alleson valdes till hans efterträdare. Visserligen dröjde det länge, innan den anhängiggjorda tvisten blef afgjord; men när afgörandet slutligen kom, var det otvifvelaktigt till Upsalas förmån; Nils Alleson konfirmerades af påfven och invigdes af en kardinal, och det var i mycket tvetydiga uttryck som Lunds rätt reserverades, — det hette, att Lund "försäkrade sig" ega en sådan ²⁾). Der var icke mycken konsekvens i den heliga stolens sätt att behandla denna fråga: 1298 lär Lund hafva erhållit påflig bekräftelse af primatet ³⁾, men vid 1308 års val i Upsala äro omständigheterna liknande dem vi funno vid det sist omtalade, och der är intet tal om Lund ⁴⁾).

Men under den 1308 valde Upsalabiskopen Nils Ketilssons tid inträffade ett omslag i de båda erkestiftens inbördes hållning. Man har qvar af honom ett originalt concept ifrån 1314 ⁵⁾ till fullmakt för underhandlare, som han säger sig efter öfverenskommelse med erkebiskop Esger skola skicka till Åhus att sammanträffa derstädes Söndagen Reminiscere med dennes ombud och i förening med dem afgöra den sväfvande frågan om primatet; och detta bref andas de bästa och försonligaste afsigter. Huru förklara denna förändring? Kanske har Messenius rätt, när han berättar ⁶⁾, att på det kort före denna tid hållna kyrkomötet i Vienne de båda prelaterna framhaft sin tvist, hvilken derstädes blifvit sålunda afdömd, att Upsalabiskopen skulle underkasta sig den lundske och ersätta honom hans utgifter. Ty det synes af ett bevaradt bref, att Lund verkligen haft någon fordran på Upsala af ersättning för rättegångskostader ⁷⁾; dock innehålla de tillgängliga conciliehandlingarne hos Labbeus och Hardvin intet ord om en sådan process. Är orsaken till detta Upsalabiskopens försonliga steg icke känd, så står det deremot fast, att försoning verkligen blef af och det i fullaste mått. När det följande året efter Nils Ketilsson ny svensk erkebiskop blifvit vald, utsatte Esger fatalier för valets öfverklagande

¹⁾ Jfr. D. S. n:r 1135. Om detta sammanhålles med n:r 1024, visar sig, att i båda omtalas samma bannlysning, och att följaktligen icke, som REUTERDAHL II, II, 387 anser, tvist om 1292 års val varit orsak till bannlysningen. Det säges i sjelfva diplommet n:r 1135, att den tvist, som genom detsamma afgöres, var före under Nicolai IV:s tid, och denne påfve dog redan den 4 April 1292 (BZOVIVS, Ann. Eccl., XIII, 976.). Det är således fullt tydligt, att tvist om ett val, som förrättades 1292, icke kan hafva varit anhängiggjord inför Nicolaus IV. ²⁾ D. S. n:ris 1135—1138. ³⁾ BZOVIVS, XIII, 1395; cit. hos SUHM XI, 290.

⁴⁾ D. S. n:r 1585.

⁵⁾ D. S. n:r 1948.

⁶⁾ Scand. Ill. XV, 51 & 52; cit. hos NEUMANN.

⁷⁾ D. S. n:r 2033.

i Lund, efter hvilkas förlopp han säger sig skola stadfästa valet, och denna kungörelse blef verkligen uppläsen i Upsala domkyrka ¹⁾. Den nye erkebiskopen blef också riktigt nog konfirmerad och konsektrerad i Lund, hvarvid han till primas aflade en trohetsed, som dock uppenbarligen är ett försök att jemka mellan stridiga åsigter, ty dess ena del upphäfver den andra ²⁾. Denna ed hade Esger köpt med ett högtidligt upphäfvande af sina företrädares domar mot Upsalakapitlet och afsägelse af alla anspråk på ersättning för rättegångskostnader. Vid denna konsekration erhöll dock icke erkebiskop Olof sitt pallium; det sändes först 1316, och då till Lundabiskopen. I den åtföljande bullan ³⁾ åberopas Hadriani IV:s och Innocentii III:s bullor, som man sålunda nu åter funnit reda på i Avignon, sedan de en så lång tid varit bortglömda. Visserligen torde Olof, som hans titulatur i åtskilliga urkunder visar, icke förr än efter ytterligare två års förlopp hafva emottagit detta pallium, men man kan efter det föregående näppeligen betvifla, att han då bekläddts dermed af Lunda-biskopen. Det ofvannämnda brefvet af 1316 säger, att de, som skulle hemföra palliet, voro en kanik från Lund och en från Upsala, och dessa båda synas hafva handlat i full öfverensstämmelse med hvarandra, ty tvistigheter mellan de båda kapitlernas prokuratorer omnämnas annars alltid samvetsgrant i dylika påfliga skrivelser. Ännu i några år fortfor erkebiskopen af Lund att obehindradt utöfva sina rättigheter öfver den svenska kyrkan; 1317 fick han uppdrag af påven att söka skydda denna kyrka för obehöriga ingrepp af den världsliga magten ⁴⁾, 1327 att insätta en coadjutor till biskopen af Westerås ⁵⁾.

Det följande af primatets historia visar, att, om det än icke de jure var upphäfvat, det dock de facto nu mera icke existerade. Utan tvifvel var Skånes förening med Sverige visserligen icke utan betydelse för primatet; sannolikt var det denna förening, som gjorde, att vid 1344 års ledighet Upsalakapitlet anhöll hos erkebiskopen af Lund om konsekration och konfirmation af sin nyvalde erkebiskop ⁶⁾. Men det blef allt mer påfvarnes tendens att inskränka metropolitanernas magt och då naturligen i främsta rummet primaternas myndighet. Både denna gång och vid ledigheten tio år förut lemnade påven Lundastolens rätt utan afseende ⁷⁾; de i Upsala valde fingo palliet, ena gången af två kardinaler, andra gången af påven sjelf. När 1353 biskoparne af

¹⁾ D. S. n:r 2028. ²⁾ D. S. n:r 2039. ³⁾ D. S. n:r 2070. ⁴⁾ D. S. n:r 2089.

⁵⁾ D. S. n:r 2645.

⁶⁾ D. S. n:r 3600.

⁷⁾ D. S. n:ris 2952 & 3666.

Linköping och Wexiö befaldes att lemna den då valde Upsalabiskopen pallium, reserverades icke på minsta sätt Lunds rätt, hvilken från denna tid allt framgent är helt och hållet förbisedd. Ingen Upsalabiskop reser mer till Lund för att erhålla den nödvändiga konsekrationen. Under den så sorgligt ryktbare Jöns Jerechinis erkebiskopstid appellerades visserligen till Lund; men Upsala domherrar protesterade, och undersökningen af Jerechinis förhållande uppdrogs åt erkebiskopen af Riga och icke åt Lund. Under dessa omständigheter är det besynnerligt, att bland riksarchivets permebref fins en urkund (dat. Basel d. 7 Okt. 1438), i hvilken Baslermötet stadfäster Innocentii IV:s (påfve 1243—1252) bulla, att erkebiskopen af Lund skall vaka deröfver, att biskopsvalen i Sverige förrättas på kanoniskt sätt; ännu besynnerligare, att stadfästelsen skett på Upsalakapitlets begäran. Denna urkund konstaterar till fullo den lögnaktiga beskaffenheten af Johannis Magni uppgift, att kyrkomötet fråntagit den lundska erkebiskopen hans primasrätt ¹⁾. Likväl, när erkebiskop Tuve af Lund på mötet i Kalmar 1444 lät bära framför sig primatets dubbla kors, protesterade de svenska biskoparne deremot, och Tuve, dertill sannolikt tvungen af de dåvarande politiska förhållandena, förklarade, att han icke hade något emot, om erkebiskopen af Upsala i Danmark tilläte sig samma ceremoni. Samma tvist återkom vid ett senare Kalmaremöte 1482, och denna gång till och med väddjade Jakob Ulfsson till Rom. Den svenske erkebiskopen kallas i ett påfvebref af 1455 för Sveriges primas, och denna titel, som han sannolikt endast af förbiseende råkat erhålla, lade han sedan aldrig bort. Visserligen uppdrogs åt erkebiskop Birger af Lund att i egenskap af Sveriges primas undersöka Sten Sture den yngres beteende mot Gustaf Trolle, och Birger afkunnade bannlysning öfver riksföreståndaren; men detta erkännande af Lundabiskopens rätt står alldeles enstaka, likasom ock bannlysningen blef utan verkan ²⁾.

Primaternas väsendtligaste rättigheter voro följande: att bekräfta val af metropolit, med hvilken rättighet äfven följde rätt att granska valet; att sammankalla provincialsynoder och föra ordet vid dessa sammankomster; och slutligen att i allmänhet föra öfveruppsigt öfver hela sitt område, med hvilken rättighet väl i någon mån följt rätt att mottaga appellation från metropolitens dom ³⁾.

¹⁾ REUTERDAHL III, II, 324. Brevet är originalt och försedt med blysigill, som hänger qvar.

²⁾ Jfr NEUMANN samt REUTERDAHL, HELVEG och CRONHOLM på flera ställen.

³⁾ BINTERIM III, I, 266 och följ. HURTER III, 211. NEUMANN pp. 26 & 27.

Det föregående har visat, att egentligen endast den första rättigheten oftare utöfvades af Lund, ehuru icke sällan bestridd af Upsala, och att den slutligen upphörde att tillämpas. Den andra rättigheten kan icke uppvisas någonsin hafva blifvit utöfvad. Appellationsrätten åter begagnades ibland, men bestreds nästan alltid. — Öfverhufvud kan man säga, att primatet aktades högt under de tiderna, då kyrkan stod högst, ringa, när kyrkan förföll, — Anders Sunesen är samtidig med Innocentius III och Honorius III. Den påfliga politiken hade afgörande betydelse för primatet. Var påfven fjerran från den småaktiga afundsjuke, som i erkebiskoparne såg farliga medtäflare, så häfdades dess rätt. Men när den heliga stolen intogs af män, för små att uppbära sin föregångares stora tankar, för små att för kyrkans skull och för ett konsekvent genomförande af principer glömma sig sjelfva och sin lilla magtlystnad; då började äfven primatet att sjunka, hvilket, om det fått fortfara att bestå i full kraft, utan tvifvel hade skapat i den skandinaviska norden en långt starkare kyrkomagt, än som blef fallet. — Slutligen ville man icke medgifva primatet ens det yttre skenet af en högre rang. Och likväl blef det aldrig ordentligen upphäfvat! Visserligen ville man i Rom låtsas, som om omfånget af primatets rätt aldrig blifvit noga begränsad; — man gör jesuitiska förbehåll, man säger sig icke veta hur saken förhöll sig, man kallar frågan en "ardua quæstio"; — men hvem kan betvifla, att Innocentii och Honorii ordning, som gaf Lundabiskopen rätt att "upphygga och plantera, nedrifva och förstöra," alltjemt egde full laga kraft, när man ser en påfve ännu i fjortonde århundradet åberopa denna ordning? Eller att somliga påfvars okunnighet om densamma blott var föregifven, och att det, som egentligen låg bakom de besynnerliga inkonsekvenserna, den låtsade månheten om rättvisan, var lust att stäcka en hög prelats stora makt?

I trettonde århundradet blef ett annat icke danskt land införlifvadt i den danska kyrkoprovinsen. Redan i tolfte seklet hade Estland varit föremål för krigsföretag från Danmark och Sverige och för omvändelseförsök, af hvilka äran i väsendtlig mån tillhör Danmark. Estlands förste bekante missionär och biskop, Fulco, anses af den berömde Langebek ¹⁾ hafva af erkebiskop Eskil blifvit år 1164 invigd till biskop i Leal. Säkert är, att denne munk af den namnkunnige Petrus Cellensis serskildt rekommenderades till Eskil, "genom hvil-

¹⁾ Enligt SUMM VII, 196.

kens magt och tillskyndelse," heter det, "Fulco satt handen till plogen," och att han af Eskil blifvit invigd till biskop ¹⁾). I ett påfvebref af 1171 uppmanas danskarne att understödja denne Fulco, då "stadd i mycken nöd, dock tråget arbetande på hedningarnes omvändelse" ²⁾). Då han efter att en tid hafva varit borta från sitt stift återvände till nordn, medförde han ånyo ett rekommendationsbref från sin gamle gynnare abboten, denna gång stäldt till erkebiskop Absalon, som äfven i ett senare bref af samme man tackas för det bistånd han lemnat Fulco ³⁾). Fulcos senare öden känner man icke. — Sålunda hade måhända redan under tolfte århundradet en estländsk biskop på visst sätt stått i suffraganförhållande till Lundastolen; men efter hans död afbröts förhållandet för en tid, ty den näst efter honom bekante estländske biskopen invigdes af biskopen af Riga ⁴⁾).

Mera betydelse för Estlands omvändelse än de försök, som dessa biskopar gjorde, hade det härnadståg, som k. Waldemar II år 1206 företog till Ösel. Han var på detsamma åtföljd af flere andliga med Anders Sunesen, Lunds erkebiskop, i spetsen. När konungen återvände, seglade desse öfver till Riga, hvarest de i biskopens frånvaro blefvo vänligt emottagna af dennes broder, prosten Engelbert. Erkebiskopen stannade der öfver vintern, höll theologiska föreläsningar, utlade psalmerna. Med sin vishet halp han missionärerna, han förmanade dem till mildhet; rådet följdes, och det hade framgång. Emellertid återvände erkebiskopen redan följande året. Vi veta icke, om han tänkt att utvidga sitt primat äfven med dessa länder. Hyste han en sådan plan, så misslyckades planen den gången, ty i påfvebref af 1213 förklarades, att Rigastolen skulle vara fri och oberoende af erkebiskoplig myndighet ⁵⁾). Visserligen bemyndigades Anders s. å. att i fall af behof upprätta en biskopsstol i Sakela ⁶⁾), och detta uppdrag har icke ringa betydelse, ty det gafs på framställning af svärdsriddarne, som ville på detta sätt få landskapet rent oberoende af biskopen af Riga ⁷⁾); men bemyndigandet torde icke hafva kommit att an-

¹⁾ D. S. n:r 45. Petrus skrifver till Eskil — — — "Fulco, quem pee Evangelium in Christo ego genui monachum et vos episcopum."

²⁾ SUHM VII, 391. ³⁾ SUHM VII, 556. D. S. n:ris 80 & 81.

⁴⁾ ARNDT, Liefländische Chronik I, 90, 143.

⁵⁾ SUHM IX, 254.

⁶⁾ D. S. n:r 151.

⁷⁾ USINGER, deutsch-dän. Gesch. p. 189; v. BREVERN, Studien zur Gesch. Estlands etc. p. 99.

vändas, ty den redan två år förut i Riga invigde biskopen af Estland synes hafva erhållit detta landskap ¹⁾ tillika med påflig befrielse från underdånighet under erkebiskop ²⁾).

De ständiga angreppen af både ryssarne och infödingarne tvungo biskop Albert af Riga att 1218 se sig om efter fremmande hjälp. Der var ingen, som han med säkrare hopp om framgång kunde vända sig till, än konungen af Danmark; ty vanmakt och förvirring herskade i norra Tyskland och Sverige, men den tiden var Danmarks storhets tid. Konung Waldemar hade väl icke heller efter sin första härnad någonsin lemnat Estland alldeles ur tankarne, och biskopens framställning om hjälp fann ett villigt öra. Det var 1219, som k. Waldemar företog ett nytt Estlandståg, äfven denna gång åtföljd af sin erkebiskop. En del af Estland eröfrades, erkebiskop Anders fortsatte sitt missionsarbete, och efter den sist nämde estländske biskopens död insatte han konungens kapellan Vicelin till Revals förste biskop, som dermed blef en af hans suffraganer. Till Revals stift lades landskapet Harrien; af Jerven och Wironien bildades ett andra stift, som gafs åt dansken Ostrad. Deremot tyckes Leal, det tredje estländska stiftet, hafva varit omtvistadt; det heter visserligen i ett påfvebref ³⁾, att Anders Suneseu invigt biskopar i alla dessa tre stift och satt dem till sina snffraganer; men det förefaller dock af ordalagen i bullan, som om förhållandet med Leal icke varit detsamma som med de båda andra stiften, — det heter, att brefvets mottagare skall se till, att dessa blifva återställda till erkebiskopen, men att Lealstiftets rätt icke kränkes. Visserligen hade biskop Dietrich tagit det i förläning af konung Waldemar och erkänt Lunds metropolitanhöghet; men han hade varit biskop redan i flera år ⁴⁾ och sökte blott att på detta sätt få sin myndighet faktiskt gällande. Efter hans död blef 1219 till biskop i Leal Herman, Rigabiskopens broder, invigd icke af Anders Sunesen utan af erkebiskopen af Magdeburg, och stiftet Leal bekräftades för Rigas räkning samma år af påfven ⁵⁾. Konung Waldemar hindrade honom en tid från att taga sitt stift i besittning; och 1220 tog ridderskapet Sakkela och Ungannien till län

¹⁾ ARNDT I, 123.

²⁾ ARNDT I, 91.

³⁾ Ny Kirkehist. Saml. III, 80. (Redan förut tryckt hos BUNGE, Livl. Urk. Buch n:r 164).

⁴⁾ BUNGE, n:r 28.

⁵⁾ BUNGE, n:r 53, 59 & 60.

af Waldemar, hvarvid med uteslutande af biskop Herman det andliga herradömet öfver dessa landskap torde hafva förbehållits den af Danakonungen insatte biskopen ¹⁾; men slutligen blef 1224 hans rätt erkänd af konungen och stadfäst af påfven ²⁾. År 1220 fick Kurland en biskop, som hette Ernord eller Ernemord, kanik från Lund. HvITFELDS berättelse härom ³⁾ låter så trovärdig, att den väl svårligen kan bestridas; ehuru ARNDT säger ⁴⁾, att Albert af Riga först 1229 insatte Kurlands förste biskop, och sålunda i alla händelser detta Lundakanikens biskopsdöme varat endast kort tid.

Erkebiskop Anders hade 1219 slagit sig ned i Reval, och han stadnade der omkring två år. Vidsträckt och välsignelserik var hans verksamhet; de landskap, som innefattas af det nuvarande Estland: Harrien, Jerven och Wirownien, christnades under dessa år. Tyska missionärer från Riga sökte intränga på det danska arbetsfältet; förargelseväckande uppträden följde. Befolkningen synes hafva föredragit den danska missionen; jerverna afvisa de tyska presterna och sluta sig till de danska. Så synes, att i dessa trakter blef Lunds välde säkert grundadt, men der var mycket, som hindrade detsamma att sträcka sig vidare. Många voro striderna: mot infödingarne, mot biskop Albert, mot svärdsorden. Väl tyckes den nämde biskop Herman af Leal hafva tagit sitt stift till län af k. Waldemar, likasom hans broder Albert erkände Danakonungens öfvervalde öfver både Estland och Liffland 1221 ⁵⁾; men invånarnes samtycke gjordes till villkor för detta erkännandes giltighet, och samtycket förvägrades. Omständigheter, för hvilka här icke är stället att närmare redogöra, tvungo erkebiskopen att samma år afstå väldet öfver Sakkela och Ungannien till biskop Albert; öfverenskommelsen stadfästes det följande året af konungen sjelf ⁶⁾.

Konung Waldemars fångenskap återverkade på ställningen i östanhafsländerna. Spänningen vexer; ännu är bevaradt det förbund, som biskopen af

¹⁾ USINGER, p. 203.

²⁾ ARNDT I, 157 och följ., 191. SUHM IX, 361.

³⁾ Danm. Rigis Kr. p. 185. — — — Historien sammesteds findis affmalit, och hos Bispen skrefvit: Introduxit me Rex in cellam suam, ordinavit erga me charitatem suam dicens: Omnis populus obediat tibi. — Sålunda tyckes H. hafva haft för sig något gammalt monument.

⁴⁾ II, 13.

⁵⁾ ARNDT I, 164; SUHM IX, 380.

⁶⁾ ARNDT I, 169, 180.

Riga, svärdmästaren och Rigas borgare 1227 slöto med lybeckarne att aldrig göra separat fred med Danmark ¹⁾). Påfliga stolens politik, som visserligen utföll till Lunds förmån, motverkades af dem, som skulle vara dess redskap. En påflig legat, biskop Wilhelm af Modena, besökte 1225 östersjöprovinserna; han slöt sig helt och hållet till ordens åsigter, och tvang danskarne att i hans händer öfverlemna hela Estland. Dock, på deras enträgna bön återgaf han dem Reval och Harrien, men det öfriga Estland lades under påfvens omedelbara väldet ²⁾). När biskop Wilhelm 1226 återvände, efter att sålunda hafva aftvungit danskarne Wyk, Rotala, Jerven och Wironien, qvarlemnade han som påflig ståthållare i dessa landskap sin kaplan magister Johannes. Men denne Johan oroades af danskarne och sökte derföre hjälp hos tyskarne, och dessa uppmanades af honom att främtaga danskarne äfven Reval. Rådet lyddes; med stormande hand intogs Reval af svärdmästaren. Wyk kom nu under Riga; med det danska väldet i Estland syntes det rent vara ute ³⁾). Med kurerna slöt 1230 den påflige nuntien Balduin de Alva en öfverenskommelse, enligt hvilken de skulle vara fria från danskt och svenskt väldet, mot det att de lydde påfven och sin biskop; och denna öfverenskommelse stadfästes två år senare af påfven ⁴⁾).

Men ställningen blef bättre. När Wilhelm af Modena andra gången kom till Liffland, stiftades af honom i enlighet med påfvens upprepade föreskrifter ⁵⁾ en för danskarne gynsam förlikning, som är bekant under namn af Stenbyfördraget af 1238 ⁶⁾). Danskarnes rätt till Reval, Jerven, Harrien och Wironien gillades; men i ersättning för Reval och krigskostnader skulle konung Walde-mar till svärdsorden afstå Jerven, och med denna afträädelse följde äfven den andliga öfverhögheten öfver detta landskap, ehuru denna dock snart återkom till dess gamle egare ⁷⁾). Ordens anspråk på Ösel och Wyk gillades deremot. Dessa båda landskap innefattade det fordna stiftet Leal, som nu upplöstes. Dess biskop blef i stället biskop af Dorpat ⁸⁾); af Ösel hade 1225 gjorts ett serskildt stift, hvartill

¹⁾ Regesta Dipl. Hist. Dan. n:r 719.

²⁾ ARNDT I, 207.

³⁾ USINGER p. 390.

⁴⁾ SUHM IX, 768. ARNDT I, 216.

⁵⁾ SUHM IX, 666, 676.

⁶⁾ ARNDT II, 40. DAM I, 301.

⁷⁾ Redan 1253 hörde Jerven åter till Revals stift. BUNGE, n:r 292.

⁸⁾ BUNGE, n:r 70.

nu lades äfven Wyk och Leal under Rigastolens öfverherradöme ¹⁾, och detta nya stift kallades understundom Leal ²⁾. Lunds anspråk på Ösel och Wyk synas aldrig hafva blifvit med kraft häfdade, och de voro icke heller så väl grundade, ty det var tyskarne, som Ösel och Wyk hade att tacka för sin christning. Visserligen hade svärdmästaren 1219 velat öfverlåta Ösel och Wyk till danskarne ³⁾, och dessa gjorde ännu efter 1222 anspråk på dessa landskap ⁴⁾; men säkert är att stiftet Leal icke efter 1224 var underkastadt Lund. I en gammal förteckning öfver nordens erkebiskopar och suffraganer, som härstammar från tiden omkring 1270 ⁵⁾, nämnes Leal bland Rigas suffraganer. Under den urkund, som ratificerade den ingångna förlikningen, satte erkebiskopen af Lund sitt namn och godkände följaktligen den genom denna förlikning skedda minskningen af sitt område. Förlikningens villkor blefvo visserligen fördelaktigare för danskarne, än de med rätta hade kunnat vänta. Men likväl hur mycket mindre blef ej nu provinsen Lunds område, än hvad det var på Anders Sune-sens tid! Då denne räknade tre, måhända till och med fyra suffraganer i östanhafsländerna; så hade deremot erkebiskop Uffe och hans efterföljare blott en enda derstädes, ty det omtalade stiftet Wironien indrogs och förenades med Revals. När denna förening skedde, kan icke med bestämdhet uppgifvas; men påfven uppdrog 1236 åt Wilhelm af Modena att verkställa densamma i följd af de fattiga stiftens oförmåga att underhålla två biskopar ⁶⁾. År 1249 faus ingen biskop i Wironien ⁷⁾, men man tyckes hafva påtänkt att insätta en; till dess skulle biskopen af Reval hafva hans inkomster. Något senare förekommer ock en biskop Dietrich af Wironien, men han synes aldrig hafva vistats i sitt så kallade stift, hvilket sålunda faktiskt var förenadt med Reval långt innan 1265, då det säges, att införlifningen blef definitivt verkställd ⁸⁾. Denne Dietrich är en gåtlik person; han kallar sig biskop af Wironien både före 1249 och efter 1265. Derföre är det möjligt, antingen att han aldrig varit erkänd; eller att hans

¹⁾ v. RICHTER, Gesch. der russ. — deutschen Ostsee-provinzen I, 116.

²⁾ BUNGE, nr 418.

³⁾ USINGER p. 199.

⁴⁾ USINGER p. 212.

⁵⁾ SRD VI, 611.

⁶⁾ SUHM IX, 664.

⁷⁾ REG. nr 886.

⁸⁾ Mooyer i Mittheil. aus dem Geb. der Gesch. Livlands IX, 29.

hela existens beror på ett läsefel, att man läst *Virensis* i stället för *Verdensis* ¹⁾. Minnet af detta gamla stift *Wironien* bibehöll sig så, att i en gammal biskopsförteckning, kallad *Provincialis Daciæ* ²⁾, detta stift i stället för det revalska nämnes bland dem, som lydde under Lunds erkebiskop.

Visserligen var det inflytande Lundastolen kunnat öfva i stiftet Reval, när man ser bort från Anders Sunesens tid, icke stort. Dess öfveruppsigt fans blott till namnet, ty Reval låg kanske för långt borta. Från de hundra åren emellan eröfningen och försäljningen af Estland återstå endast följande spår af förbindelsen mellan Lund och Reval: 1240 konsekkrades en revalsk biskop af erkebiskop Uffe ³⁾; 1263 befalldes af påfven en annan Revalbiskop att aflägga trohetsed till erkebiskopen af Lund, men denna befallning synes icke hafva blifvit fullgjord ⁴⁾; en tredje estländsk biskop anser sig behöfva sin erkebiskops stadfästelse på en förlikning mellan sig och ridderskapet ⁵⁾ och åberopar hans samtycke till en öfverlåtelse af presträttigheter åt Revals borgare ⁶⁾; biskop Johan af Reval var 1284 närvarande på herredagen i Nyborg, biskop Henrik på riksdagarne 1299 och 1300 ⁷⁾; interdiktet öfver Danmark i anledning af Jens Grands fängsling iaktogs till en början äfven i Revals stift, men blef senare upphäfvat för denna diöces ⁸⁾. Ett serskildt förhållande gjorde, att Lunds inflytande här var mindre än i de öfriga danska stiftet. Revalstiftet var hufvudsakligen grundadt genom de danska konungarnes svärd, och det fortfor en lång tid att stödja sig vid dem. Så var det naturligt, att rätten att välja och presentera biskop här tillhörde konungen och icke kapitlet, hvilket var det kanoniska förhållandet. Konungen var också den ende, som kunde förse biskopsstolen med passande utstyrsel ⁹⁾. Och denna presentationsrätt utöfvades under hela den danska

1) PAUCKER, Regenten und Oberbefehlshaber Esthlands, p. 209. MOOYERS nyss citerade afhandling, som dock är flera år yngre än detta PAUCKERS arbete, nämner icke dessa svårigheter och löser dem än mindre.

2) SRD VI, 610.

3) BUNGE n:r 187.

4) BUNGE n:r 427, 428.

5) BUNGE n:r 537.

6) BUNGE n:r 557.

7) v. RICHTER I, 202.

8) BUNGE n:r 677.

9) "Per assignationem dotis" nämnes i dipl. hos PONT. I, 739 orsaken till konungen valrätt.

tiden; visserligen protesterade den för kanoniska rätten så nitälskande Jacob Erlandsen vid 1263 års ledighet deremot, men den presenterade blef per provisionem insatt, så att protesten faktiskt blef utan verkan ¹⁾. Visserligen afträdde valrätten 1277 till domherrarne af Margäreta Sambiria, och denna afsägelse bekräftade konung Erik 1283 ²⁾; men han förklarar sjelf, att han handlat deremot; Hvitfeld berättar ³⁾, att konungarne aldrig velat erkänna afsägelbrevet, och att det aldrig kommit till användning; och denna upplysning bekräftas till fullo deraf, att kanikerna 1294 sjelfva förklara sig aldrig hafva haft valrätt, icke heller göra anspråk derpå ⁴⁾. Men då sålunda konungarne och icke kapitlet hade valrätten, så led den rätt att pröfva valet, som tillkom erkebiskopen, en betydlig inskränkning. Pröfningsrätten blef i sjelfva verket blott nominel; konungens val kunde icke nagelfaras så som kapitlets. Och dock var denna faktiskt så inskränkt pröfningsrätt metropolitanhöghetens förnämsta och snart sagdt enda attribut här vid lag! Visitationer i Estland ses icke hafva blifvit företagna af någon Lundabiskop; blott på ett par provincialconcilier befinnes biskopen af Reval hafva närvarit; i hvad mån synodalbesluten kommit att gälla i Estland, låter sig icke bestämma; ingen appellation förnimmes från Reval till Lund. Rätt betecknande är, att biskopen af Reval i processen med Jens Grand var konungens procurator i Rom.

Derföre, när Waldemar Atterdag 1346 sålde Estland till tyska orden, och han lät rätten att välja och presentera biskop medfölja köpet, hade han, om man ser bort från den kanoniska rättens bestämmelser, full rätt dertill; och Lundastolen kunde icke klaga, att man obehörigt grep in i dess myndighet, eller att dess område förminskades. I afträdelseakten nämnes intet om Lunds rättigheter; det behöfdes icke heller, ty man lät det väl blifva vid den gamla konfirmationsrätten. Det torde icke vara riktigt, att Revals biskopsstol *genom försäljningen af Estland* blef *faktiskt* undandragen all erkebiskoplig myndighet ⁵⁾. Vi sågo ju nyss, att denna myndighet redan förut icke så kraftigt utöfvades. Deremot deltagar en estländsk biskop i Malmöconciliet 1383 ⁶⁾; han

¹⁾ BUNGE nr 424.

²⁾ SUHM X, 1016.

³⁾ D. R. K. p. 281.

⁴⁾ HVITFELD, DRK, p. 305.

⁵⁾ Jfr HELVEG II, 134; MÜNTER, Kirchengesch. II, 826.

⁶⁾ SUHM XIV, 529.

nämnes i mötets beslut till och med före biskopen af Slesvig och kallas för erkebiskopens suffragan. Följaktligen: mycket har åtminstone icke förhållandet mellan de båda biskoparne ändrats genom försäljningen. I alla fall räknades Revalstiftet med till den danska kyrkoprovin sen ända till reformationen ¹⁾. Dertill att Rigabiskopen icke blef herre äfven öfver Revals stift, bidrog väl det spända förhållande, som nästan ända från början förefans mellan honom och orden, som erhållit patronatsrätten till Revals stift. Denna patronatsrätt, alltjemt utöfvad, erkändes af påfven. Biskopen af Reval var ordensbroder. När orden i följd af stridigheter med erkebiskopen af Riga blef belagd med exkommunikation, fullgjordes icke bannlysningen af Revals biskop och kapitel. Det är naturligt, att orden icke hade lust att öka sin fiendes dioeces och dermed hans betydelse; man föredrog att låta Lunds gamla nominella öfverhöghet bestå; denna kunde icke medföra någon fara för ordensmagten ²⁾.

Om än, som det synes, det band som sammanhöll Revals stift med dess moderkyrka, icke blef synnerligen starkt; så må det dock icke förgätas, att Revalstiftets grundläggning är en i sanning storartad kraftutveckling af Lunda-kyrkan. Vi minnas från det föregående de upprepade försöken af Bremen att återvinna sin förlorade magt i Norden; Lundamissionen i Estland är den kraftigaste vederläggningen af dem, och Estlands andliga underdånighet under Lund är tecknet till fullständig seger öfver dem, ty denna var i Bremens område ett ingrepp, sanktioneradt af kyrkans öfverhufvud. Stora måtte Lunds förtjenster hafva varit, större än vi med full klarhet kunna se, om christendomens utbred-

¹⁾ Stridiga uppgifter om Revals suffraganförhållande finnas redan före Estlands afträdelse till tyska orden. I Rom hade man icke mycket reda på sakerna; Notitia Celestini af 1225 (hos BINTERIM I, II, 575) nämner hvarken Reval eller Riga. En lista af biskopen af Cattaro ur trettonde århundradet (BINTERIM l. c. p. 601) räknar Reval bland Lunds suffraganer; men 1255 och 1256, således under danska väldets bästa tid i Estland, sätta både påfven och biskopen af Riga Wironien bland Rigas suffraganer (BUNGE n:ris 318 & 327). Det är derföre icke så underligt, att Petrus Berti vid slutet af femtonde århundradet räknar Reval bland Rigas suffraganer (BINTERIM ibm p. 600). Men Petri Olai (SRD I, 182) bestämda uppgift sätter verkliga förhållandet utom tvifvel, serskildt när denna uppgift sammanhålles med KRANTZII utsago: (Saxonia VII, cap. 14) Reualia, quæ in testimonium primæ conversionis a regibus Danorum episcopatum *servat* metropolitano in Dania subjectum. När under senare tider Rigas suffraganer uppräknas af dem, som hade någorlunda reda på förhållandena, nämnes ej bland dem Reval. (BUNGE n:ris 1148 & 1155).

²⁾ V. RICHTER II, 39, 55 & 59. BUNGE n:r 1127.

ning i dessa trakter, då Revalstiftet fortfar att så länge vara bundet vid det, om än bandet var ganska svagt. Likväl är der icke litet som synes, och som förtjenar att högt uppskattas. Anders Sunesen var en af kyrkans yppersta furstar, en af dess lärdate theologer; han skydde dock icke färdens möda, icke de många farligheterna, icke fiendskapen hos en rivaliserande prelat. Hans mäktiga personlighet och vida frejd gjorde sig gällande; äfven missionen i Liffland fick honom att tacka för mycket; det vestra Europas vetenskaplighet fördes af honom till det mörka landet; han lärde konsten att missionera på rätta sättet. De mindre arbetarnes verk är fördoldt; prelatens visar hvad och huru-dant det torde hafva varit.

Redan före Estlands eröfring hade danskarna tagit Rügen i besittning. Det blef och förblef såsom en del af Roskilde stift underdånigt erkebiskopen af Lund och tillhörigt hans provins under hela catholicismens tid. Deremot, när Holstein trädde i förening med Danmark, hade de kyrkliga förhållandena så stadgat sig, att den politiska förbindelsen icke kom att medföra en motsvarande kyrklig; Holstein förblef tillhörigt diöcesen Lybeck och provinsen Bremen. Samma orsak får väl tillskrifvas, att vid Pommerns eröfring stiftet Kamin, som genom denna kom i förbindelse med Danmark, dock icke införlifvades med provinsen Lund, utan fortfor att stå omedelbart under den heliga stolen ¹⁾).

Den danska kyrkoprovinsens gränser sammanfölla sålunda icke alldeles med den danska statens; de sträckte sig längre åt öster, kortare åt söder. Inom detta sitt egentliga område hade erkebiskopen af Lund åtta suffraganer; hans förhållande till dem skall senare tagas i betraktande. Men utom Danmark och de Danska eröfringarne sträckte han, som förut är berättadt, sin herdestaf äfven öfver Sverige. Det var i sanning ett stort område: från Eidern till polcirkeln, från vesterhafvet till det innersta af finska viken; det var måhända den vidsträcktaste provinsen inom hela den katholska christenheten. Och denna territoriella storhet är ett icke oväsentligt moment i de lundska erkebiskoparnes historia. Denna storhet gaf dem en hög rang inom kyrkan; medvetandet af densamma, medvetandet, att bakom dem stod ett så stort och talrikt presterskap, torde hafva stärkt deras mod, höjt deras hopp om seger i de heta striderna. Icke skulle den, som hade en längre spira än konungen böja knä

¹⁾ USINGER p. 56.

för honom, eller gifva efter för folkrörelsernas bubblande vågor, eller tillåta, att riddare och svenner gjorde ingrepp i kyrkans rättmätiga egendom eller vid rådsbordet toge försteget? Grundsatsen af kyrkans magt öfver staten torde hafva stått klarare fram för den, som hade också yttre storhet; kampen för den grundsatsen hafva blifvit lättare. Det ser så ut, ty vexlingarne i erkebiskopsdömetts yttre utsträckning och inre kraft följas nästan alltid åt; det ena återverkar på det andra.

II.

Kyrkan i Skåne under tiden till 1229, i dess förhållande till konungamagten, till folket, till påfvemagten.

Gjorde än kyrkan för öfrigt i Danmark sitt inträde på ett mot konungarne fiendtligt sätt, som de båda bekanta breffen af Ottonerna tyckas antyda ¹⁾; så gäller detta icke om Skåne, ty här började egentligen icke christendomen predikas, förr än hon redan blifvit konungens religion. Kyrkan uppträdde här, som merändels annorstädes, i sin begynnelse som en väsendtligen religiös magt; det gälde framför allt att föra själarne till den saliggörande tron, mindre att samla jordiska skatter, att förfäktat hierarchiska anspråk. Så var det en följd af omständigheternas natur, att kyrkans och statens första samtidiga representer i Skåne, så vidt man kan se, handlat i vänskap och endrägt med hvarandra. Deras intressen voro gemensamma; der syntes intet spår af stridighet. Derföre slöt sig kyrkan till konungens sida, tacksam för hans hjälp och utan motvilja medgifvande honom ett betydligt inflytande på sina angelägenheter. Vi sågo i det föregående, hvilket stort bistånd Danmarks konungar lemnade kyrkans begynnelse i Skåne, hur missionärer af dem ditsändes, Gotebald af Sven Tjugeskägg, Bernard af Knut den store. Biskop Henrik stod i nära personligt förhållande till konung Knut; han var hans skattmästare.

I mag. Adams berättelse om Lunds och Dalby stifts upprinnelse framstår klart konungarnes stora inflytande på den äldre kyrkan i Skåne ²⁾. Med tyd-

¹⁾ HELVEG I, 107, 113.

²⁾ Cap. 215. GRÜNHAGEN l. c. p. 86 följ. framställer saken helt annorlunda. Skånes

liga ord säger mæg. Adam, att det var Sven Estridsen, som upprättade dessa stift. Det är väl icke heller tvifvel underkastadt, att såsom genom hans åtgärd stiftet upprättades, så försågos de ock af honom med sina första biskopar, utan att erkebiskopen af Bremen af honom togs till råds, — det synes bäst af engelsmannen Henriks utnämning; ett kapitel att fullgöra den kanoniska rättens bestämmelse om biskopsval fanns ännu icke.

Visserligen var biskop Eginio vid ett tillfälle i strid med konung Sven; men den striden hade en väsendtligen religiös karakter, den gälde konungens efter kyrkans lag otillåtliga äktenskap, och derföre störde den striden icke för längre tid det goda förhållandet. Konung Sven gaf efter och lät icke något fortsatt missnöje mot Eginio framskynta. Konungen visade sig välgörande mot kyrkan; han bygde den storartade domkyrkan i Dalby och gaf till Lunds kyrka två och ett halft hemman ¹⁾. Två sina söner lät han uppfostra till kyrkans tjänst ²⁾. Måhända var redan Eginio ämnad till erkebiskop; derpå tyder den förut nämnda omständigheten, att det var Eginio, som i Rom bedref underhandlingarne om erkebiskopsdömet upprättande. Och måhända var detta äfven orsaken till, att de två stiftet, Dalby och och Lunds, sammanslogos till ett enda; en åtgärd, som också måste hufvudsakligen tillskrifvas konungen.

Omständigheterna vid valet af Rikwal till Eginos efterträdare känner man icke för visso; men det tyckes sannolikt, att han som sina föregångare erhållit sitt embete af konungen. Ty dels voro förhållandena i Bremen, som äfven vid denna tid förlorade sin berömde erkebiskop Adalbert, i ganska förvirradt skick, hvadan denna metropol icke vid biskopstillsättningen kunnat göra någon inflytelse gällande; dels känner man med visshet, att vid långt senare biskopstillsättningar tillgått så som ofvan är sagdt ³⁾.

delning i två biskopsdömen sätter han på erkebiskop Adalberts meritlista som en frukt af prelatens speciella omtanke för Skåne; godhetsfullt fäster dock Adalbert vid biskopsutnämningen något afseende vid k. Svens önsknings! — Åter ett exempel af biographers skarpblick; de se hos sin hjelte förtjenster, som som ingen annan kan upptäcka.

¹⁾ SRD III, 444 & 333.

²⁾ SRD III, 337.

³⁾ Under konung Nils tid (SRD I, 380) vid en biskopstillsättning i Roskilde. Likväl må anmärkas, att vid föregångarens tillsättning (ibm p. 379) tyckes konungen icke hafva öfvat samma magtfullkomlighet; det heter, att konungen "*cum omni clero Selandensi* inthronizavit Arnoldum." Ordningen var väl då icke ännu riktigt stadgad; det berodde af tillfälliga omständigheter, hvem som tillsatte biskop. Men klart skönjes emellertid det ursprungliga kungliga inflytandet.

Under biskop Rikwals embetstid inföll konung Knut den heliges regering. Denna bildar epoch i Skånes kyrkliga historia liksom i det öfriga Danmarks. Hans sträfvan var i viss mån densamma som Hildebrands; den gick ut på att i alla afseenden höja presterskapet, att göra det till ett stånd, som kunde lefva sitt eget lif, sjelfständigt och oberoende af den tidens förvirrade borgerliga förhållanden. Ty blott på det sättet kunde han hoppas att få lag och ordning stadgad i landet; blott på det sättet kunde konungen vinna styrka att regera folket, som ännu icke kände annan vilja än sin egen. Så höll han ut till det sista i samma riktning och beseglade med martyrdöden sin lefnads mål. Han är den i egentligaste mening kyrkohistoriske konungen af dem, som DAHLMANN så benämner.

Saxo gifver en ganska tydlig framställning af de åtgärder, konung Knut vidtog i den nämnda riktningen ¹⁾. Den första var, att han gaf biskoparna det främsta rummet bland rikets herrar, och Saxo tyckes antyda, att det icke var en blott hedersbevisning, utan att en förläning af verklig magt dermed var förknäppt ²⁾. Att så var, ligger i sakens natur, ty den tiden var icke de betydelselösa titlarnes tid. Men all magt hvilade den tiden ytterst på egendomen — den fattige var hardt nära rättslös; — och derföre torde det vara tillåtet att så fatta Saxos ord, att biskoparne erhöilo främsta rummet ibland magnaterna i följd af den ställning, de då redan i verkligheten ernått eller nu ernådde. Utan tvifvel hade från början de hedniska tempelgodsen blifvit förvandlade till christna kyrkogods, öfver hvilka biskoparne hade öfverinseendet och sålunda med skäl, om ock dessa gods närmast voro afsedda för kyrkornas underhåll, kunde anses för herrar; vid det lundska domkapitlets foundation anslog *biskopen* af kyrkogodsen till sångarne i domkyrkan ³⁾. Härtill kommo nya och rika skänker af jordagods och andra härligheter, gifna både af Sven Estridsen och serskildt af Knut den helige. Derigenom fingo biskoparne så stora inkomster, att väl näppeligen många af de verldslige herrarne i det afseendet kunde jemföras med dem. Och här af var den nya rangordningen till väsendtlig del en följd, ehuru man visserligen icke bör förbise det erkännande, som i densamma uttalar sig, af den heder, som tillkom biskoparne i deras egenskap af kyrkans förnämsta män. Det följande lagbudet gjorde presterskapet till ett serskildt stånd med egna pri-

¹⁾ I, 575 & 576.

²⁾ "auctoritatem honore concilians."

³⁾ SAXO I, 580.

vilegier; tvister mellan klerker skulle afgöras af andlig domstol; och de andliga domstolarne fingo deremot rätt att straffa lekmän med böter för kyrkliga förbrytelser, såsom sabbathsbrott, försummelser af fastan och dylikt; och i dessa böter fingo biskoparne andel ¹⁾). Äfven torde alla saker, i hvilka det var fråga om kyrkans rätt, kyrkornas egendom eller klerkernas friheter, hafva undandragits sitt ursprungliga forum och blifvit förvisade till de andliga domstolarne ²⁾). Slutligen heter det, att i privata mål endast konungen, biskoparne och thronföljaren hade rätt att instämma en klerk, det vill förmodligen säga, att klagomål öfver en prest skulle anföras inför någon af dessa tre, som då egde att om han så för godt funne, stämma honom inför synoden eller biskopens domstol ³⁾). Detta var ett privilegium, som Saxo icke uttryckligen framställer såsom gifvet af konung Knut; han säger endast, att detta privilegium, som urkundligen kan visas hafva blifvit infördt under konung Nils regering, var en följd af konung Knuts lagstiftning; och följaktligen kan man icke säga, att Saxos ord, med den tolkning af dem som vi här hafva följt, stå i strid med det verkliga förhållandet.

¹⁾ KOLDERUP-ROSENVINGE, Retshist. p. 78. ²⁾ MÜLLERS not till Saxo, I, 575.

³⁾ Denna punkt lyder så: Quo effectum est, ut Danorum nemini nisi regi aut pontificibus eiquequi potissimus regni successor animadvertitur, domesticis quemquam actionibus liceat postulare. Vid tolkningen har följts MÜLLERS not till detta ställe, jemförd med Kgl. Danske Vidensk. Selskabs Hist. och Philos. Afh. 4 Deel, p. 160. HELVEG I, 200 och GRUNDTVIG (i öfvers. af Saxo) anse punkten innefatta ett förbud mot huskaplaner. Men ordet actiones är nyss förut använt om rättegångar, och det torde icke vara Saxos vana att med så kort mellanskof begagna ett och samma ord i två så olika betydelser som liturgisk handling och rättegång; Saxos latinitet lemnade i sanning rikare tillgångar. Dessutom synes ett förbud mot huskaplaner icke tidsenligt; — på conciliet i Clermont 1095, således tio år åtminstone efter den nu i fråga varande tidpunkten, bestämdes att ingen lekman fick hafva kaplan *utan biskopens tillåtelse* (SUHM V, 251). Kyrkan behöfde ännu de förnämas understöd äfven i den formen. Och ytterligare må anmärkas, att Saxo framställer förbudet, af hvad beskaffenhet det nu än är, såsom ännu på hans tid gällande, och på Saxos tid funnos ju herrar, hvilka väl knappt kunde nekas rätt att hålla huskaplan; det visar följande stadga i "Statuta que statuit dominus Andreas archiepiscopus Lundensis apud Selandensem synodum" (hvilken synod enligt MÜLLER, Vita Andreæ Sunonis p. 14, hölls 1205): Quomodo divina celebrentur in curiis dominorum. Hoc quoque statutum est, quod in nullius curia divina celebrentur, nisi talis sit, qui quotidie secum habeat capellanum. (Jfr KOFOD-ANCHER, Lovhistorie II, 529). — Men en tolkning af detta ställe, som tyckes förtjena all uppmärksamhet, är SUHMS IV, 618, enligt hvilken det betyder, att ingen utom de nämnda hade gårdsrätt eller, som det kallas, birkerätt. Det skulle då innefatta en inskränkning af birkerätten, riktad mot adeln.

Framför allt erfor kyrkan i Skåne synnerliga prof af kunglig ynnest. Konung Knut kan med skäl benämnas både domkapitlets och domkyrkans grundläggare. Till det förra gaf han: en stadsjord i Lund samt femtiett hela hemman, 29 i Skåne och 22 på Seland, och ytterligare 27 marker i årliga tomtören. Dessa gåfvomedel användes till upprättandet af tio prebenden. Öfver dessa prebenden och det gods, som till hvart och ett af dem ursprungligen var anslaget, fins i *Necrologium Lundense* en förteckning, som företer några skiljaktigheter från den uppräknig af det skänkta godset, som är intagen i sjelfva donationsbrevet ¹⁾. Prebendelistan upptager 57 hela hemman och inga penningar; och ehuru prebendelistan således känner fler hemman än donationsbrevet, finnas likväl i det senare upptagna ett par hemman, som enligt den förra icke synas hafva blifvit indelade till prebenden. Dessa samt penningekomsten hafva förmodligen anslagits till det gemensamma bordet; de i prebendelistan upptagna sex öfverskjutande hemmanen voro utan tvifvel alla äldre donationer, såsom det med visshet vetes om två och ett halft af dem, donerade redan af Sven Estridsen ²⁾. Främst i handskriften af *Necrologium Lundense* ³⁾ fins en förteckning på det, som af den kungliga delen af midsommarskatten från Lund var anslaget till kapitlet, uppgående sammanlagdt till 27 marker. Den lika stora summan och ordalagen i de kungliga stadfästelsebrefven af 1186 och 1203 ⁴⁾, jemförda med konung Waldemars jordebok ⁵⁾ och Erik Menveds bref af 1288 ⁶⁾, hvilka referera konung Knuts nämnda donationsbref, göra det alldeles visst, att midsommarskatten var detsamma, som nyss i enlighet med urskriftens ord blifvit öfversatt med tomtören, och att följaktligen dessa penningar senare blifvit fördelade på de serskilda prebendena. Senare: ty då enligt urskriften de 27 markerna utgå med blott 21 marker af Lund och dessutom 3 af Lomma och 3 af Helsingborg, under det att deremot enligt de senare stadfästelsebrefven, med hvilka midsommarskattlistan öfverensstämmer, de 27 markerna utgöras alla af Lunds stad; så visar denna skiljaktighet tillsammans med den omständigheten, såsom nyss nämdes, att någon fördelning af midsommarskatteu på prebendena icke fins upptagen i prebendeförteckningen, att fördelningen af midsommarskatten tillhör en tid, då man utbytt de 6 markerna

¹⁾ SRD III, 426—429. Jfr D. S. n:r 26. ²⁾ SRD III, 444.

³⁾ SRD III, 424.

⁴⁾ D. S. n:ris 97 & 121.

⁵⁾ SRD VII, 528.

⁶⁾ D. S. n:r 955.

af Lomma och Helsingborg mot lika många af Lunds stad. Är det följaktligen ganska säkert, att fördelningen af de 27 markerna tillhör en senare tid, så måste den äldsta användningen af dem hafva varit den nämnda: underhållet af det gemensamma bordet. — Orden i begynnelsen af prebendeförteckningen gifva vid handen, att det var konungen sjelf, som gjorde äfven fördelningen af godsens på de serskilda prebendena, — om än dervid biträdd af biskoparne och i synnerhet Rikwal, — och att sålunda äfven äran af domkapitlets speciella anordning måste anses tillkomma honom. — Om också den donation till biskopsstolen, som Saxo säger vara ¹⁾ gjord af konung Knut, tillhör enligt säker uppgift ²⁾ en senare tid, så torde man dock af Saxos berättelse få sluta så mycket, att konung Knut utstyrt äfven biskopsstolen på frikostigt sätt.

Till de skänkta hemmanen erhöll domkapitlet full eganderätt; men den donerade jorden blef äfven en förläning, den första man känner i Skåne; dess åbor blefvo hvad man kan kalla prebendariernas vasaller. All kunglig rätt af dem tillföll kapitlet, undantagandes fyra slags inkomster: ledingsvite, fredköp, danaarf samt skjutsning om konungen sjelf komme; men om någon åbo blef fredlös, så, ehuru fredköpet tillhörde konungen, tillföll hans egodelar kapitlet ³⁾. Att, såsom CRONHOLM och HELVEG anse ⁴⁾, med den kungliga rätten här menas blott sakfallet i rättegångsmål, synes icke vara otvifvelaktigt. Visserligen äro ordalagen både i det ursprungliga gåfvobrefvet och dettas senare stadfästelser sådana, att de synas närmast medföra denna tydning. Men justitia, det urskriftens latinska ord, som här återgifvits med rätt, kan äfven betyda i allmänhet en prestation af hvilket slag som helst, och brukas i denna betydelse rätt ofta ⁵⁾; och den omständigheten, att danaarf och kungsskjuts, hvilka icke kunna räknas till sakfallet, uttryckligen undantagas, gör det sannolikt, att justitia här skall fattas i denna mening, och att sålunda *alla* kungliga inkomster, med de fyra nämnda undantagen, förlänades kapitlet. Man må icke för en motsatt åsigt anföra, att en sådan utsträckning af kapitelherrarnes rättigheter icke finnes skriftligen intygad före 1252 ⁶⁾ och icke omnämnas i något af de båda anförda stadfästelsebrefven; dessa stadfästelsebref kunna icke tillerkännas

¹⁾ I, 580.

²⁾ SRD III, 430.

³⁾ SRD III, 427. Jfr SAXO I, 581 och D. S. n:r 26.

⁴⁾ Skånes Polit. Hist. I, 47; HELVEG I, 205. CRONHOLM tyckes dock p. 304 justera sin uppgift.

⁵⁾ Jfr DU CANGE, v. justitia.

⁶⁾ D. S. n:r 402.

vitsord i detta afseende, ty undantaget af danaarf, som måste hafva existerat åtminstone 1203, (alldenstund Saxo, som berättar derom, före denna tid skref sin elfte bok ¹⁾), omnämnes icke heller i dem. Jag skall jemväl fästa uppmärksamheten vid de ordalag, i hvilka Saxo i allmänhet omnämner de förlämnade friheterna, och vid de likartade ordalag, som begagnas i en kunglig donation af 1135 ²⁾. Ledingsvitets bibehållande af konungen tillkännagifver, att kapitelbönderna fortfarande voro skyldiga till krigstjenst. Skjutsningsfriheten förutsätter jemväl frihet från gästeri, utom det, som af konungen personligen uttogs. Hvad danaarf beträffar, torde förhållandet dermed hafva varit detsamma som vid den ofvan citerade donationen till Odense, att hälften tillföll konungen, hälften kapitlet. — De kungliga rättigheter, som sålunda af Knut den helige bortskänktes till Lunds domkapitel, torde följaktligen hafva varit: det sakfall, som understeg 40 marker; gästeri, skjuts och danaarf i den mån som det ofvanstående visar; stud och inne, det vill i allmänhet säga alla skatter af penningar och arbete; samt den kungliga rättigheten att taga fredlös mans bo i besittning.

Ungefär samtidigt med domkapitlets instiftelse (1085) infaller begynnelsen af Lunds domkyrkas byggnad ³⁾. Konung Knut kallas på ett ställe ⁴⁾ denna kyrkas fader, uppbyggare och vårdare. De nämnda donationerna sägas visserligen hafva blifvit gjorda till Laurentiikirkan, men, såsom vi redan sett, användes de uteslutande för biskopens och kapitlets räkning; så att konungen för att förtjena dessa titlar måste hafva använt andra medel. Sannolikt har konungen derföre enkom för kyrkobygnaden gifvit jordagods och penningar, antingen räntor eller summor utgående en gång för alla; men framför allt har han väl för detta ändamål begagnat sig af den arbetsskyldighet, som ålåg allmogen; kyrkans quaderstenar kunna icke på annat sätt hafva blifvit framforslade från det flera mil aflägsna ställe, der de brötos. Man bör visserligen icke misskänna den andel, som den religiösa fromheten haft i företaget, eller förgäta, att kyr-

¹⁾ Prolegomena till Saxo p. XXXVII.

²⁾ D. S. n:r 33: Terras has a iusticia regali immunes et *omnino* liberas esse volumus ad imitationem earum, quas dederunt — — — Sweno Magnus et Kanutus. Jfr Saxo: "*universum* pæne regiæ pensionis jus." SUHM V, 218 tolkar en dylik donation till Odense af 1117 (DAM I, 3) på samma sätt, som häröfvan skett.

³⁾ Jag följer härvid SRD III, 451: Kanutus — — qui *primus* fundavit hanc ecclesiam.

⁴⁾ SRD III, 319.

kan redan före konung Knuts tid torde hafva haft åtskillig egendom; men äran af den beundransvärda byggnaden måste dock i väsendtligaste mån anses tillhöra konungamagten.

Om det är riktigt att, då Erikskrönikan säger, att några delar af riket kunde konung Knut aldrig förmå att svara tionde, deraf sluta, att tiondens införande i andra landskap lyckades ¹⁾; så torde en sådan slutsats med mesta fog kunna göras om Skåne. Man ser nemligen under hela konung Knuts tid en motsats mellan Skåne och det öfriga Danmark, vid thronledigheten efter Sven Estridsen vilja skåningarne taga honom till konung, men öfverröstas af de öfriga danskarne ²⁾; vid upproret mot Knut är det jutar och öbor, som haudla, om skåningarne nämnes intet; Knytlinga sagas berättelse ³⁾ om konung Knuts försök att införa nya kungliga pålagor i Halland och Skåne kallas utan tvifvel med rätta af DAHLMANN ⁴⁾ för en förskönande vanställning af historien; men äfven om denna berättelse är grundad, så hafva dock enligt denna förhandlingarne med skåningarne en helt annan och mera fredlig karakter än det, som berättas om konungens förhållande till sina andra undersåtar, de hafva, kan man nästan säga, en humoristisk anstrykning. — Vi finna hos mag. ADAM ⁵⁾ nämndt huru sockenpresterna i Danmark först erhöilo sitt underhåll, men hela denna skildring tyder på ett ännu oordnad kyrkligt tillstånd, och prestatendens införande i Skåne är helt visst att anse som något så när samtidigt med kyrkans och presterskapets definitiva ordnande, en åtgärd, som åter utan tvifvel står i sammanhang med domkapitlets och domkyrkans grundläggning; tionden var öfverhufvud taget ett nödvändigt vilkor för tillvaron af ett ordnad presterskap ⁶⁾. Den skånska kyrkolagen stadgar redan biskopstionde, men den nämner ingenting om preste- och kyrkotionde, hvilka afgifter följaktligen måste anses hafva redan då blifvit betraktade af folket som gamla häfdvunna bruk, om hvilka intet stadgande var behöfligt; och aldrig har prestatendens utgörande af allmogen blifvit bestridd efter denna tid. Men om så-

¹⁾ HELVEG I, 201. HELVEGS tolkning af stället (SRD I, 160) bestrides af MÜLLER, SAXO II, 320 och Vidensk. Selsk. Hist. Skrifter IV, 160, men står deremot i öfverensstämmelse med SUHM IV, 666.

²⁾ SAXO I, 569.

³⁾ Cap. 28.

⁴⁾ I, 195.

⁵⁾ Cap. 238.

⁶⁾ HELVEG I, 136, 141, 267 & 268.

lunda prestationen måste anses fullt häfdvunnen redan i medlet af tolfte seklet, synes det icke vara för tidigt, om man förlägger dess införande till slutet af det elfte århundradet; just frånvaron af alla underrättelser om denna afgift, visar, att den måste hafva varit gammal.

Att det var Knut den heliges afsigt att göra kyrkan helt och hållet oberoende af staten, till en fullkomligt själfständig institution, visar sig, som redan är sagdt, af hela hans historia. Men för uppnående af det ändamålet var ett erkännande af kyrkans rätt att själf utan inblandning af verldslig magt välja sina öfverherdar ett nödvändigt villkor. I den gamla handskrift, som bär namnet *Necrologium Lundense*, finnas under titeln *Consuetudines Canonice* Lunds kapitelts äldsta statuter. Då der i dem på flera ställen nämnes *biskop* och icke *erkebiskop*, tvekar jag icke att hänföra deras första affattning till Rikwals tid eller åtminstone begynnelsen af Asgers, det vill säga att sätta dem som ungefär samtida med domkapitlets instiftelse ¹⁾. Och om förhållandet är så, ligger det ju för den, som känner konung Knuts nitfulla intresse för kyrkan och kyrkans vördnad och kärlek till honom, ganska nära till hands att antaga, att de med hans råd och samtycke blifvit uppsatta och af honom bekräftade. Dessa statuters sextonde kapitel stadgar om biskopsval i Lund, att prelaterna för de kongregationer, som stodo i förbindelse med S. Laurentii kloster, skulle dit församlas, hvarefter prelater och kaniker i förening skulle välja tolf män. Detta tolfmanna råd skulle sedan efter en natt, tillbragt under psalmer och böner, utse biskop, åt hvilken derpå utan minsta gensägelse alla de närvarande skulle lofva trohet och lydnad. I dessa stadgar är sålunda icke tal hvarken om kunglig stadfästelse eller om behovet af menighetens sam-

¹⁾ Detta hindrar naturligtvis icke, att handskriften kan vara en del år yngre. Hon kan dock med visshet sägas vara äldre än 1145, ty archidiakonaten inrättades då, och denna prelatur känner icke handskriften, lika litet som thesaurarien, hvilken värdighet jemväl då instiftades. Sannolikt är handskriften äfvenledes äldre än 1139, ty erkebiskop Eskil gaf d. å. (D. A. M. I, 245) Knutsbröderna i Odense — visserligen icke som HELVEG, Danske Domkapitler p. 18, säger: "Eneret" — men dock "primam et principalem vocem" vid biskopsval; och dessa ord skola helt visst fattas så, att Knutsbröderna fingo, i motsats till Albanibröderna, den afgörande rösten, och icke så, att de stå som motsats till menighetens samstämming; det visa tillräckligt orden: "ut pote qui cathedrali ecclesie inseruiunt." Men då erkebiskop Eskil gifvit ett fremmande kapitel ett ändock så pass inskränkande privilegium, vore det högst besynnerligt, om ännu vid denna tid hans eget kapitel haft så litet "prima et principalis vox," som det ofvan anförda sextonde cap. af *Consu. Can.* visar.

stämmning till det hållna valet. Men om denna stadga om biskopsval någonsin blifvit i verkligheten till fullo efterföljd, är en annan fråga. Redan i slutet af tolfte århundradet öfvergick nemligen rätten att välja biskop till katedral-kapitlen ensamma ¹⁾, så att stadgandet i denna punkt ganska snart upphäfdes. Och vid både Eskils och Absalons val till biskopar hade menigheten betydligt inflytande, såsom vi närmare i det följande skola inhemta; derjemte var den senares val till stor del en följd af kunglig påverkan, och vid Eskils val gjorde konungen åtminstone anspråk på att få hafva ett ord med i laget. Derföre, och när vi minnas det i det föregående anförda om de kungliga biskopstillsättningarna i Roskilde, blir det ganska sannolikt, att det tillgått, då Asger blef biskop, på ungefär samma sätt som Knytlinga saga ²⁾ skildrar förhållandena, när han blef erkebiskop: det skedde efter konungens föranstaltning, andra höfdingars vilja och folkets samtycke. Dock kan det icke med ringaste bestämdhet afgöras, hur det vid hans biskopsutnämning förhållit sig med menighetens samtycke. Å ena sidan må erinras hans jutska börd, och att han icke synes hafva innehaft någon plats i kapitlet, innan han blef dess chef. Å andra sidan bör icke förgätas, hur i hela Asgers historia framlyser en synnerligen stor inflytelse öfver skåningarna, hvilka äfven efter hans död trofast höllo till hans släkt.

Konung Knuts död stadfäste hans verk; man betraktade honom rätt snart som martyr och helgon, och inflytelsen af denna åskådning bidrog i väsendtlig mån dertill, att den kyrkliga utvecklingen efter hans död fortgick i den af honom utstakade banan. Visserligen kan det icke afgöras, hur det varit under Knuts närmaste efterträdares tid; man har icke så mycket som en utgångspunkt för gissning i detta afseende, det ser ut, som om utvecklingen några år stått stilla; men så mycket tydligare är det, att Erik Eiegods regering i kyrkligt afseende icke var något annat än en fortsättning af Knut den heliges; och att minnet af den kanoniserade brodern härtill bidrog, kan anas bland annat deraf, att redan i slutet af elfte århundradet de bekanta gillena uppkommo i Danmark, helgade åt konung Knut och benämnda med hans namn,

¹⁾ BINTERIM I, II, 204.

²⁾ Cap. 80 "með vilð annarra höfðingja" fins i äldre uppl., men saknas i uppl. af Knytl. i Fornmanna Sögur och i den danska öfvers. Ehuru den förra annars upptar *variantes lectiones*, fins intet ord om denna fras. Intressant vore att känna, hur härmed verkligen förhåller sig.

och att det äldsta af dem stod under konung Eriks serskilda hägn och omvårdnad ¹⁾. En skilnad är der emellan Knut den heliges kyrkliga verksamhet och Erik Eiegods, men den skilnaden är icke principiel, fullt riktigt säger det lundska nekrologiet, att Erik Eiegod sökte att i allt täfla med sin broder ²⁾; skilnaden består endast deri, att konung Eriks verksamhet icke mötte hinder af folkviljan, — icke ens den mångkunniga Knytlinga saga vet besked om någon motsats i kyrkligt tänkesätt mellan konung Erik och hans folk. Äfven detta förhållande torde utan tvifvel till stor del böra anses som en följd af det mäktiga intryck, som konung Knuts martyrdom och helgongloria gjorde på folket.

Om vi efter dessa allmänna anmärkningar fortgå till en kortfattad teckning af den betydelse, som Erik Eiegods regering hade för de kyrkliga förhållandena serskildt i Skåne, så minnas vi först och främst, huruledes det var Knut den helige, som egentligen började byggnaden af Lunds domkyrka. Detta verk hann han icke — lika litet som sin broder — att se fullbordadt, men det fortsattes utan tvifvel med kraft under konung Eriks tid. Man fick nemligen en ny anledning att önska det snart fulländadt, ty det var under detta tidskifte, som Lund blef hela nordens metropol eller åtminstone bestämdes der-till, och sålunda behovet af en metropolitankyrka blef oafvisligt. Om de medel, som användes för byggnaden, gäller detsamma som förut är sagdt; blott genom konungamagtens bistånd var dess fortgång möjlig. — Hvad domkapitlet beträffar, som stod i nära förbindelse med domkyrkan, så blef prestens prebende af konungen ökad med tretton och ett halft hemman ³⁾ samt med S:t Marias kapell på torget i Lund med alla dess tillhörigheter, en utöfning af patronatsrätten, som förutsätter, att detta kapell af konungen eller någon af hans företrädare blifvit uppbyggt och doteradt.

I det föregående är närmare redogjort för, huru det tillgick vid det lundska erkebiskopsdörets upprättande; vi sågo, att i denna tilldragelse konung Erik hade betydlig del, att dess förnämsta omedelbara orsak var konungens förhållande till erkebiskopen af Bremen, att konungen sjelf i Rom var per-

¹⁾ KOFOD ANCHER, Juridiske Skrifter III, 155.

²⁾ SRD III, 428.

³⁾ SRD III, 428. — LANGEBEK har genom att felaktigt upplösa en förkortning, såsom en jmförelse med andra ställen i handskriften gifver vid handen, och redan en blick på de föregående och efterföljande orden låter förmoda, kommit att oriktigt läsa: "Swalleve IIII marce" i stället för "Swalleve IIII mansi."

sonligen verksam för saken. Och likasom sålunda det var framför allt konungen, som den nya erkestolen hade att tacka för sin tillkomst; så var det ock genom konungens frikostighet, som det blef möjligt för erkebiskopen af Lund att med den yttre glans och prakt, som höfdes den tiden, uppbära sin värdighet. Sannolikt var det kort innan konungens resa till Rom, som han gaf till biskopsstolen i Lund fjerde delen af denna stad ¹⁾. Helt visst är det denna donation, som af Saxo närmare beskrifves men af honom oriktigt hänföres till konung Knuts tid ²⁾. Den oriktiga tidsuppgiften hindrar icke att taga Saxos beskrifning på gåfvan för god, ty i denna beskrifning har han säkert skildrat ännu på hans tid bestående förhållanden. Enligt Saxo är fjerde delen af Lund likbetydande med fjerde delen af det kungliga sakfallet, fjerde delen af det kungliga myntet och fjerde delen af midsommarskatten. Det ligger i sakens natur, att beloppet af det kungliga sakfallet icke kan uppgifvas; deremot upptages i konung Waldemars jordebok, ungefär hundra år senare, den kungliga inkomsten af myntet till 1200 marker rent silfver och 8 marker guld, af midsommarskatten till 60 marker skånska penningar ³⁾; det vill säga, enligt noten till detta ställe ⁴⁾: af myntet minst 20224 riksdaler och af midsommarskatten 320 riksdaler silfver, summor, som efter nutidens myntvärde torde böra anses motsvara åtminstone 202240 och 3200 riksdaler riksmünt. Då det i jordeboken upptagna beloppet af den kungliga midsommarskatten uppenbarligen innefattar äfven de 27 marker, som domkapitlet enligt Knut den heliges gåfvobref skulle årligen uppbära af denna skatt, men deremot icke något nämnes om erkebiskopens andel af midsommarskatten; så är det sannolikt, att båda de ofvanstående summorna äro beräknade efter afdrag af det som erkebiskopen skulle hafva, och att följaktligen erkestolens inkomst af myntet och midsommarskatten uppgått till omkring 68000 riksdaler riksmünt efter nutidens myntvärde.

¹⁾ SRD III, 429.

²⁾ Saxo I, 580. LANGEBEK söker på det sättet sammanjemka det stridiga i Saxos och nekrologiets uppgifter om gifvaren, att han antager, att gåfvan egentligen gafs af Knut den helige och blott bekräftades af Erik Eiegod. (Se SRD III, 430 not b). Men huru då förklara, att nekrologiet icke sätter en så stor donation på konung Knuts meritlista utan uttryckligen säger, att det var konung Erik, som gaf? Det vore ett alldeles ensamt stående fall af glömska. — Och dessutom, gåfvans storlek leder tanken helt otvunget till tiden aldra närmast före erkebiskopsdömet upprättande, då ökade inkomster blefvo nödvändiga.

³⁾ SRD VII, 528.

⁴⁾ SRD VII, 592.

Det nu anförda gifver tillräckligt stöd för det ofvan sagda, att Erik Eiegods regering i kyrkligt afseende endast var en fortsättning af Knut den heliges. Grunden var lagd till den hierarchiska byggnad, som i framtiden skulle vexa konungamagten öfver hufvudet, och den grundvalen var lagd af konungarne sjelfve. Hur stor betydelse dessa kungliga åtgärder haft för kyrkans höjande till magt och anseende, inses redan deraf, att af biskoparne i Skåne är Asger den förste, om hvilken det berättas, att han var af hög ätt; en af rikets aldri ypperste män ansåg det nu mer för en heder att bekläda ett kyrkligt embete. Men å andra sidan är det klart, att äfven denna Asgers personliga ställning inom det borgerliga samfundet i väsendtlig mån medverkat till den kyrkliga idéens framgång. Då han var så nära befryndad med konungen¹⁾, så var det ju icke underligt, om konungen ansåg en tillökning i hans magt endast innebära ökad styrka och säkerhet för sin egen. Och vi minnas från det föregående, hur Knytlinga Saga låter Asgers släktförhållanden betyda ganska mycket, när platsen för den nya nordiska erkestolen skulle utses. Båda de nämnda omständigheterna, både den kyrkliga ideens ökade inflytelse och Asgers borgerliga ställning, hafva utan tvifvel gjort, att, då konung Erik företog sin pilgrinsfärd, erkebiskopen af Lund blef en af rikets föreståndare. De som jemte honom förordnades till detta viktiga värf, voro konungens äldste oäkta son Harald och Skjalm Hvide, en af landets mäktigaste män, åt hvilken särskilda förmynderskap Knut Lavard såsom fosterson anförtröddes, den ende af konung Eriks söner, som var född i lagligt äktenskap²⁾.

Kanske var det konungens afsigt att genom det sålunda sammansatta regentskapet, hvilket uppenbarligen var fogadt tillhopa af så starka elementer som möjligt, tillförsäkra sin ätt och då väl närmast Knut Lavard konungathronen³⁾. Men var detta hans afsigt, så misslyckades den; folket lät sig icke beröfvas sin gamla valrätt, Erik Eiegods broder Nils blef konung. Likväl, oaktadt denna yttring af gammal folklig rätt, var det väl redan då i viss mån så, som SUHM säger⁴⁾, att förnämligen de store regerade Danmark, och en annan förklaringsgrund än det häfdvunna bruket att till konung utse den äldste af konungahusets medlemmar torde sålunda gifvas för det som skedde.

¹⁾ SUHM V, 117.

²⁾ SRD III, 432; jfr SAXO I, 609.

³⁾ Jfr SUHM V, 101.

⁴⁾ V, 343.

Måhända är denna andra förklaringsgrund att söka i oenighet mellan rikets föreståndare, — deri, att redan nu började täflingskampen mellan Skjalm Hvides släkt och Sven Trundsens, Asgers faders; en strid, som innefattar ett af de viktigaste momenterna af Danmarks inre historia under de följande sjutti åren¹⁾. Måhända såg erkebiskop Asger, att Skjalm Hvides hus höll på att vexa högre än hans eget; måhända såg han, att Skjalm redan öfver den unge konungasonen, sin fosterson, förvärfvat sig tacksamhetens välde; måhända var det närmast sådana orsaker, som föranledde erkebiskopen att icke motsätta sig konungavalet. Man kan lätt komma på dessa tankar, när man ser, hur alltjemt det bästa förhållande under senare tider fortfor att råda mellan Knut Lavard och Skjalm Hvide, — hur den senares söner mana till hämd öfver mordet på Knut²⁾, — och dermed jämför erkebiskopens hållning efter detta mord, begånget på hans egen släkting.

Må härmed förhålla sig huru som helst; ett är säkert, att Asger och konung Nils blefvo de bästa vänner. Konung Nils, annars en motsats till sina båda föregångare, Knut den helige och Erik Eiegod, tyckes, att döma efter förhanden varande underrättelser, i sitt förhållande till kyrkan hafva liknat dem; vi minnas, hurusom det var under denne konungs tid, som klerkerna helt och hållet undandrogos den verldsliga jurisdiktionen³⁾. I allmänhet har man ock rätt att sluta härtill af den svaghet, som är ett så genomgående karaktersdrag i Konung Nils' styrelse; tiderna hade förändrats: det som Knut den helige och Erik Eiegod utan fara kunde göra, blef en oriktig politik af honom. Och erkebiskopen egde stort inflytande hos konung Nils; för erkebiskopens skull gick en af hans släktingar fri för vitherlagens stränghet, och lagen ändrades⁴⁾. Derföre tyckes det vara ganska sannolikt, att äfven under konung Nils' regering den kyrkliga utvecklingen fortgått i den förut antydda riktningen, understödd äfven nu af konungamagten. Det berättas, att erkebiskop Asger icke vågat utan påflig tillåtelse inviga en isländsk biskop, som varit två gånger gift, och härmed bör det sammanhållas, att under konung Nils' tid Peder Bodilsen, — hvilkens inflytelse en chrönika tillskrifver, att det

¹⁾ Jfr PALUDAN-MÜLLERS uppsats i Ny Kirkehist. saml. III, 425 och följ.

²⁾ SUHM V. 207; V, 388.

³⁾ Jfr D. A. M. I, 3.

⁴⁾ SRD III. 153.

lundska erkebiskopsdömet efter Asgers död förblef inom hans släkt, — tvang de seländska presterna att afsäga sig sina hustrur. Det kan vara, att jemväl i Skåne liknande tendenser rört sig, ehuru icke derföre måste antagas, att äfven i Skåne de gifta presterna varit utsatta för förföljelser ¹⁾. — Domkyrkobyggnaden i Lund hade 1123 framskridit så långt, att kraftkyrkan det året kunde invigas.

Dock är det långt ifrån, att man hos erkebiskop Asger finner ett klart medvetet och skarpt utpregladt hierarchiskt sträfvande. Om också källorna uppvisa hos honom ett karaktersdrag af kraft, så tyckes dock den kraften icke hafva varit af den arten, som orubbligen håller fast vid en grundsats; och i hans karakter tycker man sig jemväl skönja en viss godmodighet. Än mindre kan han anses som en förkämpe för hierarchiska tendenser i samma mening, som flere af hans namnkunnige efterträdare på Lunds erkestol. Liksom han i yttre afseende, i afseende på seder och lefnadssätt, icke mycket skilde sig från sitt folk, liksom man i de bambergiska sändebudens berättelse ²⁾ om sitt besök hos Asger tycker sig höra talas snarare om en fornnordisk odalbonde eller herreman än om en af kyrkans förnämligaste prelater; så synes hans sträfvande mer likna herremannens än kyrkofurstens, mera hafva gått ut på att öka sin egen och sin slägts politiska betydhet än på det, som var nyttigt för kyrkan i dess helhet. Visserligen bör det dock icke förbises, att i följd af tidens hela art och lynne måhända just detta var den politik, som var den gagneligaste för kyrkans fortskridande utveckling i Skåne; men det bör fasthållas, att de för kyrkan lyckliga följderna icke må anses som det klart fattade målet för en af detta mål uppfylld och till det målet oafslåtligen sträfvande vilja. Asger höll visserligen äfven efter det hemska mordet på Knut Lavard fast vid konungens sak; men det var blott till en tid. När han slutligen grep in med hela sin handlingskraft, så tog han icke det partiet, som synes hafva varit omedelbart gynsamast för kyrkans allmänna intressen; ty nästan hela det öfriga danska presterskapet slöt sig till Nils och Magnus, och i spetsen för presterskapet stodo fem af rikets sju biskopar, — och hvaraf förklara detta märkliga förhållande, om icke af ett för kyrkans intressen i hög grad gynsam och sinnelag hos Nils och Magnus? Utan då Asger, ensam med en enda af biskoparne, hvilken för slägtskapens skull följde erkebiskopen ³⁾, blef

¹⁾ SUHM V, 149, 251.

²⁾ SUHM V, 342; REUTERDAHL I, 390.

³⁾ SUHM V, 431 & 439.

de båda konungarnes fiende, bestämdes hans handlingssätt endels måhända af hänsyn till konungens ställning till Tyskland och Bremen, hvilken medförde fara för det lundska erkebiskopsdömet¹⁾, men utan tvifvel, såsom man torde hafva rätt att sluta redan af de öfriga biskoparnes förhållande, närmast af nödvändigheten att gå samma väg som skåningarne. Under hela den tid, som förflöt mellan Knut Lavards mord och Foteviksslaget; jäste det alltjemt i Skåne och Seland; den förbittrade allmänna meningen ryckte först Asgers släkt med sig och tvang denna att till en tid hålla samman med Skjalm Hvides till kamp mot mördaren och den för delaktighet i mordet misstänkte konungen²⁾; sist följde äfven Asger, måhända i någon mån ledd af sin brorsons inflytande³⁾; och sedan omslaget en gång skett, gaf erkebiskopens medhåll ytterligare styrka åt det mot konungarne fiendtliga partiet⁴⁾.

Men hvem kan se klart i de tidernas dunkel? Hvem kan af några knapphändiga chrönikenotiser med full visshet sluta till förhållandet mellan orsak och verkan? *Ett* kan man klart skönja, och det är, att emellan Asger och det folk, som lydde hans herdestaf, var vördnadens och kärlekens band knutet starkt; det var vördnaden för erkebiskopens gråa bufvud och för hans bedjande ord, som på tinget hejdade den upprörda folkmassan, när hon ville på sin konung kräfvat en snar hämd för sin älsklings mord; och förbundet be-seglades på valplatsen, hvarest återigen erkebiskopen talade ord, som i sin kraftiga enkelhet måste hafva trängt till menighetens hjertan och eldat dess mod⁵⁾. Och när Asger gick bort, så heter det, att hans död blef begråten af många⁶⁾.

Det var med Asgers och skåningarnes hjälp, som Erik Emun tillkämpat sig segren vid Fotevik och dermed vunnit Danmarks krona. Erik visade kort derefter sin tacksamhet för erkebiskopens hjälp dels genom att stifta vid Lunds

¹⁾ SUHM V, 427; HELVEG I, 327 och följ.

²⁾ SUHM V, 404.

³⁾ HELVEG I, 330.

⁴⁾ Denna framställning af händelsernas sammanhang torde måhända något närmare än CRONHOLMS (I, 23) öfverensstämma med SRD I, 60 & 382. Om Asgers hållning var bestämmande för skåningarnes, och icke tvärtom, hvarföre omtalar då hans släkting, Sven Ågesen, som i nästan hyberboliska ordalag berömmar skåningarne för deras strid mot Nils och Magnus, icke med ett endaste ord erkebiskopens deltagande i denna strid? Jfr DAHLMANN I, 230 och följ. SUHM V, 415.

⁵⁾ Knytlunga Saga cap. 96.

⁶⁾ Knytl. Saga cap. 105.

domkapitel ett nytt prebende af sju hemman¹⁾, dels genom att till biskop i Roskilde insätta Eskil, erkebiskopens brorson. Kanske den nämnda prebendestiftelsen för sin tillkomst hade att tacka en kröningsfest i Lund, hvarvid måhända redan nu, som det sedermera var vanligt, den kröntes genom gåfvor och privilegiers stadfästelse måst visa sin tacksamhet mot den som verkställde den heliga akten?²⁾. — Men enigheten räckte icke länge. Prebendestiftelsen tyckes icke hafva kommit till verkställighet, enligt hvad Magnus Matthiæ³⁾ och efter honom Hvitfeld⁴⁾ anföra, nemligen att ingen kanik hvarken i deras eller deras förfäders tid besutit något af de i gåfvobrefvet uppräknade godsens; visserligen söker Langebek⁵⁾ förklara detta förhållande så, att godsens efter Erik Emuns tid blifvit skiftade; men denna förklaring kan näppeligen godkännas, ty i det lundska nekrologiets prebendeförteckning, affattad blott några få år efter den i fråga varande tidpunkten⁶⁾, upptages icke ett enda de nämnda godsens, och än mindre nämnes der något nytt prebende instiftadt af Erik Emun. Och hvem, som känner den samvetsgrannhet, med hvilken man under den katolska tiden tillsåg, att gåfvor till kyrkan användes i öfverensstämmelse med gifvarens afsigter, kan väl betvifla, att, om den i fråga varande donationen ordentligen blifvit satt i verket, ett nytt prebende då också verkligen stiftats och blifvit uppfördt på listan?

Konung Erik visade sig som en despotisk herre, sedan hans thron vunnit stadga, och utan tvifvel var detta orsaken till den fejd, som redan efter få års förlopp bröt ut emellan konungen och den nyssnämde biskop Eskil, erkebiskopens brorson; Saxo säger⁷⁾, att Eskil med löften om frihet lockade seländingarne på sin sida, och Eskil torde sålunda redan från början i viss mån hafva intagit samma folkligt-nationella ståndpunkt som sin farbror i Lund. Återigen stå de båda mäktiga slägterna, Skjalm Hvides och Sven Trundsens, fiendtligt

¹⁾ D. S. nr 33.

²⁾ Så LANGEBEK enl. SUHM V, 464. Jfr WERLAUFF, Nordisk Tidskrift IV, 167 & 201, not. 3. Jfr slutorden i nyss anförda diplom: "coram presbiteris et dyaconibus (sic!) multis et magna populi multitudine."

³⁾ Series Episc. Lund. p, 28. ⁴⁾ Bisp. Kr. p. 52.

⁵⁾ enligt SUHM, V, 479. Enligt SRD III, 457 not. (i) anser LANGEBEK, att möjligen konung Waldemar återtagit donationen, men också detta vederlägges deraf, att prebendelistan otvifvelaktigt är äldre än 1145.

⁶⁾ PALUDAN-MÜLLER, Hvad var Saxo Grammaticus? p. 63. ⁷⁾ Saxo, I, 664.

emot hvarandra. Visserligen säger Saxo, att det var genom sin färs och farbrors medling, som Eskil, när den af honom fördrifne konungen segrande återvände, gick fri för det svåraste straffet; och man kunde tyckas på grund häraf hafva rätt att sluta, att erkebiskopen och hans broder fortfarit att ega inflytande hos konungen, och att följaktligen biskop Eskil i sin strid mot konungen icke handlat i öfverensstämmelse med deras åsikter; men detta är i sig sjelf osannolikt, och man kan fråga: om Christiern och Asger verkligen haft hos konungen ett sådant inflytande, som Saxo låter påskina, — hvarföre måste då Eskil undergå ett så strängt straff som det, som efter Saxos egen berättelse i sjelfva verket pålades honom? ¹⁾ Tyckes det icke snarare, som om bestraffningen varit en följd af kunglig öfvermakt, en öfvermakt, vunnen med Skjalm Hvides söners hjälp, men dock i någon mån inskränkt genom den ännu öfriga styrkan hos ett fiendtligt parti, som man visserligen för ögonblicket slagit ner men dock icke lyckats att fullkomligt förintä? Det är derföre troligt att de sista åren af Asgers lefnad icke förflutit under fortsatt godt förhållande mellan honom och den konung, som förnämligast genom hans och hans slägts hjälp bestigit thronen.

Striden började på nytt efter Asgers 1137 inträffade död. Till hans efterträdare ville nemligen kapitlet och skåningarne hafva Eskil, men konungen deremot sin forne kapellan, biskop Rig af Slesvig. Af Saxos berättelse om orsaken till denna skåningarnes önskan finner man tydligen, att under Asgers tid hans släkt, som ursprungligen var jutsk, blifvit skånsk ²⁾ och i Skåne tillägnat sig öfvervägande inflytelse; — det heter, att skåningarne för Asgers utmärkta förtjensters skull icke ville, att erkebiskopsvärdigheten ginge ifrån familjen. Bestämmande för skåningarnes önskan var utan tvifvel äfven det, som de kände om Roskildebiskopens karakter och föregående lif; de kunde med skäl i honom hoppas ett lika kraftigt värn mot kunglig despoti, som seländingarne förut haft det; måhända mindes de ock, att det var till stor del Eskils inflytande, som de hade att tacka för, att de fingo sin gamle erkebiskop till anförare i Foteviksslaget; måhända mindes de, att Eskil i det slaget varit deras vapenbroder. Men det kungliga inflytandet öfvervägde nu till en början och skåningarne måste förklara sig villiga att erkänna Rig för sin biskop. Dock

¹⁾ SAXO I, 664, not. 4.

²⁾ HELVEG I, 333.

torde denna strid icke hafva förts med synnerlig förbittring; Rigs åminnelse firades i Lunds domkyrka ¹⁾, och nekrologiet kallar honom "vår broder;" i de inbördes krig, som uppstodo under Erik Lams tid, följde Rig samma fana som Eskil. Måne det är felaktigt att söka en förklaringsgrund till denna stridens mildare karakter i det förhållandet, att vid denna erkebiskopstillsättning det dock ytterst kom an på den heliga stolens vilja, hvem som skulle segra af de båda medtäflarne, och att de stridiga partierna häraf i någon mån tvungits till en afvaktande ställning? Både Eskil och Rig voro nemligen redan förut biskopar; de kunde sålunda enligt kyrkans lag icke rätteligen *väljas* utan blott *postuleras* till erkebiskopsembetet, hvars tillsättning följaktligen påfven fick i sina händer ²⁾.

Samma år som Asger gick äfven Erik Emun bort. Saxo och den anonyme skribenten från Roskilde, annars oeniga, berätta båda, att först under den nye konungen Erik Lams tid det lundska biskopsvalet blef afgjordt till Eskils förmån. Orsaken till den afgörelsen förtäljes högst olika af de båda nyss nämnda historieskrifvarne; enligt Saxo är det skåningarne, som genom hotelse med vapen aftvinga konungens samtycke till valet, enligt den anonyme utverkas deremot detta samtycke genom medling af Peder Bodilsen, hvilken enligt Saxo dött redan under Erik Emuns tid; dock synes af båda författarne, att det var gamla minnen som medverkade till det slutliga resultatet, — äfven Peder Bodilsen hade under den första striden med Erik Emun stått på Eskils sida. Skall den ena berättelsen nödvändigt anses böra utesluta den andra, så är det Saxo, som torde böra få stå tillbaka för den äldre författaren från Roskilde; äfven af Saxos egen berättelse, — ty han låter ett tal af Christiern, Eskils fader, i väsendtlig mån bestämma folket att välja Erik Lam till konung, — synes, att motsatsen mellan den nye erkebiskopen och den nye konungen knappast varit fullt så skarp, som Saxo annars framställer densamma. — Det som framför allt bestämde utgången, var utan tvifvel, såsom ofvan är sagdt, påflig afgörelse; vi minnas ur det föregående, huru som Eskil redan 1139 i en påflig legats närvaro uppträdde som apostolisk vikarie.

Under de oroligheter, som under de följande åren upprepade gånger hem-sökte Skåne, höll erkebiskopen troget fast vid konungens sak; skåningarne

¹⁾ SRD III, 460.

²⁾ Ny Kirkehist. Saml. III, 432; SUHM V, 507.

deremot lyckades thronpretendenten Olof att genom löften om större friheter locka på sin sida; dock var det icke alla skåningar, som här af förleddes, — i spetsen för Lunds borgerskap tågade erkebiskopen emot Olof. Konung Erik belönade erkebiskopens trohet med gåfvor af "stort land och många byar;" kanske äro dessa förläningar att räkna bland dem, för hvilkas bortskänkande SAXO så hårdeligen tadlar Erik Lam ¹⁾. Under Erik Lams regeringstid var det som Lunds domkyrka 1145 högtidligen invigdes, och detta factum visar bättre än något annat, hurudant det kyrkliga tillståndet i Skåne var den tiden: att det alltjemt gått framåt i samma riktning ²⁾. Betecknande är, att konung Erik afsade sig kronan för att blifva munk; likasom ock, att under hans tid vi finna det första exemplet på en så fullkomlig afhändelse af kronans rätt, att icke blott ett kloster erhöll fyrti marks sakfallet af sina underlydande, utan äfven ledingen, det äldsta och ursprungligaste regalet, afträdde ³⁾.

Vid konungavalet efter Erik Lam kom den gamla politiska motsatsen mellan östra och vestra Danmark till utbrott. Seländingar och skåningar valde Sven Grate till konung; jutarne deremot Knut, son af Magnus, Knut Lavards mördare. Det vill synas, som om erkebiskop Eskil till en början ⁴⁾ varit samstämmig med skåningarne men blott till en tid; genom löften, säges det, lockades han öfver till Knuts parti och skickade bud efter denne, men blef innan hans ankomst slagen af konung Sven. Der är återigen en motsats mellan Eskil och Skjalm Hvides hus, Ebbe Skjalmsen sättes af konung Sven till höfvitsman i Roskilde; och denna motsats hade äfven redan under Erik Lams sista tid visat sig ⁵⁾. Likväl måste erkebiskopen haft för sig ett rätt starkt parti; det heter, att han samlade trupper emot konung Sven. Och utan tvifvel har denna erkebiskopens ställning lika mycket som fruktan för bannlysning föranlett konung Sven att efter hans ofvannämnda nederlag och derpå följande fångenskap icke blott gifva honom lös utan äfven i försoning, såsom erkebiskop Nils och Petrus Olai berätta ⁶⁾, afträda till erkebiskopen och

¹⁾ SAXO I, 668, 671.

²⁾ Jfr HELVEG I, 338—348.

³⁾ D. A. M. I, 10. Jfr SUHM V, 571 och Reg. nr:is 184, 185 samt 187—189.

⁴⁾ SAXO kallar Eskil "fautor Svenonianæ partis."

⁵⁾ SUHM V, 635; VI, 31.

⁶⁾ SRD VI, 624; I, 120. SAXO och Selandsskrönikan (SRD II, 615) uppgifva, att den kungliga gåfvan bestod af, enligt den förre: "agrestis vicus (= Åhus? Jfr BRUNIUS, Skånes

hans efterträdare Ahus stad och slott samt Ljunits härad med all kunglig rätt i dessa förläningar.

Flera gånger under den återstående tiden af konung Svens regering uppträda erkebiskopen och hans skåningar tillsammans. Tillsammans kämpa de emot Knut; Eskil och den skånska ledingen kallas till Svens hjälp, tillsammans öfvergifva de honom ¹⁾. Och SAXO sätter stridigheter mellan konungen och erkebiskopen i tydligt sammanhang med den förres förakt för gammal folklig sed och hans förlust af folkets ynnest ²⁾. Men erkebiskopens ställning var svår under rikets förvirrade tillstånd, under det inbördes krig, som fördes af tre konungar, och som tillika var en de serskilda landskapernas strid mot hvarandra. Hans sympathi tyckes hafva tillhört Knut; men Waldemar och Skjalm Hvides hus slöto sig i början till konung Sven, och detta blef då en för stark öfvermakt för erkebiskopen. Eskil tvangs att i viss mån hålla sig till konung Sven. Men stridiga intressen kämpade om herraväldet öfver erkebiskopen. Sven var ju son af den konung, som visat sig så otacksam mot honom och hans släkt; Knut deremot härstammade visserligen från en konung, som till stor del just genom samma släkt blifvit besegrad och störtad från thronen, men erkebiskopen mindes, hur den gamle konung Nils visat sig så böjlig och undfallande för kyrkans män, — och vi erinra oss från det föregående, att det var omständigheternas tvingande magt, som gjorde, att Asger grep till vapen emot den konungen, — och erkebiskopen kände Knuts vänsälla karakter ³⁾ och svagheten i denna karakter, hvilken utan tvifvel inne-

Konsthist. p. 197) *et magna Burgundæ insulæ pars*," enligt den senare: "dimidia Borundholm." Magnus Matthiæ, l. c. p. 36, och efter honom HVITFELD, DRK p. 104, samt HELVEG, I, 372, hafva sammanslagit de stridiga uppgifterna, dock med den modifikation, att det var tre fjerdedelar af Bornholm, som afträdtes. Men det synes vara betänkligt att icke följa ebp Nils' uppgift ensam då denne, i följd af sin ställning, utan tvifvel haft bäst reda på förhållandet. Och dessutom kan det urkundligen bevisas, att erkebiskopen af Lund redan under Erik Lams tid haft betydande inkomster af Bornholm; han kunde 1145 till sitt kapitel skänka bort 24 marker penningar i årlig inkomst af ön. Se D. S. n:r 34. — Jfr äfven SUHM V, 506; VI, 40. Den der förekommande uppgiften, att en gammal sägen berättar, att redan under Asgers tid erkestolen haft besittningar på Bornholm, synes i någon mån bekräftas deraf, att till ett af Asger stiftadt prebende var anslagen "una marca de holm." (SRD III, 429 under elfte prebendet). — Kanske var Bornholm den förnämsta delen af Erik Lams ofvan omtalade gåfva?

¹⁾ SAXO I, 678, 710 & 711.

²⁾ SAXO I, 696.

³⁾ SAXO I, 691.

bar ett löfte om vida större fördelar för kyrkan, om det lyckades att få Knut till ensam herre öfver Danmark. Men dessa erkebiskopens känslor motverkades måhända af Knuts ställning till Tyskland; Knut tyckes hafva varit den af de tre konungarne, som tidigast kom i beroende af kejsaren och erkebiskopen af Bremen. Måhända hade Eskil dock sålunda af omständigheterna funnit sig för-anlåten att uppriktigt sluta sig till konung Svens parti; men han förutsåg kanske å andra sidan, att det icke skulle dröja länge, innan äfven Sven blef tysk vasall; han märkte de tendenser, som äfven hos Sven började visa sig¹⁾. Med ett ord: det kunde icke blifva klart för erkebiskopen, hvad parti han skulle taga; han såg faror hota, hvart han än vände sig, och att falla till föga för kejsarens och Bremens anspråk kunde icke förlikas med erkebiskopens stridsdjerfva, okuf-liga mod; det var Eskil, som sade: "det är en biskops pligt att, om han icke kan lefva för menigheten, åtminstone dö för henne²⁾!"

Under detta betryck vändes erkebiskopens själ bort ifrån de förvirrade politiska omständigheterna; han kom ihåg de syner han haft i sin ungdom i Hildesheim³⁾, huruledes Guds moder befalt honom att använda de krafter, som skulle komma att stå honom till buds, på befrämjandet af det lif, som var Gudi behagligt. Trött och nedslagen, beslöt han att lägga ner sin herdestaf, som icke längre kunde föras med den magt som vederborde, och i stället söka den ro, som klostercellen kunde gifva. Sitt bekymmer frambar han i bref till samtidens ypperste man, den helige Bernhard af Clairvaux, men den berömda abboten önskade att sammanträffa med Eskil personligen⁴⁾. Så afreste erkebiskopen i Maj månad 1152, och märkligt är, att ungefär vid samma tid är det, som alla de tre danska konungarne gifva kejsaren sin hyllning på riksdagen i Merseburg; kanske hade äfven Eskil kommit dit i konung Svens följe i afsigt att se, hur det gick: om verkligen Danmarks sjelfständighet skulle kastas bort af dess konung? Full af harm öfver ett skådespel, som måste kränka honom på det djupaste, oafsedt hans eget intresse såsom erkebiskop, hvilket genom denna händelse kom att stå på spel, har han skyndat derifrån

¹⁾ Hamb. Urk. Buch n:r 199. DAHLMANN I, 261.

²⁾ HELVEG I, 381.

³⁾ HELVEG I, 334; SRD II, 538 och följ.

⁴⁾ D. S. n:r 37. — — — Vtinam mihi datum esset desuper hæc dicere, non dictare vt me potius loquens quam scribens aperire valerem. Jfr SUHM VI, 130.

för att hos sin utmärkte vän, hela tidens biktfader, finna tröst och hug-svalelse¹⁾. Men den tillåtelse, Eskil önskade sig, att få lemna sitt embete och blifva munk erhöill han icke. Tvärtom framhöll Bernhard kraftigt nödvändigheten och skyldigheten för honom att blifva kvar på sin post; de ord, som Bernhard vid detta sitt öfvertalande använde, äro synnerligen märkvärdiga: det heter, att *Eskil var allmogens försvarare mot konungarne*. Det anförda stället visar, med hvilken prakt och glans erkebiskopen af Lund uppträdde i främmande land; hans i Clairvaux visade frikostighet gjorde sådant intryck på munkarne, att Eskils besök i ordens förnämsta kloster såsom en märklig tilldragelse blifvit antecknad i cistercienserordens årsböcker. Resan blef icke utan frukt för kyrkans utveckling och förkofran i Danmark; Eskils ungdomsdröm gick i fullbordan, ty det var genom detta hans besök i ett land, som hade den tidens måhända mest utbildade klosterväsende, som klosteranläggningarne i Danmark öfverhufvud och serskildt i Skåne togo fart. När han återvände, synes han hafva medfört hem både cistercienser- och premonstratenserbröder. Hafva än både Esrom och Herrevad förut varit grundlagda²⁾, så kunde dock denna ditflyttning af bröder från sjelfva moderklostret, utvalda under erkebiskopens egna ögon, räknas för en ny grundläggning, och det är derföre icke utan skäl, som så många gamla årsböcker, och ibland dem klostrets egna,

¹⁾ I afseende på tidsbestämningen för Eskils resa till Clairvaux har jag följt SUHM VI, 130. HELVEGS åsigt (I, 356), att Eskils resa inträffat 1146 eller 1147, vederlägges, och SUHMS i texten här ofvan upptagna bekräftas till fullo både af det som SUHM för öfrigt sjelf anför t. p. 167 och af följande ställe hos MABILLON, Annales ord. Benedicti VI, 526, hvilket jag fullständigt hitsätter, då det icke synes hittills beaktadt: Tunc Lundensi in Dania ecclesiæ præsidebat venerabilis Eskilus archiepiscopus: qui Bernardi invisendi, et forte dignitatis abdicandæ desiderio Claram-vallem accessit non sine multo labore, multisque expensis: quo in itinere argenti marcas amplius sexcentas se expendisse testatus est, præsentē Gaufrido, qui hæc scribit: venit ergo, ait ille, Claramvallem, tam humilis et sublimis, quem a finibus terræ non curiositas audiendæ sapientiæ, sed fidei zelus et plenitudo devotionis attraxerat. Ubi quantum fleverit, qualem sese non modo erga eum, quem tam unice suspiciebat, sed etiam erga minimos quosque fratrum exhibuerit non est facile dictu. Tempus illius itineris cernitur ex epistola Gaufridi monachi Claræ-vallensis de obitu S. Bernardi ad eundem Eskilum, quem ait *novissimo* ejus vitæ anno (den helige Bernhard dog 1153) Claram-vallem venisse. (Derpå berättas den bekanta legenden om den hel. Bernhards underverk med brödet). Härmed öfverensstämmer fullkomligt det bref af abboten Gaufrid, som fins intaget i Baluzii Miscellanea, V, 453.

²⁾ HELVEG I, 357.

hänföra stiftelsen af Esroms kloster till 1153 ¹⁾, året efter Eskils resa. Och hvad det skånska premonstratenserklostret Tomarp beträffar, synes dess första grundläggning otvifvelaktigt tillhöra denna tid ²⁾. Det vore öfverflödigt att på detta ställe söka teckna den betydelse klosteranläggningarne hade för den kyrkliga utvecklingen; det står klart för alla, hvad kyrkan genom dem vann i värde öfver folket.

När erkebiskopen återkom till fäderneslandet i slutet af 1152 ³⁾, hade ställningen icke hunnit att blifva klarare. Tysklands inflytelse var i tillväxt; alla de tre konungarne hade hyllande böjt sig för kejsaren. Konung Sven hade genom att ansluta sig till kejsaren blifvit den starkaste; Knut fick icke annat än ett söndersplittradt rike; Waldemar höll alltjemt med konung Sven. Derföre gaf denne allt mer efter för inflytelserna af det öfvermod, som var hans fädernearf. Föraktande danska seder, äflades han efter tyskt lefnadssätt, tysk dräkt, tysk yppighet och flärd. Teckningen af en despotisk furste kunde ytterligare utföras efter SAXO, som härtill lemnar rika bidrag. Nog af, erkebiskopen kunde icke förlikas med en sådan regent; upprepade strider följde mellan honom och konungen. Likväl var konung Svens ställning ännu till en tid så stark, att dessa strider, såsom SAXO säger, lände honom snarare till vinning än till skada. Å andra sidan kunde erkebiskopen icke beller nu mera med förtroende sluta sig till konung Knut, ty Waldemar blef med denne förbunden genom svågerlag, och med Waldemar följde Skjalm Hvides fiendtliga släkt; det är betecknande, att när Sune Skjalmsen öfvergifver konung Sven, så kallar denne erkebiskopen och den skånska ledingen till sin hjälp ⁴⁾. Måhända syntes det dock sålunda nu mera för erkebiskopen, såsom vore det bäst öfverensstämmande med hans intressen att sluta sig till konung Sven; förhållandet mellan denne och erkebiskop Hartvig af Bremen synes icke hafva varit det bästa ⁵⁾. Men han såg, att konung Svens ställning genom det olyckliga svenska fälttåget, genom allmogens derpå följande uppror, genom Knuts och Waldemars begynta vänskap, och framför allt genom Svens eget uppförande blifvit alldeles ohållbar. Derföre är det kanske mera att betrakta som en följd af omständigheternas tvingande magt, än som ett egentligt förräderi, att erkebiskopen, åtföljd af sina trupper, öfvergaf konung Sven; — det tyckes

¹⁾ SUHM VI, 164.

²⁾ HELVEG I, 358.

³⁾ SUHM I. c.

⁴⁾ SAXO I, 710.

⁵⁾ SAXO I. 708; SUHM VI, 177.

ju till och med som om Sven, rådvill och försagd, öfvergifvit sig sjelf! Äfven ur SAXOS berättelse om denna tilldragelse tyckes en sådan uppfattning, som den här framställda, vinna stöd, fastän visserligen SAXO mot Eskil riktar beskyllningen för ett förräderi, hvars orsak skulle hafva varit låg vinningslystnad; — ett handlingssätt, som torde få anses oförenligt med allt, hvad vi annars känna om Eskil; den, som var omfattad med så varm vänskap af den tidens ypperste man, som Eskil var det, kan svårligen hafva varit en lumpen karakter. Hvari de stora belöningar bestodo, som Eskil skulle hafva för sitt förräderi betingat sig af Knut och Waldemar, nämner SAXO icke.

Erkebiskopen synes åtminstone icke hafva bekymrat sig synnerligen om att komma i åtnjutande af dessa belöningar. Visserligen tyckes han hafva en gång i Viborg besökt Knut och Waldemar, men samma år nemligen 1154, som konung Sven gick i landsflykt, lemnade äfven Eskil sitt fädernesland. Återigen tyckes han hafva ledsnat vid dess borgerliga tillstånd; en annan anledning fans måhända äfven: han hade vid denna tid erhållit ett bref från abbot Gaufrid, i hvilket denne underrättar om den helige Bernhards död¹⁾; och kanske kände han sålunda ett djupt behof att få gråta vid vännens graf. Det dröjde länge innan Eskil återkom; denna återkomst synes hafva inträffat först i slutet af 1157²⁾. I umgänge med flere af den tidens ypperste andlige, i besök i flere af den tidens förnämsta kloster fann han ånyo sysselsättningar, som kanske aldra mest stämde öfverens med hans verkliga hjertelag, och som gäfv

¹⁾ Regesta n:r 211.

²⁾ Vid tidsbestämningen för denna Eskils andra resa har följts SUHM VI, 189 & 202. REUTERDAHL I, 478 och HELVEG I, 380 sätta 1156 såsom året för resan. Då de för denna uppgift icke anföra någon källa, vill det synas, som om de blifvit missledda af MÜNTER, Kirchengesch. II, 313. MÜNTER återigen åberopar såsom stöd för sin uppgift SUHM VI, 209. Men SUHM säger alls icke på det stället, att Eskil 1156 lemnade Danmark, han blott säger att Eskil det året reste till Rom, och af föreg. pag. 202 ses, att SUHMS mening är, att Eskil det året reste från *Clairvaux* till Rom. I SRD har jag icke lyckats finna mer en ett ställe (I, 340), som omnämner Eskils andra resa, och detta ställe sätter resan till 1154. Jag känner icke heller något, som förbjuder det antagandet, att Eskil ända till i slutet af 1157 eller kanske till och med början af 1158 varit borta från Danmark; det som föranledde kejsaren att gifva honom lös ur fångenskapen var ett bref från påfven, hvilket kom kejsar Fredrik till handa på riksdagen i Besançon, och denna riksdag hölls enligt RAUMER, Gesch. der Hohenstaufen II, 73, 533, från den 24 Oktober till den 23 November 1157. Mötet i Viborg (HELVEG I, 378), hvarest Eskil var närvarande, kan ju lika väl hafva hållits 1154 som 1155, oafsedt det nu anförda. Jag begagnar tillfället att rätta det här ofvan p. 17 förekommande årtalet 1156 till 1154.

honom ersättning för den politiska betydelse, som han nu för en tid hade förlorat. Under erkebiskopens frånvaro inträffade konung Svens återkomst. Då Sven nu, oaktadt allt hvad som hade hänt, dock fick ett betydligt parti för sig och, som det synes, förnämligast i Skåne; så skulle man måhända kunna, erinrande sig spåren af en alltjemt fortsatt samstämmighet mellan erkebiskopen och skåningarne, äfventyra den gissningen, att Knut och Waldemar under Svens treåriga frånvaro dock icke hunnit stadga sitt välde i Skåne, att Sven härföre till någon del hade att tacka det förhållande, som under tiden närmast före hans landsflykt egt rum mellan erkebiskopen och honom, och sålunda af dessa händelser kunna finna sig hafva någon rättighet att med konung Svens landsflykt på sätt, som ofvan skett, förknippa erkebiskopens bortresa. Häremot talar visserligen det, att enligt SAXOS berättelse erkebiskop Hartvig af Bremen understödde konung Sven, när han försökte återvinna sin förlorade krona; men man torde kanske af berättelsen om Hartvigs förbittring mot den, som till konung Sven öfverlemnade Slesvig, hafva rätt att sluta, att det i sjelfva verket icke stod så väl till mellan Sven och Hartvig; en slutsats, som vinner styrka deraf, att både före och efter Svens tåg det bästa förhållande tyckes råda mellan Hartvig och Waldemar. I alla fall var Henrik Lejonet hufvudpersonen på tåget; den samtidige HELMOLD nämner icke ett ord om Hartvigs deltagande. Kanske man får tänka sig saken så, att Hartvig blott af nödvång var med; helt kort efter i fråga varande tidpunkt, måste kejsaren förlika Henrik och Hartvig ¹⁾). Visst är att erkebiskop Eskils bror ända till slaget på Grateheden stod vid konung Svens sida såsom dennes rådgifvare ²⁾). Men liksom Sven Grates fader för sin krona hade att tacka den allmänna förbittringen öfver en illgerning, som föröfvades af en af den regerande släktens medlemmar, så gick nu sonen förlustig samma krona i följd af det lömska mord, som han sjelf begick på den ene af sina

¹⁾ STAPHORST, Hamb. Kirchengesch. I. 567; Chr. Slavorum, ed. BANGERT. pp. 183, 196.

²⁾ Jag förbiser visserligen icke de stora, kanske öfvervinneliga svårigheter, som möta de här ofvan framställda kombinationerna. Men *ett* tyckes vara klart: att SAXO ser nästan alla de Eskils handlingar, som han förtäljer, så svart som möjligt. Vidare synes det afgjort, att alla de tre första Eskils resor inträffa på år, som utmärkas af händelser af afgörande betydelse i Danmarks historia. Hvad ligger då närmare till hands än att med dessa händelser förbinda Eskils resor? Är det sannolikt, att en politiskt så mycket betydande man företagit dem *just dessa år* utan det aldram ringaste afseende på sitt fäderneslands politiska ställning? Är det rätt att tillskrifva dessa resor endast och allenast asketiska nycker?

medtäflare, och det försök han gjorde att rädja äfven den andre ur vägen. Folkets hjertan vändes ifrån Sven och till Waldemar. Så tyckes det råd, som Åge Christiensen, erkebiskopens ofvannämde bror, på slagfältet gaf konung Sven ¹⁾, hafva varit af högst tvetydig beskaffenhet; det ser ut, som om han velat tvinga konungen till ett nederlag; han hotar konungen med, att soldaterna skulle öfvergifva honom ²⁾.

Det är bekant, huruledes erkebiskop Eskil under sin andra resa blef af kejsar Fredrik satt i fångenskap, huruledes detta tillfångatagande stod i sammanhang med den bremiske erkebiskopens anspråk på det andliga öfverväldet öfver den skandinaviska kyrkan, huruledes Eskil genom påfvens kraftiga ingripande i slutet af 1157 kom lös ur fångenskapen. När erkebiskopen återkom till Danmark, hade genomgripande förändringar inträffat. Konung Knut hade fallit för mördarehand, konung Sven hade efter en förlorad slagtning äfven blifvit tagen af daga, konung Waldemar var vorden ensam herre öfver Danmarks rike. Det återstod för erkebiskopen intet annat än att foga sig i denna sakens nya ordning. Så blef konung Waldemar krönt af Eskil, sannolikt i början af 1158 ³⁾. Sannolikt har väl konung Waldemar då gifvit en stadfästelse på

¹⁾ Saxo I, 732 och följ.

²⁾ Om det, som BRUNIVS, Domkyrkans Beskr. p. 32 och följ. efter CORYLANDERS beskrifning öfver domkyrkan (HS i Coll. Rönbeckiana på Lunds Univ. Bibl. Tom. I, fol. 12—14) anför om en "frater Hachn," vore bestämdt säkert, nemligen, att denne Hachn varit just densamme som den i fråga varande Åge Christiensen, och att denne Åge efter slaget på Grateheden tagit sin tillflykt till Lunds kapitel för att undvika den segrande Waldemars hämd; så vore man tvungen att tolka SAXOS berättelse på annat sätt, nemligen så, att Åges råd varit gifvet af uppriktigt hjerta och föranledts blott af oförståndig djerfhet. Men CORYLANDER hade förfrågat sig hos LANGEBEK om denna sin mening, och LANGEBEK hade då yttrat den förmodan, att den omhandlade grafstenen tillhörde trettonde århundradet, att grafskriftens "minister Dacie" är lika med "minister provincialis Dacie," att Hachn möjligen varit densamme som Acho, "uti hvars händer danska princessan Agnes, när hon gaf sig i kloster, nedlade sitt kyskhetslöfte." Slutligen, till stöd för sin mening, att "minister Dacie" är lika med "minister provincialis Dacie," hade LANGEBEK anført begynnelsen af det bref, som omtalas af RÖRDAM, Kjöbenhavns Kirker og Klostere i Middelalderen I, 281 och följ., nemligen: "Anno Domini 1297 Reverendus pater, frater Johannes Lydiconis custos Roskildensis, postea *minister Dacie*, fecit scribi totam bibliam" etc. etc. — Det må dessutom anmärkas, att det synes föga sannolikt, att ordet minister redan i tolfte århundradet varit brukadt i nutidens mening, samt att det äfven synes otroligt, att "Hachn" och "Acho" kunnat brukas om hvarandra.

³⁾ SRD I, 386 har visserligen 1157, men först och främst har LANGEBEK tagit sin

Laurentiökyrkans privilegier; i afseende på det ena af de båda äldsta ännu bibehållna stadfästelsebrefven tyckes det åtminstone vara ganska säkert, att det står i samband med en konungakröning ¹⁾. Rättigheten att kröna Danmarks konung tillhörde sedan under hela den katholska tiden erkebiskopen af Lund och utöfvades merändels af honom ²⁾. Det är tydligt, att denna rättighet måste medföra flere fördelar för egaren. Ty, då man lade så stor vikt vid kröningen, då konungen ansågs först genom kröningen blifva "herrans smorde," så var ju intet naturligare än att en sådan förmån på ett eller annat sätt måste köpas af den, som hade dess beviljande i sin hand. Så låg utan tvifvel redan i sjelfva kröningen ett frö till senare tiders handfästningar, nemligen så till vida, som i dessa handfästningar de andligas privilegier stadfästas och utvidgas.

På det senare förhållandet mellan erkebiskop Eskil och konung Waldemar behöfva vi kasta endast en hastig blick. Enigheten mellan dem synes icke hafva varit af lång varaktighet. Eskil uppträdde redan 1159 såsom skåningarnes taleman mot konungen, när denne ville af folket kräfva leding mot vunderna ³⁾. Anledning till stridighet saknades icke; Skjalm Hvides släkt var fortfarande omfattad med den varmaste vänskap af konungen; det var, såsom det tydligen synes af Saxos berättelse ⁴⁾, genom ett kungligt ingrepp i kapitlets fria valrätt, som Absalon hade blifvit biskop i Roskilde. Och från det föregående minnas vi striden om biskopstillsättningen i Slesvig, huru konung Waldemar slöt sig till den schismatiske påfven Victor, huru Eskil måste 1164 af dessa orsaker gå i en sjuårig landsflykt, en landsflykt, hvars egentliga orsak äfven Saxo, fastän han förut har en lång berättelse, i hvilken all skulden till oenigheten kastas på Eskils uppbrusande sinnelag, låter på ett ställe framskymta, när han säger, att Eskil reste, "på det att han icke skulle invecklas

upplaga af Roskildechronikan ur en afskrift, icke äldre än från början af femtonhundratalet, — hur lätt har icke ett årtal kunnat vara felaktigt afskrifvet. För det andra är det kanske möjligt, att Roskildechronikans år börjar med påsken. Jfr DAHLMANN I, 281. — Uppenbart är, att då erkebiskop Eskil icke förrän, aldra tidigast i slutet af 1157 och möjligen icke förrän i början af 1158, kom till Danmark, och då tillredelserna till en sådan fäst som kröningen utan tvifvel kräft en rätt lång tid, kröningen icke kan hafva förrättats förrän i början af 1158. Jfr SUHM VII, 5, 7 & 8.

¹⁾ D. S. nr:is 97 & 121. Jfr SUHM IX, 7.

²⁾ Jfr WERLAUFF l. c. p. 169.

³⁾ SAXO I, 741; SUHM VII, 35.

⁴⁾ I, 738.

i den schismatiska smittan,” — slutligen huru försoning 1168 inträdde mellan honom och konungen. Striden med konungen hade icke aflupit utan stora förluster för erkebiskopen; en hans befästa borg blef tagen af konungen, och han måste afstå mycket af det som framfarna konungar skänkt till gudligt bruk. SAXO lemnar oss i okunnighet om, hvori denna afträdelse egentligen bestod ¹⁾, och svårligen kan saken bättre utredas nu mera ²⁾.

Det är icke mycket källorna hafva att förtälja om erkebiskop Eskil efter hans hemkomst från sin långvariga pilgrimsfärd. Biskop Absalon i Roskilde hade så småningom blifvit den mest betydande af den danska kyrkans män; det var till Absalon påfven vände sig, när han ville utverka, att konung Walde-mar återkallade erkebiskopen ³⁾. Emellan erkebiskopen och Absalon kunde det nog aldrig blifva, som det skulle vara; de tillhörde båda två om magt och anseende täflande släkter; Absalon hade en gång brutit den ed han svurit att lyda sin erkebiskop ⁴⁾; han hade alltjemt trofast stått vid konungens sida, under det att Eskil irrade omkring i främmande land. Visserligen synes i utvärtes måtto förhållandet mellan å ena sidan konungen och Absalon, å andra sidan Eskil, hafva varit det bästa tänkbara under Eskils näst sista vistande i fäderneslandet. Likasom Eskil efter sin andra hemkomst krönt konung Walde-mar, så blef 1170 äfven den unge konungasonen krönt af erkebiskopen ⁵⁾. När Rügen lägges under Roskilde stift, så nämner påfven bland dem, på hvilkas förbön detta skedde, äfven Eskil ⁶⁾. Och erkebiskopen var med åtminstone på två tåg emot vänderna, och SAXO, som menade, att Eskil tretti år förut var en dålig krigare, kan icke hindra sig ifrån att utbrista i beundran öfver den tapperhet, som vid ett af dessa tillfällen ådagalades af gubben ⁷⁾. Men tecken skönjas, att vänskapen blott var skenbar; det säges på ett ställe, att Absalon

¹⁾ I, 772.

²⁾ I förbigående må det anmärkas, huru Eskil icke heller för denna afträdelse undslipper SAXOs hårda tadel, fastän han på samma gång äfven näpses för sitt trogna fasthållande vid den påfve, som också SAXO ansåg för den rättmätige, och fastän SAXO annars i allmänhet icke utmärker sig för ett synnerligen hierarchiskt tänkesätt. Man skönjer inflytelsen af ABSALONS berättelse.

³⁾ Reg. n:r 236, 237; HELVEG I, 408; SUHM VII, 213.

⁴⁾ SAXO I, 769.

⁵⁾ SAXO I, 852.

⁶⁾ D. A. M. I, 251.

⁷⁾ SAXO I, 836, 878 och följ., 669.

fruktade, att hvad han företog erkebiskopen oåtspord, skulle läggas honom till last; och då Eskil snart återigen begaf sig på en fjerde resa till Clairvaux, är det nog icke utan en dold hänsyftning på hans förhållande till konungen och Absalon, som Saxo säger, att Eskil bland främlingar kunde föra ett bekvämligare lif än bland landsmännen ¹⁾. Under erkebiskopens frånvaro upptäcktes en sammansvärjning, i hvilken hans dottersöner voro invecklade. Sammansvärjningen gick ut på att mörda konungen, derefter var det sammansvurnes mening att med skåningarnes hjälp bemäktiga sig riket ²⁾. Det lider väl svårigheten tvifvel, att sammansvärjningen icke skett alldeles utan erkebiskopens vetskap; det heter, att erkebiskopen älskade sina dottersöner mer än sitt eget lif, och jemväl, att erkebiskopens hemkomst föreföll konungen misstänkt ³⁾, att konungen icke betviflade, att, om erkebiskopens nämnda dottersöner, Knut och Carl, ämnade ånyo mäta sin styrka med konungen, de då skulle erhålla kraftigt understöd af morfadren ⁴⁾. Visst är, att de fleste af Eskils släkt voro invecklade i sammansvärjningen, bland dem tvenne Eskils brorsöner, och af dessa stod den ene Asger, såsom prost i det lundska kapitlet, erkebiskopen synnerligen nära ⁵⁾. Det är dock knappast troligt, att erkebiskopen varit medveten om den mörkaste delen af planen; sådant hade Saxo troligtvis icke försummat att uttryckligen berätta, om det verkliga varit fallet.

När erkebiskopen gaf sig ut på sin fjerde resa, så var det blott med svårighet, som konungen kunde förmås att samtycka härtill ⁶⁾. Orsaken till denna konungens ovillighet blir klar, när vi fästa uppmärksamheten vid det ändamål, i hvilket resan företogs. Om också erkebiskopen närmast afsåg att på det käraste ställe han viste få hemta en tids uppbyggelse, så begagnade han dock sin resa icke blott för asketiska syften. När han återvände, medförde han en påflig bulla, som gaf honom rätt att lägga ner sitt embete och att sjelf få utse sin efterträdare. Det var helt visst hans plan att dertill utse Absalon. Derigenom blef Roskildestolen ledig, och till denna ämnade han sin brorson Asger. Lyckades detta, så var Asger inne på den väg, som en gång hade fört Eskil sjelf från prostadömet i Lund till biskopsstolen i Roskilde och derifrån tillbaka till erkesätet i Lund ⁷⁾. Naturligtvis hade han ännu heldre

¹⁾ SAXO I, 890.

⁴⁾ SAXO I, 913.

²⁾ SAXO I, 898, 907.

⁵⁾ SAXO I, 910.

³⁾ SAXO I, 903 & 904.

⁶⁾ SAXO I, 890.

⁷⁾ Se PALUDAN-MÜLLERS förut anförda uppsats i Ny Kirkehist. saml.

omedelbart gjort Asger till sin efterträdare; det var det, som konungen fruktade, och hvarföre han så ogerna samtyckte, att Eskil lemnade sin post; men detta hade i följd af sammansvärjningens upptäckt blifvit omöjligt. Erkebiskopen såg, att konungen aldrig kunde samtycka dertill; följaktligen modifierade han sin plan på det nämnda sättet; han trodde, att då konungens förtrognaste vän genom hans tillskyndelse fick erkesätet, så kunde konungen icke neka att samtycka Asgers upphøjelse till Roskildestolen. Men det gick icke så, som Eskil tänkte. Absalon fick påfvens tillåtelse att, oaktadt han blef erkebiskop, fortfarande få förvalta Roskilde stift. — Så lemnade Eskil för sista gången fäderneslandet, 1177 eller 1178 ¹⁾, utan att hafva kunnat genomföra sin plan. Asger lyckades aldrig att blifva biskop. På ruinerna af Sven Trundsens nedstörtade hus reste sig Skjalm Hvides.

Det var en orolig, stormfull tid, i hvilken Eskil lefde, och Eskil var barn af sin tid. Sällan har någon man, som under tider af inbördes krig i sitt land haft en mera betydelsefull ställning, lemnat till historien ett alldeles rent och obefläckadt minne. Eskil har icke heller gjort det. Han har icke, som sin efterföljare på erkestolen, varit nog lycklig att finna en genialisk panegyrist. Hade Sven Ågesen kommit att utförligen behandla Danmarks historia, i stället för att det nu blef Saxo, som efter Absalons berättelse tecknade sitt fäderneslands öden under en af dess oroligaste tider; så hade dock utan tvifvel den historien innehållit en charactersbild af Eskil, som varit värd vår vördnad och beundran. Men äfven ur de för handen varande ofullständiga källorna tränger sig sanningen fram. Sin kyrka har Eskil räddat från bremiskt öfvervälde; den, som nästan hela den christna kyrkan erkände för sin rätte öfverherde, höll äfven Eskil fast vid. Med en förunderlig kärlek var han omfattad af det folk, hvars biskop han var; det var under menighetens suckar och tårar, som han slutligen lade ner sin herdestaf; hvilken förbittrad kamp förde icke efter hans bortgång allmogen för att värja sig för Absalons släkt och hålla Eskils uppe ²⁾! Och af denna erkebiskopens folkliga ståndpunkt led kyrkans förkofran intet afbräck. Äfven den fiendtligt sinnade konungen måste medgifva att Eskil varit en utmärkt erkebiskop ³⁾. Här må återigen erinras om Eskils mångfaldiga klosteranläggningar i Skåne. Utom de båda förut

¹⁾ Jfr PALUDAN-MÜLLER l. c.

²⁾ HELVEG I, 439.

³⁾ SAXO I, 914.

nämnda: Tomarp och Herrevad, är med visshet till Eskils tid att sätta anläggningen af kloster i Vä och Ås ¹⁾. Äfven anläggning af ett karthäuserkloster var påtänkt af Eskil, men detta kloster synes icke hafva kommit till stånd ²⁾. Huru domkyrkan under Eskils tid blef färdig och af honom invigd, är redan berättadt. Ungefär vid samma tid erhöll domkapitlet en ytterligare utvidgning. Dekanien, som synes redan förut hafva funnits, förökades högst anseeligt i betydighet; tvenne nya prelaturer, archidiakonatet och thesaurarien, instiftades. Det synes, som om erkebiskop Eskil jemväl upprättat antingen sju eller tre nya prebenden, så att domkapitlet, hvilket, när han anträdde sitt embete, bestod af tolf prebenden, under hans tid vuxit till antingen nitton eller femton prebenden ³⁾. — Om en del af de anslagna godsens heter det, att de ursprungligen tillhörde erkebiskopsbordet, ett förhållande, som visar, hur magtfullkomligt erkebiskopen kunde förfara med det gods, som tillhörde hans embete.

På detta ställe böra äfven nämnas tvenne data, som rätt mycket belysa kyrkans ställning i Skåne denna tid. Enligt PALUDAN-MÜLLER ⁴⁾ har nemligen nekrologiets *calendarium* förts regelmessigt endast under Eskils tid, och innehåller från äldre och senare tider endast spridda notiser. Detta *calendarium* upptager icke mindre än 77 donationer till domkyrkan eller kapitlet. Dessa donationer synas vid en hastig öfverräkning i årlig inkomst uppgå till i silfver

¹⁾ DAUGAARD, Om de Danske Klostre i Middelalderen pp. 156, 169.

²⁾ DAUGAARD, pp. 32, 236, 239. — Kanske var Eskils frånvaro orsak till, att ingenting blef af?

³⁾ Den större uppgiften D. S. n:r 34, den mindre D. S. n:r 35 och SRD III, 429. De olika uppgifterna medföra någon svårighet, ty de strida emot hvarandra, icke blott i fråga om prebendernas antal utan äfven i fråga om det donerade godset. Kanske de tre prebenden, som i n:r 35 nämnas såsom "prius constitutæ" äro de samma, som i SRD nämnas såsom upprättade af erkebiskop Eskil, och dessa tre prebenden skola innefattas bland de fyra, hvarmed n:r 34 öfverskjuter n:r 35. Häremot tyckes åter det tala, att det ena prebendets gods, sådant det uppräknas i n:r 35 tyckes vara alldeles lika med förteckningen på det trettonde prebendets gods i SRD. I alla fall, när har det fjerdte prebendet, med hvilket n:r 34 öfverskjuter n:r 35 tillkommit? Mähända är dock förhållandet mellan de tre stridiga förteckningarne så, att n:r 34 innehåller en uppgift på *alla* Eskils donationer, oafsedt tiden för deras tillkomst, att n:r 35 fäster sig endast vid dem, som gjordes vid domkyrkans invigning den 1 September, och att slutligen SRD uppgifver, hvilka af donationerna, som existerat redan före detta tillfälle.

⁴⁾ Hvad var Saxo? p. 67.

408 marker, 43 uns och 45 solidi; i guld till 3 marker, 6 uns, 5 solidi och ett öre. Dessutom finnas upptagna såsom skänkta till kapitlet eller domkyrkan 43 hemman och lägenheter samt fjärde delen af en by. Men ännu många fler personers anniversarier uppräknas, än deras, vid hvilkas namn uttryckligen också säges hvad de för sina anniversarier gifvit. Sannolikt är, att äfven de flesta af dessa personer måst erlægga något för att komma i åtnjutande af en sådan fördel, som anniversariet ansågs vara. — Det andra, hvarvid uppmärksamheten bör fästas, är att under tolfte och början af trettonde århundradet synas i allmänhet de gamla träkyrkorna i Skåne hafva blifvit utbytta mot stenkyrkor ¹⁾. Vi behöfva icke säga, hvilket kraftigt bevis dessa många donationer och kyrkobyggnader lemna på kyrkans värde öfver folket.

Ifrån erkebiskop Eskils tid är bevaradt ett dokument, som utgör ett väsendtligt bidrag till teckningen af den äldre kyrkans ställning till folket i Skåne. En framställning af den skånska kyrkorättens innehåll kan här icke umbäras. Vi följa dervid i allmänhet den danska texten, dock så, att vi till jemförelse upptaga äfven de två latinska öfversättningarnes bestämmelser, när dessa synas bidraga till en närmare belysning. — Lagens innehåll kan för lättare öfversigts skull ordnas under följande synpunkter.

4. *Stadganden, som bestämma, hvilka brott som straffas enligt kyrkorätten, och huru de straffas.* Bryter någon frid i kyrka eller på kyrkogård, böte tre marker; förmår han icke böta så mycket, fyller socknemännen det felande beloppet (3) ²⁾. Tager någon det, som är "gudi till handa vigdt," antingen utan eller innan kyrka, eller om han ur kyrka tager något, som annan man der nedlagt, utan dennes tillåtelse; rede ut det tagna och böte tre marker (4). Plöjer någon kyrkoåker eller slår kyrkoäng, som hör till den repdragna jorden, så förverkar han sitt arbete, om den nya repdragning, som i sådana fall stadgas, utfaller emot åverkaren. Om denne erbjuder repdragning, må skadan icke kallas kyrkorån. Tager någon kyrkojord och säger sig ega denna, så rede ut och böte tre marker, om bevisningen brister (5). Hugger någon i kyrkoskog vanligt lass, böte två ören; hugger någon tolf lass, böte tre marker (6). Härtill ansluta sig stadgarne om helgbrott. Heliga tider äro:

¹⁾ BRUNIUS, Skånes Konsthist. p. 218.

²⁾ Det inom () inneslutna hänvisar till motsvarande paragrafer i SCHLYTERS ed. af Skånelagen.

från Olofsmessoafon till dagen efter Michelsmessoafon, från första adventssöndagen till tjugonde dag jul, från söndagen Septuagesima till åttonde dag påsk, pingstveckan och korsveckan samt alla budheliga dagar från den föregående dagens middag räknadt, och deras annandagar, hvilkas aftnar dock äro blott halfheliga ¹⁾). Bryter någon helgen på dessa tider, böte tre marker till biskopen. Samma straff äro de underkastade, som begå brott i kyrka eller på kyrkogård, kyrkorån, mandrån, slägtskapsbrott eller misshandla vigda män, ändock dessa brott icke föröfvats på heliga tider. Äfven äktenskapsbrott synes tydligen hafva varit belagda med kyrkostraff. För helgbrott, begångna af våda, bötes icke; ej heller må helgbrott sökas mot yngre man än femton vintrar gammal. Träl straffas för helgbrott endast med hudstrykning (14 & 13; jfr B. 16 & 17). Bannlysning stadgas, om någon mot biskopens förbud tager befryndad qvinna, innan saken varit före vid rätta (9); likaledes, om någon för dråp anklagad genom jernbörd öfverbevisas om brottet (13). Vidlyftigast är stadgandet om straff för den, som sitter ohörig stämning till biskopens domstol. Sitter någon öfver två stämningar, böte för hvarje sex öre; är han en tredje stämning ohörig, böte tre marker. Lyder han icke heller den fjerde och sista stämningen (hvilken till skilnad från de tre föregående, som verkstälts vid den anklagades gårdsport, skulle med stor högtidlighet ske i kyrka om helgedag i prests och kyrkomäns åhöro), så böte utan vidare både för stämning och hufvudsak. Vill han icke böta, så belägges han med ett mindre bann, bestående i förbud att under ett års tid besöka gudstjensten och andra offentliga sammankomster ²⁾). Om han under loppet af detta år djerfves bryta mot förbudet, så inträder ett större bann, hvilket äfven följer, om han icke innan årets slut löser sig af det mindre bannet. Det större bannet bestod deri, att med den, som var detsamma underkastad, ingen fick hafva umgängelse. Har någon samvist med den bannlyste, så måste han med tre marker till biskopen köpa sig fri från samma straff. Om den bannlyste vill första året lösa sig af bannet, böte stämning och hufvudsak samt tre marker för bannet, andra året sex marker, tredje året nio marker, fjerde året fyrty marker och ej mera. Har någon för lönlig synd innan saksökningen tagit skrift och har prest till vitne derpå, vare ursaka ³⁾

¹⁾ SCHLYTER, Gloss. under *half hælaghær*.

²⁾ Se Gloss. till Skånelagen *samfynd*, till Södermannalagen *samfunder*.

³⁾ "inför hvarje verldslig domare" tillägges i en yngre latinsk öfversättning (C. 16).

(16; jfr B. 24). De brott, för hvilka man var underkastad kyrkStraff, voro således: kyrkorån, kyrkofridsbrott, äktenskapsbrott, lägersmål inom förbudna leder, mandrån, klerkers och nära släktingars misshandling och äfven alla andra brott, som föröfvats på heliga tider. Under helgbrott har utan tvifvel subsumerats äfven arbete på helgedagar.

2. *Huru brott mot kyrkorätten skola bevisas.* Den grundsats som kyrkorätten i detta afseende uppställer, är den, att den anklagade är skyldig att att bevisa sin oskuld, antingen med edgång eller med jernbörd. Den för kyrkorån anklagade, neke med tolf nämдемän från socknen, hvarvid stadgas, att ingen af dem får vara bland hans ovänner (4; B, 5). På samma sätt skall den, som tagit förment kyrkojord, med tolfmannanämд styrka sin eganderätt (5). Hugger någon vanligt lass i kyrkoskog, bevisе sitt nekande med tre män; hugger han tolf lass, neke med tolf lagfasta män, genom lott valda. Hugger han tolf lass mot uttryckligt förbud eller mot sådant förbud bortföra dem, neke med tolf nämдемän (6; B, 8). Bryter någon frid på kyrkogård, neke med tolf lagfasta män; gör han det i sjelfva kyrkan, närmare eller fjermare altaret, neke med tolf nämдемän. Kan han ej det, bäre jern (7). Äktar någon sin fränka, och saken kommer för rätta, skola nämnas sex af mannens och sex af qvinnans släktingar, hvilka skola besvärja släktskapsgraden. Tager någon lönligen sin fränka, ändock det är kunnigt, neke med lagfasta män (9). Misshandlar någon fader eller moder, broder eller syster, syskonbarn eller sysling, neke med nämд; är skyldskapen fjermare, neke med lagfasta män (10). Varder prest misshandlad, neke den anklagade med nämд; är åsyna vittne till misshandlingen, neke med jern (11). Om gerningsman till drån icke med visshet kännas, så kunna nio män tvingas till jernbörd. Vill saksökaren ytterligare tvinga någon till jernbörd, skall dock anklagelsen först besvärjas af tolf lagfasta män ¹⁾. Det vill synas, som om en för trolldom eller förgörning misstänkt måste underkasta sig jernbörd, äfven om ingen ville svärja emot den

Dock skall enligt KOLDERUP-ROSENVINGE, Om det hemmelige Skriftemaals Anvendelse i Norden p. 11 (Danske Vidensk. Selskabs Hist. og Philos. Afhandl. VII), bestämmningens afsigt hafva varit endast att efterskänka det andliga straffet.

¹⁾ Enligt Skånelagen skulle saksökaren för att kunna tvinga en hvar af de nio till jernbörd, framställa två mans vitne, att den misstänkte var verklig baneman. De tolf lagfasta männen voro underkastade tre marks böter till biskopen, om jernbörden lyekades för den anklagade (118).

misstänkte (13). Om bonde, hvilken till denna saksökning ensam hade rättighet ¹⁾, söker sin hustru för hor, är hon underkastad jernbörd (14). Den som sitter öfver två stämningar, neke med sex män; den som sitter öfver den tredje stämningen, neke med tylftared (16). — I sammanhang härmed torde böra redogöras för de stadganden, som bestämma, huru och hvarifrån nämde-män och lagfasta män skola utses. I frågor om kyrkorån skall nämnden tagas ur socknen: i fråga om slägtskapsbrott skall nämnden utgöras af den anklagades släktingar (11; jfr dock C. 12). Huru de lagfasta männen skulle utses genom lott, är redan nämnt. De lagfasta männen skulle först och främst tagas från den anklagades by, kan icke der tillräckligt antal erhållas, tages från kyrkosocknen. Blifva så många på en gång saksökta, att icke ens från socknen tillräckligt många kunna erhållas att besvärja hvarje mål serskildt, så skola samma män användas i alla målen (14). Den yngre latinska öfversättningen har följande märkliga afvikelse: de som nämnas till ed skola tagas ur socknen eller angränsande socken, och skola i svårare fall tolf svärja, i medelmåttiga sex, i de minsta sakerna tre, allt efter som det synes domaren gagneligast (C. 14). Huru åter nämnden skulle utses, är något svårare att afgöra. Dock torde den verldsliga lagens stadgande härom äfven i viss mån kunna tillämpas på kyrkorätten. Den verldsliga lagen stadgar, att saksökaren skall välja tolf män, af hvilka den saksökte hade rätt att jäfva tre, hvarefter saksökaren måste utse andra tre (144). Enligt verldsliga lagen behöfde i vissa fall nämдемännen gå ed, endast om de ansågo den anklagade böra frias. Enligt kyrkorätten åter är nämndeman skyldig att med ed antingen fria eller fälla. Vill han icke, böte sex ören för hvarje stämning på hvilken han icke vill svärja, såframt icke han visar laga förfall, och vare dock allt framgent förpligtad till ed (12) ²⁾. Sannolikt har för att fria den anklagade fordrats enstämmighet af nämnden, att fälla honom var en röst tillräcklig ³⁾. Den anklagade betraktas enligt den originala texten som saklös, tills nämnden svurit; enligt en senare latinsk öfversättning betraktades han åter som icke fri från saken, förrän nämnden svurit (12; jfr B, 14).

3. *Stadgande, som bestämmer orten, hvarest brott mot kyrkorätten skola*

¹⁾ Enligt den yngre latinska öfversättningen hafva dock biskopen och hans official rätt att beifra saken, när offentligt rykte är gängse derom (C, 14).

²⁾ Jfr Gloss. under *næfnd*.

³⁾ Jfr LARSEN, Jur. Skrifter I, 528.

afdomas. Ingen sak skall stämmas ifrån häradet, undantagandes om någon uppenbarligen skiljer sig från sin hustru eller tager sin fränka till äkta. Alla andra saker stånde osökta, till dess biskopen kommer i häradet. Biskopens ombudsman (exactor, officialis episcopi) lyse saken för dens grannar, som skall saksökas, tillkännagifve biskopens ankomst och stämme dit alla de saksökte. Har någon af dem sjukdoms förfall, så skall det besvärjas af två män och saken icke afgöras, förr än biskopen en annan gång kommit i häradet. Fortfar den saksökte att vara sjuk, skall han ställa man, som svarar för honom och fullgör, hvartill han kan kan blifva dömd. Varder någon saksökt, men håller sig undan och vill ej afvakta biskopens ankomst, då skall han "längre om land sökas"¹⁾. Den yngre latinska öfversättningen har följande bestämmelse: Ingen sak, äktenskapsmål undantagna, må dragas ifrån häradet, utan alla saker skola afdomas inför häradsprosten, såframt det icke är en vigtig sak, som bör hänskjutas till biskopen eller uppskjutas till hans ankomst i häradet (45; B, 49; C. 44).

4. *Ytterligare bestämningar af kyrkans ställning till folket.* Kyrka skall icke mer än en gång vigas om än någon reparation måste verkställas, så framt icke altaresten²⁾ varder lös eller altarehorn brister af, eller om hon varder så mycket förderfvad, att Guds rätt ej tål, att hon förblir ovigd. Den yngre öfversättningen bestämmer på följande sätt, när kyrka skall anses så mycket förderfvad, att "Guds rätt³⁾ ej tål, att hon förblir ovigd:" om högaltaret flyttats från sin plats eller största delen af kyrkan måst ombyggas, och tillägger dessutom, att kyrka bör ånyo invigas, när sannolika tvifvel förefinnas om den första invigningen. Skall kyrkan vigas, så skola bönderna gifva biskopen tre natters gästeri, kapellanen en half mark och bursvennen (kamreraren) ett öre.

¹⁾ Hvad detta stadgande betyder, kan ses af ett påfvebref af 1198 (D. S. n:r 108): "Si . . . ad synodum venire contempserint, ad proximam Ecclesiam secundæ synodi vocantur; . . . qui si forte non venerint . . . ad tertiam Ecclesiam tertie synodi legitime citabuntur." — Prosten reste omkring i stiftet och höll i biskopens ställe synoder vid olika kyrkor.

²⁾ icke hvilken sten som helst, utan den, som tillslöt relikgömmen och kallades Sigillum altaris, Du CANGE h. v.

³⁾ Öfversättningarna torde visa, att med Guds rätt på detta ställe bör förstås den kanoniska rätten, och att följaktligen det icke, såsom HELVEG I, 273, tyckes anse, var öfverlemnadt åt biskopens godtycke att bestämma, i hvilka fall kyrkovigning borde ske. I sjelfva verket öfverensstämma också skånska kyrkorättens bestämmelser om de fall, då kyrkan skall å nyö invigas, ganska noga med den kanoniska rättens. Se Decr. Gregorii IX, Lib. III, Tit. XL, 1, 3 & 6.

Enligt öfversättningarna har biskopen rätt att sjelf bestämma beloppet af hvarje natts gästeri, och den yngsta tillägger, att biskopen äfven har rätt att bestämma, hur mycket kapellanen och bursvennen skola hafva. De för kyrkovigningen nödvändiga relikerna skall biskopen lemna (1; B, 1 & 2; C, 1 & 2). Om friden brytes i kyrka eller på kyrkogård, skall biskopen för samma tre mark, som ogeringsmannen måste böta, skära de heliga rummen och icke begära mer af bönderna (3; B, 4; C, 4). Varder kyrka ledig, så skola bönder med biskopens samtycke välja ny prest¹⁾. Gör prest missgerning mot bonde, böte sitt brott men behålle sin kyrka. Bönder måge ej prest vråka (= fördrifva från embetet) utan biskopens samtycke, ej heller må han mot sina socknemäns och biskopens vilja öfvergå till en rikare kyrka (2; B, 3; C, 3). Vill någon på sin dödssäng gifva gods till gudligt bruk, må han gifva halfva sin hufvudlott och icke mer²⁾. Efter hans död kunna arfvingarne med tolf lagfasta män neka till gåfvan; äro vitnen till gåfvan, så neke med tolf nämde män af socknen. Vill deremot någon frisk och sund gifva sig i kloster, har han rätt att taga med sig hela sin hufvudlott (8). För denna rätt gåfvo bönder biskop tredingstionde af all säd att erläggas hvar helst i socknen biskopen ville. Varder bonde sak gifven att alls icke hafva erlagt sin tionde, neke med tolf lagfasta män; varder honom sak gifven, att han har betalt blott endels, neke med sin ened eller rede ut tionden och böte en half mark. Äro några saker glömda, de skola dock sökas enligt denna rätt. Äro biskop och bönder oense om lagen, då skall denna skrift dem emellan afgöra (17).

Kyrkorätten börjar så: denna rätt vardt satt på målstämma af biskop Eskil efter alla skåningars bön, för thy att rätten var för hård förr. Stödjande sig på denna prolog och på en epilog, enligt hvilken lagen skall hafva tillkommit 1162 eller 1164, har man vanligen yttrat den åsigten, att den kyrkliga lagstiftningen var strängare förut, att den i fråga varande lagen tillkommit så, att konungen och allmogen *aftvungit* erkebiskopen densamma³⁾. — Vi tro, att dessa påståenden behöfva betydligen modifieras. Hvad först och främst beträf-

¹⁾ Den yngre öfversättningens stadgande härom lyder: *Ecclesiā cum vacat pastore eligant de consensu episcopi parrochiani qui instituatur de mero consensu et voluntate episcopi alias non.*

²⁾ Härvid bör märkas den verldsliga rättens stadgande (39): har någon andra arfvingar än barn, då är allt hvad han eger, både löst och fast, hans hufvudlott; har han ett barn, då är allt halft, som han eger; har han flera barn, då tager han lott med hvardera, alltefter som han eger barn.

³⁾ REUTERDAHL I, 470; HELVEG I, 398.

far epilogen, så är det tydligen bevisadt af SCHLYTER ¹⁾, att densamma är författad under senare tider, så att på de tidsbestämmelser, som i den innehållas, ingen kombination kan grundas. Vidare: har en strängare kyrkolag varit gällande, innan denna rätt infördes, så strider detta först och främst mot lagen för all utveckling, för det andra mot allt hvad vi annorstädes ifrån känna om kyrkans äldsta historia i de germaniska länderna. All utveckling börjar med ett lägre och fortgår till ett högre. På samma sätt har det väl nästan alltid varit med kyrkans grundläggning i dessa länder. Kyrkan har till en början ganska mycket fogat sig efter det bestående, nemligen i allt som hon icke ansåg ovillkorligen stridande mot christendomens grundprinciper, och, när sedan hon vunnit stadga, gjort högre fordringar gällande ²⁾. På samma kloka och förståndiga sätt går den katholska kyrkan ännu till väga i hedna världen. Yttermera: det är ju känt och erkänt, att de gamla skandinaviska lagarne i allmänhet icke tillkommit på det sättet, att de blifvit vid något serskildt tillfälle stiftade, utan alla deras stadgar grunda sig på urgamla häfdvunna rättsedvanor. Är det sannolikt, att den skånska kyrkorätten härifrån gör undantag? Är det icke sannolikare, att äfven den är en samling af gamla rättssedvanor, att de orden "rätten var hård förr" syfta endast på möjligen förut fälda för stränga domar af biskopsrätten? ³⁾. Jacob Erlandsen säger ock, att det var för "kyrkans nyhets skull," som den skånska kyrkorätten sattes ⁴⁾. Han hade nog icke, om han kunnat med sannfärdighet bland sina gravamina mot densamma anför det värsta, som kunde anföras, nemligen att samtycket till rätten var erkebiskopen aftvunget, försummat att upptaga det. Vi fästa jemväl uppmärksamheten dervid, att den seländska kyrkorätten, som sattes 1171, är nästan alldeles lik den skånska, och att likväl ingen lærer vilja påstå, att samtycket till densamma af konung och allmoge aftvungits Absalon, eller att Absalon var en man, som lät tvinga sig till att efterskänka något af kyrkans rätt.

¹⁾ p. CXVI; jfr p. II.

²⁾ Jfr JACOB ERLANSENS bekanta klagomål öfver skånska kyrkoskrået, SRD V, 591: Nonnulla fuerunt in initio nascentis ecclesiæ a sanctis patribus constituta, ne fidelium populus a bono, quod ceperat, metuendo austeriora recederet: quæ, postquam firma radice in fide fuerant solidati, extiterunt non irrationabiliter mutata.

³⁾ Jfr KOLDERUP-ROSENVINGE, Om den Canoniske Rets Anvendelse i Danmark, Kirkehist. Saml. I, 12.

⁴⁾ l. c.

Vi minnas äfven från det föregående, huruledes under både Asgers och Eskils tid, skåningarne och deras biskop nästan alltid handlade i den fullkomligaste samdrägt; — hur skulle denna samdrägt kunnat bestå med en "för hård" kyrklig lagstiftning? ¹⁾ Derföre synes det sannolikt, att den skånska kyrkorätten är en samling af gamla kyrkliga rättssedvanor, att deremot denna kyrkolag blifvit skriftligen affattad och högtidligen stadfäst först under erkebiskop Eskils tid, att tiden för dess affattning icke med ringaste grad af sannolikhet låter sig närmare bestämma. Hur föga man kan bygga på ett enstaka ordasätt i kyrkorätten, visar stadgandet om biskopstionde. Det heter der, att för denna rätt gäfvo bönder biskop tredingstionde, hvilket synes innebära, att biskopstionden först i och med denna rätts högtidliga stadfästelse kom till stånd. Likväl är det temligen tydligt, att biskopstionden existerat redan förut. Äro spårerna deraf icke så säkra, hvad Skåne beträffar, så bör ihågkommas, att den seländska kyrkorätten, som är yngre, har precis samma ordasätt, och att på Seland likväl biskopstionden existerat bevisligen öfver tretti år, innan Seland's kyrkolag stadfästes ²⁾.

Icke heller torde det vara fullt riktigt, hvad en berömd rättshistoriker yttrat ³⁾: erkebiskopen gaf nu, då man medgaf biskopstionden, som man hit-

¹⁾ Man har kombinerat denna äldre, för hårda, skriftligen upptecknade kyrkolag dermed, att den isländska christenrätten sattes efter erkebiskop Asgers råd 1123. (Se SCHLEGEL, Om de gamle Danskes Retssædvaner og Autonomie i Vidensk. Selsk. Skr. III, 163). I allmänhet är den isländska christenrätten af helt annan art än den skånska kyrkorätten, och erbjuder sålunda få tillfällen till jemförelse med denna. Der är dock ett par punkter, som vidröra samma förhållanden som den skånska kyrkorätten, och i dessa är christenrätten snarare lindrigare eller lika lindrig än tvärtom. Så bestämmes, att, om biskop viger kyrka, skall han taga tolf öre, om han viger sånghus eller bönehus, sex öre (Grágás ed. Finsen, p. 19). Denna bestämmelse är afsvårare simonistisk natur än skånska kyrkorättens motsvarande. Jfr Ny Kirkehist. Saml. III, 94. Jfr äfven Grágás p. 21: prestar eiga at selia tipir sínar. oc meta eigi dyrra enn at xii morkvm etc. etc. — Det stadgas äfven, att om en prest varder sjuk, så eger kyrkans patronus att bestämma, huru länge han vill behålla honom. Grágás p. 18. — Ännu mer skulle kunna uppvisas till bekräftelse af vår åsigt, att den isländska christenrätten visst icke bättre än den skånska kyrkorätten tillgodoser kyrkans bästa; men det anförda må vara nog.

²⁾ Se det förut citerade diplommet D. A. M. I, 6, enligt hvilket biskop Eskil skänker till Nestveds kloster "nostri juris decimam." Att bortskänka, hvad han ej egde, hade varit ett hän, föga värdigt en kyrkans man.

³⁾ KOLDERUP-ROSENVINGE l. c. Kirkehist. Saml. I, 10.

tills vägrat att utreda, en mildare rätt, det vill säga en sådan som mera stämde med folkets önskningsar, *för så vidt* som man hade varit missnöjd med den äldre, men också blott *för så vidt*. — Vi fästa i detta afseende uppmärksamheten vid de ganska stränga stadgandena om straff för den som tagit fränka till äkta mot biskopens förbud, om straff för den som sitter ohörig stämning till biskopens domstol. Dessa stadganden äro i sanning så stränga, att de väl svårligen någonsin kunuat vara strängare. Följaktligen se vi, att lagen innehåller äfven sådana stadganden, hvilkas tillkomst icke kan förklaras på det angifna sättet. Den kyrkorättens ofullständighet, som samme författare öfverklagar och söker på samma sätt förklara, försvinner, om vi fasthålla, att lagens mening icke är att vara en fullständig kyrkolag, utan att alla dess bestämmelser, med högst få undantag, kunna betraktas från samma synpunkt: *som bestämningar af förhållandet mellan biskopen och allmogen*. Betrakta vi lagen från denna synpunkt, så befinnes, att ofullständigheten icke är så synnerligen stor, utan att förhållandet mellan biskopen och allmogen på det hela taget är ganska noga bestämdt. Det är dock sant, att äfven i detta afseende någon ofullständighet finnes, men den torde icke vara af mera betydande art, och lagen afhjelpar den sjelf genom sin bestämmelse, att, om några saker äro glömda, de skola dock sökas enligt samma lag, hvilket utan tvifvel betyder, att de skola afgöras efter analogi med densamma.

Huruledes den skånska kyrkorätten i flere afseenden stod i strid med den kanoniska rätten, derom blir senare tillfälle att utförligen handla. På detta ställe skola vi blott afskrifva REUTERDAHLS ord härom ¹⁾: "Det förtjenar att märkas, huru processen i de mål, som af kyrkolagen skiljas, är alldeles densamma som i verldsliga mål. Med tolf mäns ed, med tre mäns ed, med nämnd af kyrkosocken eller släkt, och ändtligen i svårare fall genom jernbörd kunde anklagad sig befria, och ville han i detta icke följa lagen, så fäldes han till de i lagen utsatta böter, hvilka gemenligen äro tre mark. Vi se således huru den begynnande kyrkolagstiftningen är fullkomligt national, sluter sig till den borgerliga, och ännu icke erkänner den romerska supremati, som utom norden var rådande." — Dock bör härvid ihågkommas den hänsigt, som kyrkorätten i sina bestämmelser om kyrkors invigning tager till kanoniska rätten. Likaledes bör uppmärksammas, huruledes kyrkorätten anser brotten i de flesta fall äfven

¹⁾ I, 472.

vara brott mot kyrkan och såsom sådana böra försonas, och hurusom sålunda af denna rätt å andra sidan visar sig att kyrkans magt var ganska stor.

Handskrifter af den skånska kyrkorätten gifva vid handen, att Anders Sunesens redan en gång anförda statuter af 1205 till densamma betraktats som supplement ¹⁾. Vi vilja derföre här i sammanhang med den skånska kyrkorätten redogöra för dessa statuters innehåll. Ett af deras stadganden, nemligen hur gudstjenst skall firas på herregårdar, är redan delvis omnämndt. Fullständigt lyder det så: På ingens gård, utom dens, som alltid har med sig kapellan, må gudstjenst firas. I hvilken gård han än vill höra messan, skall han hafva ett passande hus, afskildt till detta ändamål, samt öfrigt för messan erforderligt, på det att icke det må hända, hvilket absolut förbjudes, nemligen att kalk eller corporale eller öfriga kyrkoprydnader på mindre anständigt och passande sätt flyttas till vanliga hus. Härtill är likväl biskopens bifall nödvändigt, och ingen orätt må vederfaras sockenkyrkan. — Vidare stadgas, att ingen biskop må ordinera en annan biskops klerk utan denne biskops bref, icke heller tillåta någon redan ordinerad att i sin dioeces hålla gudstjenst, såframt icke klerken medför testimonium om sin ordination och rekommendationsbref. — En biskop skall gifva dem, som han möter i städer och borgar, sin välsignelse. Om flere biskopar på en gång inkomma, skall det tillkomma den af dem, som är högst i rang. — De fall, då kyrka skall å nyo invigas, bestämmas ungefär på samma sätt som i skånska kyrkorätten. Dock tillägges här, att kyrkan skall å nyo invigas äfven om mord blifvit begånget i kyrkan; altaresigillet (som tillstängde relikgömmen) skulle då lossas, men af ingen annan än stiftets biskop. Om kyrkofriden utan blodsutgjutelse blifvit bruten, ansågs det tillräckligt, att biskopen skickade dit vigvatten att dermed bestänka stridsplatsen, och sålunda det heliga rummet skärades. — Det öfriga af statuterna innehåller beskrifningar på de penitenser, som för vissa brott och förseelser ålades. Om en qvinna förqvadt sitt barn, pålägges henne en treårig penitens med tre fyrtingars fastor. Den första fastan fullgöra hon så, att hon tisdagar och torsdagar må äta fisk; sedan hon fullgjort denna, kan hon af biskopen upptagas i kyrkan. Likväl skall hon fullgöra äfven de två återstående fastorna, men har frihet ²⁾ att under dem äta fisk tisdagar, torsdagar och lördagar. Hon skall

¹⁾ SCHLYTER, Skånelagen pp. XLII, LXII & 359.

²⁾ Denna "frihet" afser utan tvifvel den kanoniska rättens bestämmelse, att under en

under långfastan, under tre veckor vid Johannis, tre veckor vid Michaelis, samt under hela adventet ¹⁾ hvarje fredag fasta med vatten och bröd. Om någons barn genom försumlighet omkommer, nemligen genom eld eller vatten, är en fyrtidagars fasta med ett års hållande af de lagliga fastedagarne (fredagarne) tillräcklig att försona en sådan förseelse. — Om någon begår svårare blodskam, är det öfverlemnadt åt biskopens godtfinnande att efter öfvervägande af personernas omständigheter antingen skicka dem till den heliga stolen eller låta dem qvarstadna i hemmet och pålägga dem fjorton års penitens. — Dråpare skall påläggas sju års penitens med sju fyrtidagars fastor, med betraktande likväl af stället, tiden och andra omständigheter, så att den första fastan fullgöres med vatten och bröd, att den brottslige icke införes i kyrkan, förrän efter två års förlopp och efter fullgjorda tre fyrtidagars fastor; om en af dem återstår, bör han afhålla sig från att beträda kyrkan. Dråpare bör endast vid nattvardsgång åter försonas med kyrkan. Om någon en söndag begått dråp, skall han (för alltid) denna dag afhålla sig från köttmat. På samma sätt om brottet föröfvats en tisdag eller torsdag. Har brottet skett en måndag eller onsdag eller lördag, skall ogerningsmannen dessa dagar afhålla sig från mjölkmat. Men den, som begått dråp en fredag, får endast förtära ett bröd samt grönsaker och litet öl. De fyrtidagars fastor, som ålades dråpare beskrifvas alldeles lika med dem, som omtalas i det föregående. Men dessutom skola dråpare apostladagarnes aftnar och de fyra tamperdagarne ²⁾ ända till de sju ³⁾ årens slut fasta med vatten och bröd. Samma penitens pålägges fader ⁴⁾ till barn, som förqvafts, innan modren tillfrisknat efter barnsbörden, och dem, som fördrifvit foster. Lemlästare är, allt efter som han af lagarne dömes till fyrtidagars fasta ingen fick äta före vesper. — Se DU CANGE v. *quadragesimaliter*: Nec juxta Canones quadragesimaliter jejunare censemur, si ante vesperam reficimur.

¹⁾ Denna bestämmelse om de tre fyrtidagars fastorna synes hafva varit något strängare än bruket annorstädes. Se DU CANGE l. c.: Quadragesimas tres observabant Latini, *majorem* scilicet ante Pascha, *alteram* ante Natale Domini, quæ communiter vocabatur S. Martini, et durabat usque ad Natale, tertiam 40 dierum ante festum B. Joannis Baptistæ. Sed hæc duæ posteriores propter hominum fragilitatem ad unum sunt redactæ: et iterum illæ divisæ sunt in tres hebdomadas Adventus, et tres ante Nativitatem S. Joannis, in quibus est jejundandum et abstinendum a nuptiis.

²⁾ De fyra fastodagar, som firades en hvarje fjerndels år, motsvarande vår tids bot- och bönedagar. Se HELVEG I, 243.

³⁾ Utan tvifvel bör läsas VII och icke VI, såsom föregående bestämmelser visa.

⁴⁾ Denna bestämmelse stred mot kanoniska rätten. Se D. S. nr 196.

större eller mindre straff¹⁾), underkastad penitens, analog med den som åläggas dråpare. — Den, som emot Guds lag röfvat jungfru eller enka, skall undergå tre års penitens med tre fyrtydagars fastor och vara utestängd från kyrkan, tills han af biskopen åter upptages.

Om vi efter denna redogörelse för tidens mera egentligt kyrkliga lagstiftning i Skåne vända oss till de bidrag, som verldsliga stadgar lemna för en teckning af kyrkans ställning under den tid, som här är i fråga, så möter oss först ett stadgande i begynnelsen af Skånelagen, enligt hvilket arfrätten göres beroende af dopet. "Ingen man, som ej fått christendom," heter det, "må vänta arf" (2). Varder barn födt, skall det hafva gudfader och gudmoder i kyrka och få sin christendom af presten; men varder barnet så sjukt, att det icke kan tagas till kyrkan utan döpes af någon man eller qvinna, då väntar det arf, som vore det christnadt i kyrka. Men får det icke christendom, då väntar det icke arf, för thy att hedna män må ej ärfva (3). Tvistas, huruvida barn fått christendom eller ej, då åligger den, som påstår, att barnet christnades, skyldigheten att bevisa sitt påstående med två mäns vitne och tolf män af släkten, nämnda af saksökaren (4). Liksom man i detta lagens stadgande finner ett starkt erkännande af christendomens och de religiösa brukens vigt och betydelse, så är det ock på andra ställen i lagen: Om en för tjufnad anklagad är utom landskapet men dock inom konungariket, skall man vänta på honom en half månad, är han utom konungariket en månad, men är han på vallfärd och detta med vitne styrkes, då skall väntas på honom en dag och ett år (140). Vallfärd godkännes äfven såsom laga förfall vid stämning till things (82). Den vecka, uppå hvilken en helgedag infaller, må ej jernbörd öfvas; dock tillstädjes jernbörd på de ofvan uppräknade heliga tiderna (148); men deremot stadgar stadsrätten, att embetsman ej må saksöka bonde under hösthelg, julhelg, fasthelg eller påskhelg (IV, 38). Sjöhandeln sattes i en senare tid under kyrkans skydd. I Skånes hamnar skulle frid svärjas från vår fru dag till allhelgona dag. Den som under denna tid slog annan man skulle böta till erkebiskopen fyrå marker (V, 8). Kyrkofriden värnades med stränghet: kyrkobrytare straffas med stegel och hjul (145). Som urbota mål räknas bland annat att dräpa i kyrka eller på kyrkogård eller juldag, kyndelsmesso dag, Laurentii dag, påskdag, pingstdag, allhelgona dag eller någon söndag (Add. A;

¹⁾ Jfr Skånelagen I, 94; II, 67.

Jfr Add. B, 7.)¹⁾. Det kyrkliga stadgandet om fasta såsom penitens för dråp omtalas i stadsrätten (IV, 54). Dräpes horkarl å bar gerning, begravdes han icke i kyrkogård; skriftar han sig, innan han dör, må han dock begravas i kyrkogård (I, 204 & 205). — Vidare bör uppmärksammas, huru som på många ställen erkebiskopen nämnes som konungens vederlike, hans rätt såsom sidoordnad konungens. Den som tagit emot "flatföring," svare för alla hans gerningar jemväl inför konungs och erkebiskops rätt (42). Den som är yngre än femton vintrar skall icke böta konungs och erkebiskops rätt (56). På samma sätt bötes icke konungs och erkebiskops rätt för "handlös våda" eller vådasår (100, 105). Finner någon sitt hjon i annans gård, har han rätt att taga det åter, jemväl ur konungens och erkebiskopens gård (129). Sitter konungen eller erkebiskopen i någon sin gård, och någon den tiden med vilje släpper sitt fä på gårdens egor, böte utom skadan äfven tre marker för förakt af konungens och erkebiskopens höghet. Om konungens eller erkebiskopens bryte för sådan skada stämmer bonde vare sig till tings eller inför sin herre, skall bonden antingen böta tre marker eller värja sig med tylftared. Af motsvarande ställe hos Anders Sunesen ses, att detta ansågs som ett serskildt privilegium för brytarne. Det måste således antagas, att tylftared fordrades af den saksökte antingen den skada hvaröfver bryten klagade, var stor eller liten; då deremot på bönders klagomål öfver sådan skada fordrades tylftar ed endast i det fall, att skadan föröfvats med en hel hjord af kreatur (163; jfr II, 409 samt I, 459 & 460). Fäster någon sig till bryte i konungs eller erkebiskops gård och vill straxt bryta kontraktet, böte tre marker eller värje sig med tylftar ed, ty förolämpning mot konung och erkebiskop kan ej skattas till mindre än tre marker (I, 215). — Af somliga ställen i lagen synes, att man i vissa fall haft rätt att välja mellan konungens och erkebiskopens domstol. Kära gran- nar på någon, att han tillstängt för dem gata och port, och han icke vill låta repdragnings ske, då stämmas han till tings, antingen konungens eller erkebiskopens. På samma sätt skall i tvister om häradsväg nämnden utses antingen

¹⁾ Dock bör anmärkas, att hos Anders Sunesen på motsvarande ställe (II, 61) intet stadgas om serskildt straff för dråp på de nämnda helgedagarne. — Hvad serskildt Söndagarne angår, fästa vi uppmärksamheten på det redan nämnda, att kyrklig penitens i Anders Sunesens statuter påläggas dem, som en söndag begått dråp, hvaraf väl utan tvifvel följer, att en sådan ogerningsman icke blifvit fridlös eller betraktats som utestängd från samhället.

inför konungen eller erkebiskopen (66, 68). Jord skulle i ett fall hemulas på tinget antingen inför konungen eller erkebiskopen (84). — Allt, som på ringaste sätt rörde kyrkans rätt, synes hafva hört under erkebiskopens domstol: Tvista socknemän om kyrkoväg, då skall erkebiskopen nämna tolf män af kyrkosocknen, hvilka med ed skola afgöra saken; vilja de ej svärja, böte de erkebiskopen tre mark (69). — Huru det kyrkliga i allmänhet stod i nära förbindelse med det borgerliga, huru tingsplatsen äfven var häradets äldsta och förnämsta kyrkoplats, visar ett yngre stadgande: Vill konungens ombudsman ej taga emot stud, när bonden vill betala, då skall han lägga in skatten i häradskyrka (45)¹⁾. — Slutligen må uppmärksamheten fästas vid den märkliga gradationen af ederna: i mindre viktiga fall skulle svärjas med "handtag," i svårare på "bok," i de svåraste på "helgedom" (82, 440, 434, 244); samt dervid att edgång var snart sagdt det enda bevismedlet, hurusom äfven värjemålseden näppeligen ansågs som en förmån för den anklagade, hurusom sålunda lagen visar sig vara stiftad af och för ett slägte, inom hvilket ännu gammaldags tro och heder bodde, och som ansåg mened för nästan oerhörd, framför allt mened, svuren vid kyrkans heliga böcker eller vid heliga mäns qvarlefvor.

Men i två ganska viktiga omständigheter visar sig kyrkans inflytelse på de borgerliga förhållandena mindre än man efter det föregående skulle väntat. Äktenskapet var en institution som synnerligen omhulldades af kyrkan. Kyrkan räknade till sitt rättsområde alla äktenskapsmål. Visserligen stadgar den skånska kyrkorätten, att, om någon uppenbarligen skilde sig från sin hustru, så skulle denna sak stämmas från häradet till biskopens domstol, och den verldsliga lagen nämner äfven skilsmessa inför "guds rätt" (= biskopens domstol), men dock synes i fall af äktenskapsbrott å hustruns sida mannen hafva egt rätt att skilja sig vid henne, utan att saken förut varit föremål för pröfning af andlig domstol. Likaledes var det sätt, hvarpå brottet bevisades, nemligen genom jernbörd, stridande mot kyrkans ordning²⁾. Vidare var hustruns rätt

¹⁾ Vi kunna här ej underlåta att anmärka den besynnerligheten, att man i Danmark icke synes vilja taga notis om SCHLYTERS ed. af Skånelagen. Åtminstone heter det i en uppsats om "Herredskirker i Danmark" (Ny kirkehist. Saml. III, 829), att Erik Glippings förordning af 1284 dessvärre icke är tryckt i de senare upplagorna af landslagarna. — Den är dock tryckt hos SCHLYTER, och af gloss. under *hæræss kirkiæ* kunna intressanta upplysningar vinnas.

²⁾ III, 15; I, 9; II, 127. Jfr KOLDERUP-ROSENVINGE, Kirkehist. Saml. I, 31, Dock skedde redan under Anders Sunesens tid en förändring i kyrklig riktning. Se sist anf. st. p. 32.

allför litet till godo sedd af den verldsliga lagen; äfven åt frillobarn hade fadren rätt att gifva af sitt gods (I, 58), hustrun kunde aldrig under mannens lifstid kära på hans gerningar (I, 15), ingenstädes i lagen talas om straff för mannens äktenskapsbrott. — En qvarlefva från hedendomens tid, som christendomen ännu i trettonde århundradet icke lyckats tränga bort, var trälldomen. I Skånelagen stå qvar flere barbariska bestämmelser om trälarnas ställning i samhället. "Varder någons träl dräpen, då fordras ej vedergällningsed för honom mer än för annat få, om det dräpes" (112). Varder träl slagen eller sårad, då skall förlusten af dagsverket och läkarelön ersättas hans egare, samt dessutom denne hafva två öre i ersättning för sin kränkta heder (119). Trälens egare hade rätt att afstå honom till någon annan (120, 122). All egen- dom, som trälen förvärfvar i bondens tjänst, har bonden rätt att göra med, hvad han vill (130). Dock förekomma äfven stadganden om frigifning från trälldomen; det heter, att ofta förkunnades frigifningen af presten för församlingen i kyrkan (II, 73). Så har väl då denna frigifning i någon mån betraktats som en religiös handling, och sålunda kyrkan, om hon än icke lyckats att redan nu fullkomligt utrota slafveriet, dock bidragit till att mildra detsamma och banat väg för dess slutliga afskaffande.

Af de tre erkebiskopars historia, som följde närmast efter Eskil, behöfver här framställas endast några hufvudpunkter. — Saxos utförliga berättelse om omständigheterna vid Absalons val till erkebiskop har redan förut blifvit omnämnd. Af densamma synes, att menigheten endast på ett tumultuariskt, oordentligt sätt deltog i valet, och att Eskil betraktade kapitlet som den egentlige rättmätige valförrättaren, ehuru han i följd af serskilda omständigheter själf kom att utnämna sin efterträdare. Det är också sista gången, vi höra talas om ett erkebiskopsval, i hvilket folket på något sätt deltagit. Visserligen kan det icke afgöras med säkerhet, hur det i detta afseende förhållit sig med Anders Sunesens val, men deremot tyckes det oomtvisteligt, att Peder Saxesens verkstälts af kapitlet ¹⁾. Likasom vi redan i dessa omständigheter kunna skönja kyrkans växande magt, så är ock Absalons och Anders Sunesens historia

¹⁾ D. S. n:r 221. — Äfven hvad Anders Sunesens val beträffar, skulle man måhända af den påfliga helsningen: "Andreæ Lundensi archiepiscopo suisque successoribus canonice substituendis" (D. S. n:r 117), kunna hafva någon rätt att sluta, att det skett på kanoniskt sätt.

i allmänhet en historia om kyrkans oafbrutna fortgång mot det hierarchiska målet. Den tid, under hvilken dessa båda erkebiskopar lefde, var Danmarks storhets; och i denna tids historia framträda de båda som hufvudpersoner. Båda tillhörde de Skjalm Hvides släkt, hvilken ända från sin begynnelse trofast slutit sig till Knut Lavards stam. Som erkebiskopar kommo de icke heller sin slägts föregående historia på skam, oafbruten vänskap var rådande mellan dem och konungarne. Klart är, att embetets och dermed kyrkans magt och anseende icke kunde annat än vinna på detta förhållande. Det hade kanske gått annorlunda, om de båda erkebiskoparne icke varit sådana som de voro. Om deras personliga betydelse hade varit ringa, så hade utan tvifvel de kraftiga regenterna tillegnat sig ett öfvermägtigt inflytande på kyrkan. Men det var icke så, både Absalon och Anders voro bland sin tids yppersta män. Absalon synes i sjelfva verket hafva haft den förnämsta delen i vundernas kufvande, det stordåd, som han utförde gemensamt med konung Waldemar den förste och hans son konung Knut; när konungen ville draga sig tillbaka, så yrkade deremot Absalon på djerf handling ¹⁾. — Visserligen var Anders Sunesen icke en sådan hjeltenatur, men äfven han hade sin storhet, fastän den var af annan art. I statens värf användes han vid ett synnerligen svårt tillfälle; det var i den danska prinsessan Ingeborgs sak. Och det är bekant, med hvilken skicklighet han och hans medbroder abbot Wilhelm dervid gingo till väga. Vi sågo i det föregående, hur han sjelfständigt handlade i de estländska politiska angelägenheterna, hur han på egen hand afslöt en öfverenskommelse om landafträdelser. Utan tvifvel har han således äfven i verldsliga saker haft stort anseende. Men först och sist var han idealet af en katholsk erkebiskop. Åtskilliga drag af hans verksamhet som missionsbiskop finnas i det föregående. Hans tid var tiden för den kanoniska rättens uppblomstring och växande inflytelse, och i denna rätt var han säkert en af de lärdeste. Han studerade i Bologna samtidigt med Innocentius den tredje ²⁾; och samma betydelse, som denne påfve i afseende på den kanoniska rätten fick för kyrkan i sin helhet, samma betydelse har utan tvifvel Anders Sunesen haft för den danska kyrkan. Och i hans hexaëmeron och sequentier uttalar sig en lefvande fromhet. Med lif och lära var han en föresyn, icke utan skäl kallades han "ett klart

¹⁾ Se t. ex. SAXO I, 743.

²⁾ HURTER I, 35.

skinande ljus.¹⁾ Underverk berättades om honom ¹⁾. — Så var äfven Anders Sunesen en högst betydande man. Och derföre var det icke underligt, att af den kungliga vänskapen erkebiskopens ställning icke led någon skada, utan att tvärtom både Absalon och Anders Sunesen uppträda, icke mer såsom konungens verkliga undersåtar, utan i sjelfva verket såsom honom i väsendtlig mån sidoordnade. Så öfvade nu mera erkebiskopen den kungliga rätten att slå mynt, och likasom konungen hade sina hustrupper, så hade äfven erkebiskopen sina ²⁾. De län öfver hvilka erkebiskopen var herre, voro af den betydendet, att han kunde erhålla Danmarks yppersta män till sina vasaller ³⁾.

Hada Eskil uppträdt som allmogens försvarare mot konungarne, hade han förvärfvat sig skåningarnes kärlek och tillgifvenhet, så var det icke på det sättet med Absalon. Absalon var en sträng och hård natur. Så snart han blifvit erkebiskop, utnämde han till sina länsmän några af sina anhöriga, hvilka plågade folket med odrägliga bördor. Detta, samt den gamla provinciella sjelfständighetskänslan, som icke kunde tåla att seländingar regerade skåningar, och utan tvifvel till stor del äfven efterverkningarne af den förra striden mellan Eskils släkt och konungen föranledde en blodig fejd mellan Absalon och skåningarne. Den närmare skildringen af denna fejd hör icke hit; vi nämna blott, att förbittringen mot Absalon vände sig äfven mot hans embete, man vägrade biskopstionden, man ansåg öfver hufvud biskopsembetet onödigt, och serskildt ville man icke samtycka presternas coelibat, hvilket det ålåg erkebiskopen att oeftergifligen kräfvat. Slutligen riktades uppröret äfven mot det regerande konungahuset. Allmogen kufvades med stränghet af erkebiskopen. Han samt konungen och de verldslige store slogo ner provincialismen och dermed den urgamla folkfriheten. På det sättet blef det möjligt för Danmark att till en tid intaga en en verldshistorisk ställning; men Absalons minne förföljdes af allmogen. Man berättade huru han qvaldes i skärselden, derföre att han orättmätigt tillskansat sig annans egendom ⁴⁾. — När deremot Anders Sunesen blef

¹⁾ HELVEG I, 486; HAMMERICH, En skolastiker fra Norden pp. 117, 124 och följ.

²⁾ ESTRUP, Samlede Skrifter I, 421 och följ.

³⁾ Se DAHLMANN I, 317 och följ.

⁴⁾ Bih. till Knytlinga Saga. — Huruledes Absalon i ett afseende långt ifrån samvetsgrant följt christendomens och kyrkans bud, visa några bestämmelser i hans testamente: "Mulieres, quas Nicolaus Stabellarius de libertate in servitutum suscepit, ubicumque reperiantur, cum filiis suis libertate donentur." — "Mulierem acceptam de Biargaherred i Scania

erkebiskop, hade den nya ordningen hunnit stadga sig och blifva tidens enda möjliga. Derföre var det icke besynnerligt, att Anders Sunesen lyckades till fullo införa de båda bekämpade institutionerna: biskopstionden och prestcoelibatet, och att han för vinnandet af dessa ändamål icke behöfde använda sådana kraftåtgärder, som hans föregångare, i någon mån förgäfves, begagnat, utan gå till väga endast med fog och lämpor ¹⁾).

Af historien om kyrkans ställning till påfvarne under den tid, som här omhandlas, hafva redan några af de vigtigaste momenterna blifvit framställda. Det var genom Danmarks anslutning till påfvemagten, som det lundska erkebiskopsdömet blifvit till, och med blott få undantag är fortsättningen af dettas historia sådan, som man af en sådan begynnelse kan vänta: en berättelse om nästan ostörd sämja. Det ena undantaget inträffade under Asgers tid, såsom redan är berättadt; det andra under Anders Sunesens, hvarom straxt härefter något skall nämnas. Men dessa misshälligheter voro blott försvinnande moln. Vi sågo, hur primatets rätt under hela denna tid häfdades af påfvarne. I allmänhet hade det ännu icke blifvit den heliga stolens politik, som det senare blef, att så mycket som möjligt inskränka erkebiskoparnes magt. Framför allt vakade Innocentius den tredje öfver dessas rätt. En biskop ville han icke ordinera, fastän denne personligen bad honom derom; han ville icke ingripa i metropolitans rätt. Appellationer till Rom gynnade han icke ²⁾). Icke heller fans ännu taxa för pallium; det som erlades, var icke mycket och betraktades endast som en ringa ersättning för kansliets besvär, icke som en den heliga stolens inkomst ³⁾). Huru både Eskil och Anders Sunesen voro påfliga legater, är redan nämdt, äfvensom den magt, hvilken tillkom dem i denna deras egenskap. Alla deras efterföljare betraktades deremot endast som legati nati, och hade såsom sådana vida mindre magt.

I allmänhet var der en liflig samfärdsel mellan Rom och Lundakyrkan, och påfvarne sågo ogera, om denna någon gång afbröts. Med stränghet bestrafades Anders Sunesen af Innocentius den tredje, för det han oakadt kallelse

cum filiis suis libertati donavit." — "Christianum Cocum, qui injuste captus erat in servitutum, libertate donavit." SRD V, 425 & 426.

¹⁾ SAXO I, 5 & 6; II, 5.

²⁾ HURTER III, 26 & 28.

³⁾ HURTER III, 169.

icke infunnit sig på lateranska kyrkomötet. "Äfven om han icke varit serskildt inbjuden, hade han dock bort göra sitt yttersta för att komma" ¹⁾). Påfliga legater synas ganska ofta hafva infunnit sig. Och denna förbindelse med Rom lände i sanning icke till skada. Om vi kasta en hastig blick på de många ännu bibehållna påfvebrefven från denna tid, så finna vi i sjelfva verket endast få, som icke gå ut på att göra christendomen och kyrkan gällande, att afskaffa många missbruk, mångt oskick, som ännu rådde. Så förbjudes att endast med penningböter försona brott mot kyrkans ordning ²⁾). Det befalles att vid allmosors insamling icke begagna sådana personer, som genom sitt uppförande väckte förargelse ³⁾). Personer, som grepo brottsliga prester, befrias från straff ⁴⁾). Det stadgas, att äktenskap skola välsignas af presten ⁵⁾). Det tillåtes att till prester inviga äfven sådana, som voro födda af olagligt äktenskap ⁶⁾), dock fingo de icke taga fädernearf ⁷⁾). Klosterdisciplinen öfvervakas ⁸⁾). Gudstjensten skulle upprätthållas äfven vid sådana kyrkor, som för sin fattigdoms skull icke kunde underhålla egen prest ⁹⁾). — Ett par bref visa, hur nödvändigt det var för samhället, att kyrkan blef dess starkaste magt ¹⁰⁾). För vinnande af detta ändamål var det nödvändigt, att samhällets lagar lämpades till öfverensstämmelse med kyrkans. Och här före arbetade påfvarne med kraft och med ganska stor framgång. Jacob Erlandsen kunde säga, att det, hvori skånska kyrkorätten stred mot kanoniska lagen, så småningom blifvit afskaffadt genom nya rättssedvanor, införda af hans företrädare, och genom påfliga konstitutioner. Det kan ock bevisas, att äfven i den verldsliga lagstiftningen kyrkan lyckades genomdrifva betydliga förändringar ¹¹⁾). I detta afseende är i synnerhet att märka, att den kungliga förordning, som afskaffar jernbörd, nämner som den väsendtliga orsaken till sin tillkomst det, att påfven förbjudit alla christna män jernbörd. — Så se vi kyrkan med sitt magtspråk slå ner en af barbariets värsta lemningar.

¹⁾ D. S. n:r 154; HURTER II, 640.

⁶⁾ D. S. n:r 170.

²⁾ D. S. n:r 108.

⁷⁾ D. S. n:r 174.

³⁾ D. S. n:r 112.

⁸⁾ D. S. n:r 173.

⁴⁾ D. S. n:r 150.

⁹⁾ D. S. n:r 175.

⁵⁾ D. S. n:r 156.

¹⁰⁾ Se D. S. n:ris 237 & 242 m. fl.

¹¹⁾ Se KOLDERUP-ROSENVINGE, Maanedsskrift for Literatur IV, 231 och följ.; jfr Kirkehist. Saml. I, 32 och följ.

III.

Tidskiftet 1229—1379.

Det var i Juli månad år 1228, som erkebiskop Peder Saxesen hade affidit. Hans efterträdare Uffe synes icke hafva blifvit invigd till sitt embete förrän 1230 af en påflig legat, som då gästade Danmark och der måhända qvadröjde en längre tid ¹⁾. De närmare omständigheterna vid denna erkebiskopstillsättning äro obekanta; vi känna speciellt icke konungens ställning till densamma. Det synes därför icke vara ur vägen att på detta ställe kasta en blick på trettonde århundradets öfriga bekanta erkebiskopsskiften; möjligen kan denna öfersigt äfven tjena till belysning af förhållandena vid erkebiskop Uffes tillsättning. USINGER förmodar, att Peder Saxesen infunnit sig hos konung Waldemar i fängelset och derstädes erhållit investituren ²⁾. Jag har annorstädes varit i tillfälle att framställa det stadgande om investituren, som innehålles i Lunds domkapitels äldsta statuter, att nemligen erkebiskopen skulle sjelf från altaret taga sina insignier ³⁾. Att detta stadgande under trettonde århundradet blifvit verklighet, är en sannolikhet, som gränsar till visshet. Feodalismens förläningsakt innefattade såsom bekant tre momenter: *homagium*, *juramentum fidelitatis* och *investitura* ⁴⁾. Att Jakob Erlandsen genom de båda första varit kronan förbunden, säger påfven uttryckligen, men investituren nämner han icke ⁵⁾. Om Jens Grand säga på samma sätt både Erik Menved och hans procurator, att han genom *homagium* och *juramentum fidelitatis* varit konungen förbunden; men om investituren förekommer icke ett endaste ord ⁶⁾. Denna glömska är alltför genomgående för att kunna anses vara tillfällig. Den står deremot i noga öfverensstämmelse med kanoniska

¹⁾ Magnus Matthiæ p. 68; D. S. nr 838. Underrättelsen, SRD V, 579, att biskop Gunnar af Viborg invigt Uffe behöfver naturligtvis icke antagas strida häremot.

²⁾ Citatet får jag blifva läsaren skyldig, då boken icke är till hands.

³⁾ Bidrag till Lunds Domkapitels äldsta Historia p. 37.

⁴⁾ HALLAM, State of Europe in the Middle Ages I, 86.

⁵⁾ SRD V, 610.

⁶⁾ SRD VI, 291, 321, 325.

rätten, som förbjuder investituren men tillåter eden ¹⁾). Af denna grund anser jag det i allmänhet i högsta grad osannolikt, att någon af trettonde århundradets erkebiskopar erhållit kunglig investitur. Icke nog härmed: nästan vid alla erkebiskopsvalen visar sig konungens inflytande hafva varit en nullitet, kunglig konfirmation icke hafva existerat ens till namnet. Skulle det synas alltför dristigt, att i den hemlighetsfullhet, hvarmed Peder Saxesens val fördoldes ²⁾), vilja spåra en tendens hos den väljande korporationen att förhindra lekmanas inflytande på valet; så står deremot å andra sidan med denna hemlighetsfullhet illa tillsammans ett besök af den nyvalde hos den fängne konungen. Kunglig konfirmation kunde för öfrigt omöjligen komma i fråga. Valet kasserades och den valde blef insatt per provisionem; det är tydligt att konfirmation af ett påfligt beslut vore en orimlighet. Det var på samma vis, när Jakob Erlandsen blef erkebiskop. Han var förut biskop i Roskilde och kunde följaktligen endast postuleras; afgörelsen berodde äfven här allena af påfven. Påfvebrevet om denna postulering ³⁾) bekräftar till fullo konung Christofers klagan, 'att Jakob Erlandsen blifvit erkebiskop, konungen oåtspord eller rättare sagdt mot hans vilja, hvilket ej heller erkebiskopen förnekar ⁴⁾'. Bullorna om Thrugots och Jens Dros' val tala icke heller om kunglig konfirmation ⁵⁾). Mot antagandet af en sådan stadfästelse kunna tvenne andra omständigheter anföras. I stadfästelsebullan för Thrugot förmanas konungen att till erkestolen återställa de kyrkogods, som hans officialer otillåtet innehafva. Detta antyder ett mindre godt förhållande mellan konungen och det valförrättande kapitlet den tiden. Jens Dros ansågs af påfven egentligen hafva förspilt sin rättighet; han har följaktligen endast per provisionem kunnat utnämnas. Det dernäst följande erkebiskopsvalet erbjuder synnerligen märkliga omständigheter. Konungens dödsfiende Jens Grand valdes. Likväl upptogs han på biskoparnes och andra herrars förbön till kunglig ynnest samt aflade till konungen homagium och juramentum fidelitatis, och konungen skref till Rom för att utverka stadfästelse af valet ⁶⁾). Det är icke sannolikt, att denna ceremoni ansetts lik-

¹⁾ Decr. P. II, C. XVI, Q. VII, flera canones; Decr. Greg. IX, Lib. II, Tit. XXIV, c. 30.

²⁾ D. S. nr 221. Decr. Greg. IX, Lib. I, Tit. VI, c. 46.

³⁾ D. S. nr 406.

⁴⁾ SRD V, 585, 595, 596, 597.

⁵⁾ Ny Kirkehist. Saml. III, 130, 372.

⁶⁾ SRD VI, 291.

tydig med kunglig konfirmation; detsamma skulle ju då gälla om Jakob Erlandsens homagium till Erik Glipping, hvilket vore en orimlighet, då Erik Glipping, enligt förut anfördt ställe, mottagit detta homagium redan under fadrens tid. Har dock emot all sannolikhet så varit förhållandet, så gjordes denna qvasi-konfirmation fullkomligt kraftlös och ogiltig derigenom att Jens Grand afsade sig sin nya värdighet och derpå blef utnämnd genom påflig provision ¹⁾). Erland Erlandsens val kan deremot med all sannolikhet anses hafva varit en följd af kungligt inflytande, men förhållandena då voro utan motsvarighet i trettonde århundradet. För öfrigt kom denne Erland aldrig att tillträda sitt embete, och vi kunna följaktligen lemua detta val helt och hållet ur sigte. Det synes således, att nästan alla det trettonde århundradets erkebiskopsval visa en bestämd tendens att fullständigt undandraga sig allt kungligt inflytande. Fasthålla vi detta och derjemte lägga märke till det långa dröjsmålet med Uffes invigning, hvilket måhända medfört påflig provision, så synes den gissningen icke alltför djerf, att äfven vid erkebiskop Uffes val kyrkan kommit till fullt åtnjutande af den rättighet, hvarpå hon gjorde anspråk.

Kyrkans och dermed erkebiskopens magt hade så småningom vuxit upp nästan till jemnhöjd med konungens. Rika inkomster, vidsträckta jordområden tillhörde erkebiskopen. Icke nog härmed: vissa regalia synas hafva kommit i hans besittning. När kronan afträdde land till erkestolen, så medföljde all kunglig rättighet i det afträdde. Ganska betecknande är, att erkebiskoparne stundom äfven slagit eget mynt ²⁾). Erkebiskopen betraktades i likhet med rikets öfriga biskopar såsom länsman i afseende på kyrkogodset och hade dertfore, åtminstone i viss mån, sigt- och sakfallsrätt på detta ³⁾). Om denna rättighet följde af en annan, nemligen den jurisdiktion som på Erik Menveds tid omtalas såsom erkebiskoparnes gamla tillhörighet, eller denna tvärtom af den förra, må vara osagdt. Här må det göra tillfyllest att anmärka, att den nämnda jurisdiktionen innebar, att erkebiskopens och kyrkans vasaller, andra som bodde på erkebiskopens gods, hans tjenare, och clerus i allmänhet samt dess tjenare i alla mål, med det enda undantaget af arfjordssaker, skulle svara hvarken inför konungens eller annan verldslig domstol, endast inför andlig ⁴⁾).

¹⁾ Annaler for Nordisk Oldkyndighed. 1860. p. 97.

²⁾ Jfr ofvan pp. 59 & 87; ROTHE, Nordens Statsforfatning I, 354.

³⁾ KOLDERUP ROSENVINGE, Retshist. 2:den Udg. I, 89.

⁴⁾ ROTHE l. c. p. 342.

Det har redan blifvit anmärkt, huruledes Skånelagen ständigt nämner erkebiskopen i jemnbredd med konungen. Det vill tyckas, som om erkebiskopen till och med betraktats som sina vasallers öfverste länsherre. Homagium till konungen sättes nemligen i stället för homagium till erkebiskopen ¹⁾. Sådant hade ju icke behöfts, om det senare innefattat det förra. På samma sätt säger Erik Plogpenning i ett odateradt diplom, att om någon komme från Ribe biskops styreshamnor till konungens och gjorde honom homagium på svekfullt vis, förtigande att han hörde till biskopens styreshamnor, så ville Erik tillintetgöra sådant homagium ²⁾. Förbrytelse mot biskoparne synes till och med hafva betraktats såsom majestätsbrott ³⁾.

I skygd af konungamagten och med dess bistånd hade denna stat i staten bildat sig. Synes det underligt, att åtskilliga kraftiga monarker icke blott tillåtit utan befordrat uppkomsten af en magt, som kunde täfla med deras egen, så försvinner denna förundran vid en närmare betraktelse af saken. Det gamla demokratiska samhällsskicket var nemligen konungens och kyrkans gemensamme fiende. Med detsammes orubbade bestånd kunde konungen icke kraftigt regera, kyrkan icke göra sådana fordringar gällande, som icke ville förlika sig med gammal nordisk sed. Förhållandet blir klart, när man ser på den äldre christna tidens två förnämsta personligheter: Knut den belige och Absalon; de sträfvade båda efter en samtidig utvidgning af statsmagten och kyrkomagten. Så slöts förbundet mellan kyrkan och konungamagten, och det är svårt att säga, hvilkendera till en början hemtade den största fördelen deraf, ehuru visserligen i längden kyrkan blef den vinnande parten. Waldemarerna och erkebiskoparne af Skjalm Hvides hus gjorde tillsammans Danmark stort nog för två regerande furstar. Konungarne hade tillräckligt att skaffa med att sammanhålla det vidsträckta riket, den yttre politiken synes under den goda tiden hafva upptagit deras nästan odelade uppmärksamhet. Erkebiskoparne kommo under samma tid med konungarnes goda minne i besittning af den ena världsliga fördelen efter den andra. Intet syntes kunna störa samdrägten mellan statens och kyrkans förnämsta representanter i Danmark. Men den olycksdigra natten till den 7 Maj 1223 gjorde en ändring äfven i detta förhållande.

¹⁾ SRD V, 588.

²⁾ SUHM, IX, 674.

³⁾ SUHM, IX, 735.

Genom konung Waldemars fångenskap och derpå följande nederlag störtades Danmark från sin stormagtsställning. På denna hade konungamagten styrka hvilat; det var sträfvandet efter eröfringar, som föranledt Waldemarerna att i hemlandet gynna feodalismens uppkomst; det var samma sträfvande, som kommit dem att förbise, att kyrkans magt höll på att växa dem öfver hufvudet; det var slutligen eröfringarnes ära, som gjort, att oakadt adelns och presterskapets ökade magt konungamagten dittills dock icke synligen lidit afbräck utan vidmagthållit ett alltjemt oförminskadt anseende. Östersjöväldet kan förliknas vid en slöja, som dolde, hvar magtens verkliga tyngdpunkt låg förborgad. Olyckorna ryckte undan slöjan, och konungamagten såg hvad hon under den yttre storhetens tid mistat i inre styrka. Det blef då helt naturligt hennes sträfvan att söka återvinna det förlorade. Härtill kom konung Waldemars förderfliga politik att utstycka riket mellan sina söner. Den redan förut nog kringskurna konungamagten blef härigenom än svagare. Hon kunde icke längre vederbörligen upprätthålla lag och ordning i landet, och derigenom led kyrkan stora skador. Å andra sidan kunde kyrkan icke med likgiltighet upptaga sådant. Det var hennes pligt och rättighet att dertill säga ett kraftigt nej, och hon hade af denna sin pligt och rättighet kommit till allt klarare medvetande. Så är det då icke underligt, att redan under erkebiskop Uffes tid kan förninmas ett förspel till striden mellan kyrkan och konungamagten, en strid, som skulle skaka samhället i dess djupaste grundvalar och lykta med kyrkans afgjorda seger.

Ännu under konung Waldemars tid, och det ganska snart efter de afgörande nederlagen, kunde den uppmärksamme betraktaren ana, hvad som komma skulle. Redan 1228 såg man konungen stifta en öfverenskommelse, enligt hvilken hälften af böterna för helgbrott i Fyens stift skulle tillfalla konungen; det var en uppenbar kränkning af kyrkans rättigheter. Samme kardinal Otto, som invigt erkebiskop Uffe, fann det af behovet påkalladt att på ett concilium i Slesvig 1230 uttala bannlysning mot dem, som sökte slå under sig kyrkans gods ¹⁾. I erkestiftet herskade kort derefter stor tvedragt och oro; presterna hade sammanrotat sig för att få behålla sina konkubiner. Erkebiskopen nödgades kalla den verldsliga magten till hjälp ²⁾. Kanske har detta kyrkans

¹⁾ SUMM IX, 572, 598.

²⁾ D. S. nr 277.

svaghetstillstånd i någon mån föranlett nya ingrepp af konungen. Ett påfve-bref af 1234 till erkebiskopen af Lund och hans suffraganer befaller att bann-lysa lekmän, som slagit under sig Sorö klostets gods, och då man kort innan ser klostret gifva till konungen alla "sina egodelar i Suerthinge och 100 mar-ker rent silfver" och få af honom i utbyte endast en helt vanlig bekräftelse på sina privilegier ¹⁾, förefaller det icke otroligt, att detta påfvebref indirekt syftar på konungen. En del privilegiebref af konung Waldemar och ett par af hans söner finnas qvar, — konungen skall bland annat hafva gifvit erke-stolen bekräftelse på trefjerdedelar af Bornholm som intill denna tid legat un-der densamma ²⁾, — men dessa bref torde icke hafva betydtt synnerligen mycket. Konungen synes nemligen hafva påtänkt en omfattande reduktion, han hade vändt sig till påfven med anhållan om dennes tillåtelse dertill; denna anhållan synes visa, att den nämnda reduktionen varit hufvudsakligen riktad mot kyrko-godset. Är detta dock problematiskt, så är det deremot alldeles visst, att påfven uttryckligen undantog kyrkogodset från det som konungen erhöill till-stånd att återkalla under kronan ³⁾. Några få år förut hade strid yppat sig mellan konungen och kyrkan om patronatsrätten. Biskoparne vågrade att er-känna klerker, som konungen presenterat. Märkligt nog synes konungen härutinnan hafva funnit medhåll hos den romerska stolen ⁴⁾.

Döden hindrade konung Waldemar att sätta den nämnda reduktionen i verket. Under hans sons och efterträdares Erik Plogpennings tid växte spän-ningen. Helt visst var det icke utan föregående långvarigare träta, som det på konciliet i Odense 1245 kom till öppen brytning. Måhända stod dermed i sammanhang konungens plan att tillägna sig tredjedelen af kyrkotionden, hvilket påfven beviljade ⁵⁾; prelaterna viste eller misstänkte, att krigståget till Estland, hvartill tionden skulle användas, blott var en förevändning. Påfven hade genom sin legat förmanat konungen att afstå från att tvinga biskoparne att gifva af deras förmögenhet till härens och flottans underhåll ⁶⁾. Utan be-tydelse för kyrkans och konungamagts förhållande till hvarandra var icke

¹⁾ SUHM IX, 639.

²⁾ SUHM IX, 659.

³⁾ SUHM IX, 711.

⁴⁾ Ny Kirkehist. Saml. III, 81.

⁵⁾ SUHM X, 54; Ny Kirkehist. Saml. III, 91.

⁶⁾ SUHM X, 46.

fiendskapen mellan konungen och hans broder hertig Abel; den 1244 utvalde biskop Eskil af Slesvig ville icke aflägga trohetsed till konungen, och erkebiskopen lydde icke påfvens befallning att tvinga honom härtill ¹⁾. Dessa eller liknande omständigheter föranledde de på mötet i Odense församlade prelaterna att uttala en högtidlig bannlysning mot dem, som sökte beröfva kyrkorna deras rätt, bryta deras friheter, eller råna deras gods, samt mot dem som sådant läto göra eller befalla; och detta beslut skulle på danska offentligen uppläsas på alla synodalmöten och i kyrkorna de stora högtidsdagarna ²⁾. Detta beslut var, såsom man äfven finner af det följande, riktadt hufvudsakligen mot konungen, som dock icke frågade stort derefter. Snart efter mötet förjagades nemligen biskop Nils Stigsen af Roskilde från sitt biskopsdöme af konungen, som indrog och i flera år behöll stiftets gods. Denna händelse synes stå i sammanhang med striden mellan konungen och hertigen af Slesvig; man finner bland annat, att påfven sökt genom den nyss nämde biskopen af Slesvig förmå konungen att återställa det röfvade godset ³⁾. Erkebiskop Uffe stod helt naturligt på den förorättade Nils Stigsens sida. Att det varit nödtvång, som föranlett äfven erkebiskopen att för en tid lemna riket, synes icke alldeles visst, men af denna Uffes frånvaro begagnade sig konungen och tog någon byggning från Lunds biskopsgård och flyttade den till kungsgården ⁴⁾. Det ser icke ut, som om erkebiskopen och konungen så snart blifvit vänner igen, eller som om den förre "funnit Nils Stigsens förseelser alltför grofva" ⁵⁾. Det heter i ett påfvebref af den 9 Nov. 1246, att erkebiskopen, "förskräckt af hotelser," nödgats inviga en biskop i Odense ⁶⁾. Det följande året kom en påflig legat till Danmark att undersöka Nils Stigsens sak. Han förmanade konungen att återlemna godset, men då han icke ville, så erhöi erkebiskop Uffe uppdrag att under tiden förvalta slottet Hafn och annat gods som tillhörde Roskildebiskopen. Konungen deremot förbjöd att lyda Nils Stigsen eller Uffe, hans procurator. Den påfliga stolen synes icke hafva uppträdt med synnerlig kraft mot konungen. Visserligen stadfästas legatens utslag samma år och Roskilde

¹⁾ SUHM X, 50, 66.

²⁾ PONTOPPIDAN I, 658.

³⁾ SUHM X, 85, 108.

⁴⁾ HVITFELD, DRK p. 213; SRD V, 591.

⁵⁾ HVITFELD, l. c.; SUHM X, 48.

⁶⁾ SUHM X, 67.

stift belägges med interdikt; men det stadgas uttryckligen, att erkebiskopen skulle låta förvalta slottet Hafn af män, som icke voro konungen emot, och kort förut hade påfven ånyo medgifvit konungen tredjedelen af kyrkotionden, ehuru nu med den inskränkningen, att erkebiskopen skulle genom klerker upptaga densamma och icke låta konungen få något, om det lofvade korståget icke blefve af ¹⁾). Derföre var det icke underligt, att konungen alla förmaningar till trots behöll Roskildekyrkans gods, äfven sedan Nils Stigsen aflidit och ända till sin död. Konungen förbjöd äfven alltjemt att lyda prokuratorn, erkebiskop Uffe ²⁾). Å andra sidan är det måhända icke utan skäl, som erkebiskopen beskylles för att hafva uppeggat den skånska allmogen mot konungen. Det gick så långt, att Erik måste fly till Helsingborg och blef der formligen belägrad af bönderna. Upploppet gälde visserligen närmast plogskatten, men för samma ändamål som plogskatten utskrefs hade konungen erhållit påflig tillåtelse att uppbära tredjedelen af kyrkotionden, och denna tillåtelse ville biskoparne icke erkänna ³⁾).

Striden var således ganska hårdnackad och förbittrad. Det var icke underligt, ty den gälde dock i sjelfva verket konungens krona. Man tycker sig skönja en förbindelse mot konungen mellan hertig Abel och hans biskop, Nils Stigsen af Roskilde, erkebiskopen och hans domprost. Brytningen mellan konungen och Nils Stigsen blef äfven en brytning med den släkt till hvilken Nils Stigsen hörde, nemligen Skjalm Hvides, hvilken till största delen synes hafva omfattat Abels parti. Af denna släkt var Jakob Erlandsen, domprosten i Lund, således en man, som stod erkebiskopen synnerligen nära. Vid kyrkomötet i Lyon uppträdde denne Jakob såsom Danmarks deputerade; han gjorde der bekantskap med Innocentius IV, som intagen af hans personlighet utnämde honom till sin kaplan. Jakob Erlandsen vistades ännu några år hos påfven och utöfvade på honom ganska stort inflytande, ett inflytande, som han begagnade till Nils Stigsens förmån. De åtgärder påfven i detta afseende vidtog, så litet till fyllest görande de nu voro, kunna helt visst tillskrifvas denna Jakob Erlandsens ställning. Konungen behandlade Jakob Erlandsen på samma sätt som Nils Stigsen. Det talas i ett påfvebref om fiender, som genom våld

¹⁾ SUHM X, 83—85.

²⁾ SUHM X, 136 och följ.

³⁾ SUHM X, 123; HVITFELD DRK p. 219.

hindrade Jakob Erlandsen att njuta inkomsterna af hans beneficier och fäderne-gods. Af handlingarna i tvisten mellan konung Christofer och Jakob Erlandsen finner man, att med dessa fiender menades konungen ¹⁾. Mellan erkebiskopen och hans domprost var deremot vänskap. Såsom Jakob Erlandsens procurator uppmanas erkebiskopen af påfven att sända af kyrkans medel en summa, equivalent med de nämnda inkomsterna, hvilkas afsändning konungen förhindrade ²⁾.

I den nämnda förbindelsen mot konungen var utan tvifvel Jakob Erlandsen den förnämste mannen genom sin personlighet och sin ställning till påfven. Efter Nils Stigsens död blef han genom påflig provision utnämnd till biskop i Roskilde, ehuru konungen och kapitlet önskat en annan. Konungen fann sig icke i det skedda; påfven ansåg nödigt att aflåta nya bref, uppmanande Erik att återställa Roskildekyrkans gods ³⁾. Samma år som Jakob Erlandsen utnämndes till biskop, mördades Erik Plogpenning (1250).

Förbundet mellan andlig och verldslig aristokrati, den senare representerad af Skjalm Hvides släkt, bragte Abel på thronen. Under hans regering steg derföre de båda förras magt; den skjalmska släkten kom till synnerlig heder. Ett drag deraf är, att domprost i Lund efter Jakob Erlandsen blef Thrugot, son af Tyge Pust, Erik Plogpennings mördare ⁴⁾; den berömda ätten förvärfvade dermed i Lunds mäktiga kapitel ett säkert stödjefäste. Det korta stilleståndet under Abels regering i den började striden mellan kyrkan och konungamagten tjänade derföre endast att förbereda ett så mycket häftigare nytt utbrott under den följande regeringen. På danehof i Rendsborg 1254 hade beslutits, att Abels söner skulle ärfva kronan framför deras farbror Christofer. Likväl, då Abel det följande året aflidit, blef Christofer i allmänhet erkänd för konung. Han kröntes i Lunds domkyrka den 25 December 1252 af den förut omtalade biskop Eskil af Slesvig, alldenstund erkebiskop Uffe några dagar förut aflidit, och utfärdade den 29 i samma månad ett skyddsbref för kapitlet, bekräftande dess fri- och rättigheter ⁵⁾. Men en som icke ville gifva efter för den hastigt vexlande allmänna meningen, var Jakob Erlandsen. Han

¹⁾ SRD V, 591.

²⁾ Reg. nr. 866 & 867.

³⁾ SUHM X, 136.

⁴⁾ SUHM X, 242.

⁵⁾ D. S. nr 402.

synes hafva hållit fast vid den i Rendsborg antagna successionsordningen. Under den fejd, som konungen måste utstå mot de abelska barnens förmyndare Henrik Emeldorp, blef konungen slagen och ville söka tillflykt i Kjöbenhavn, men detta nekades af biskopens folk ¹⁾. Fiendskapen mellan konungen och biskopen öfvergick dock ännu icke till öppen fejd. Den förre fick låna dyrbarheter, tillhöriga Roskildekyrkan, och en större summa penningar af Peterspenningen, ehuru han skötte icke om att återbära lånet; ett öppet bref till Roskildemyntmästaren att till biskopen utbetala 100 marker silfver återkallade han genom hemliga skrivelser ²⁾.

Det fribref, som konungen utfärdat för Lundakapitlet, besvarade han sig icke med att hålla. Kapitlet anförde klagomål hos påfven, som förmanade konungen att icke beskicka prester i Lunds stift, der sådant icke var hans rättighet, och att tillhålla kyrkans vasaller och tjenare att bevisa kapitlet sedvanlig lydnad. Man ser häraf, att konungen sökte på bästa sätt begagna erkebiskopsledigheten ³⁾. Domkapitlet, redan förut konungen icke synnerligen beväget, drogs af detta okloka handlingssätt helt och hållet öfver till det mot konungen fiendtliga partiet. Man postulerade Jakob Erlandsen till erkebiskop, och postulationen bekräftades af påfven, ehuru det drog något länge ut på tiden såväl med denna bekräftelse som med den nye erkebiskopens tillträde af embetet ⁴⁾. Då valet var en akt af fiendskap mot konungen, så föll det af sig sjelft, att såsom förut är nämndt man icke frågade efter konungens samtycke.

Det dröjde icke länge, innan fiendskapen, som aldrig varit afbruten, slog ut i full låga ⁵⁾. Först den 3 April 1254 höll Jakob Erlandsen sitt högtidliga intåg i Lund, — tre dagar efter det han öfverstigit erkestiftets gräns, — men det var nog icke länge derefter, som han höll ett märkligt tal till skåningarne, då sannolikt församlade till landsting utanför hufvudstaden. Han sade, att han ofta hört klagas öfver sina företrädares fogdar och officialer, att de orättvist plågat folket i kyrkosaker. Erkebiskopen vore beredd och villig att

¹⁾ SUHM X, 221; SRD V, 595.

²⁾ SRD V, 590, 591.

³⁾ SUHM X, 239, såvida nemligen det der ur Raynaldus anförda är riktigt och icke beror på missförstånd af D. S. nr 406.

⁴⁾ Eget nog kallar sig erkebiskopen, ehuru stadfästelsebullan är af den 13 Augusti 1253, ännu den 13 Mars 1254 för "episcopus Roskildensis." D. A. M. I, 197.

⁵⁾ Källan för den följande framställningen är SRD V, 583—600.

lindra och rätta sådana i kyrkorätten införda sedvanor, som möjligen befunnes mindre riktiga och betungande för undersåtarne. Dessa erkebiskopens ord vunno genklang, man utsåg tvenne herrar att granska kyrkoskrået. Men då desse insågo, att erkebiskopen ville afvika från det, som i forna tider blifvit stadgadt och besegladt af konungen och somliga erkebiskopar, så nekade de att fullgöra sitt uppdrag. Nu vände sig opinionen; man upphof vid alla offentliga sammankomster ett stort rop mot erkebiskopen, kräfvande att skrået framlades och offentligen upplästes, försäkrande sig aldrig vilja vika från det, som "under lång tid varit hållet för lag och för icke ringa pris förvärfvadt." Man fordrade, att det som under företrädarnes tid blifvit ändradt, såsom i äktenskapsmål och mycket annat, skulle alltsammans återställas till det ursprungliga skicket. Visserligen ansågo de klokare, att en så viktig fråga borde hänskjutas till den heliga stolens pröfning, men hopen motsatte sig äfven detta och fordrade att skrået utan vidare skulle hållas. Härtill kunde erkebiskopen omöjligen samtycka: "sådana stadgar medförde själavåda." Det var konungen, som bragt erkebiskopen i denna ställning, han som stod bakom oväsendet såsom dess egentlige tillställare. Till Lunds landsting kom nästan hvarje år bref från konungen, uppmanande att manligt stå emot och icke vika från gammal häfd; konungen ville med folket försvara och skydda stadgarne.

Striden, hvilken till sin början närmast varit af politisk art, hade sålunda blifvit flyttad in på det kyrkorättsliga området. Det är nödigt att närmare tillse, hvad den numera egentligen gälde. För att detta skall kunna ske, måste förhållandet mellan skånska kyrkoskrået och den kanoniska rätten tagas i betraktande. Det har redan blifvit nämnt, att det förra i åtskilliga stycken stod i strid med den senare. Om vi först och främst jemföra straffbestämmelserna i kyrkoskrået med motsvarande i den kanoniska rätten, så finna vi redan härutiinnan ganska stora afvikelser. Den kanoniska rätten räknar till kyrkorån icke blott stölder från kyrka eller kyrkogård, utan äfven sådana förseelser, hvilka den skånska kyrkorätten uttryckligen bestämmer såsom icke kyrkorån, nemligen besittningstagandet och begagnandet af kyrkojordar ¹⁾. Kyrkoskråets straffbestämmelser för kyrkobrott inskränka sig nästan helt och hållet till att utsätta tre marks böter. Helt annat är förhållandet i den kanoniska rätten. Den som stulit eller röfvat kyrkogods, skall betala det stulnas fyrdubbla eller,

¹⁾ Decreti Pars II, C. XVII, Q. IV, c. 12 & 13.

enligt ett yngre stadgande, niofaldiga värde samt dessutom till biskopen tretti marker rent silfver ¹⁾). Dertill föreskrifves en längre eller kortare kyrkobot, under det att deremot skånska kyrkorättens stadgande af bannlysning i ett fall synes tillkännagifva, att kyrkostraff i egentligare mening icke varit tillåtna i de fall, der sådant icke stadgas. Då kyrkoskrået bestraffar misshandel af "vigda män" på samma sätt som öfriga brott med böter af endast tre marker ²⁾), så stadgar deremot den kanoniska rätten, att den, som lägger hand på en biskop eller prest, skall straffas med konfiskation af alla sina egodelar ³⁾). I motsats till det som kyrkoskrået i detta afseende stadgar, äro enligt den kanoniska rätten äfven minderåriga underkastade straff ⁴⁾). Det synes vidare, att på den skånska kyrkolagstiftningen i äktenskapsmål grundat sig en praxis, som, enligt hvad de sjelfva säga, af de andliga "omöjligen kunde fördragas," såsom stridande mot kanoniska rätten. Uppmärksamheten har redan blifvit fäst vid en del af denna skiljaktighet ⁵⁾), nemligen att horsaker icke nödvändigt behandlades inför andlig domstol. Men man finner derjemte, att mot erläggandet af den vanliga tremarksboten fingo beslätade personer fortfarande lefva tillsammans som äkta makar, att sämre folk till och med sluppo med hälften af den nämnda boten ⁶⁾). — En motsats af nästan ännu mera genomgripande art förefinnes i de båda kyrkolagarnes stadganden om bevisning af brott. Det är redan nämnt, att kyrkans allmänna ordning förbjöd användningen af jernbörd. Men äfven sedan nämnden kommit i stället för jernbörden, befann sig det skånska bevisningssättet i strid med det kanoniska. Om också bruket af mededsmän förekommer äfven i den kanoniska rätten, så är det å ena sidan denna rätts bestämda stadgande, att bevisningsskyldigheten tillhör anklagaren och icke den anklagade ⁷⁾); å andra sidan förbjudes uttryckligen det danska bruket, att den anklagade fick värja sig med nämnd äfven mot en bevisad anklagelse ⁸⁾). Kyrkoskrået tvingar med böter nämdemännen till edgång. Visserligen är icke den

¹⁾ Decreti Pars II, l. c., cc. 16, 21.

²⁾ Hvilka tre marker penningar enligt Skånelagen II, 127 och D. S. nr 108 motsvarade endast en mark silfver.

³⁾ Decreti Pars II, C. XXIV, Q. III, c. 22.

⁴⁾ Decr. P. II, C. XVII, Q. IV, c. 17.

⁵⁾ Jfr ofvan p. 84.

⁶⁾ D. S. nr 108.

⁷⁾ Decr. P. II, C. VI, Q. V, cc. 1 & 2.

⁸⁾ Decr. Greg. IX, Lib. II, Tit. XIX, c. 12; D. S. nr 176.

kanoniska rätten klar i afseende derpå, huruvida ett vitne får tvingas eller icke; men dess bestämmelser synas snarare syfta åt det senare, den känner för öfrigt endast tvångsmedel af andlig art, och det är endast åsyna vitnen som kunna tvingas ¹⁾. Till detta slags vitnen hörde nämnden naturligtvis oftast icke, om man nemligen får räkna densamma till vitnen, hvadan man äfven härutinnan kan anteckna en afvikelse från den kanoniska rätten. I afseende på det öfriga innehållet af skånska kyrkoskrået bör märkas, att den kanoniska rätten betraktar den bestämda taxan för kyrkovigningar såsom simoni; endast frivilliga gåfvor äro tillåtna ²⁾. Märkvärdigt nog är detta den enda punkt i kyrkoskrået, hvars vidmagthållande konungen *uttryckligen* påyrkar ³⁾. Vidare hafva enligt kanoniska rätten testamenten laga kraft i och för sig, under det att deremot skånska kyrkoskrået gör deras giltighet beroende af arfvingarnes samtycke ⁴⁾. Skånska kyrkorättens stadgande om församlingens samtycke vid presters tillsättning är icke, såsom det blifvit påstådt, i strid med den kanoniska rätten, hvilket deremot gäller om den bestämmelsen, att socknemännens medgifvande är nödvändigt för prestens förflyttning till en rikare kyrka ⁵⁾. Hvad slutligen stadgandet om tionden beträffar, så behöfver det knappt nämnas, att både den milda straffbestämmelsen och den rätt, som tillerkännes de tiondeskyldige att med tolfmannaed och ened värja sig mot anklagelse för bristande betalning af tionden, äro i afgjord strid med den kanoniska rätten ⁶⁾.

Jakob Erlandsen hade svurit att lyda dekretalerna och den apostoliska stolens konstitutioner ⁷⁾. Det ofvanstående visar, hur omöjligt det var att på en gång lyda dessa och den skånska kyrkorätten. Erkebiskopen behöfver i sanning icke något försvar, derföre att han ville hålla sin ed. För honom och hans tidehvarf var det en religiös trosartikel, att för påfvens och kyrkans bud allt annat måste vika. Det var derföre icke utan skäl, som han

¹⁾ Decr. Greg. IX, Lib. II, Tit. XX1, cc. 2—5, 8—11.

²⁾ Decr. Greg. IX, Lib. V, Tit. III, c. 42. Jfr Ny Kirkehist. Saml. III, 84.

³⁾ SRD V, 595.

⁴⁾ Decr. P. II, C. XIII, Q. II, c. 4; C. XVI, Q. I, cc. 14 & 15; C. XVII, Q. IV, c. 4. Decr. Greg. IX, Lib. III, Tit. XXVI, cc. 3, 6. m. fl.

⁵⁾ Decr. P. II, C. VII, Q. I, c. 37.

⁶⁾ Decr. P. II, C. XVI, Q. I, c. 55; Q. II, c. 3, m. fl.

⁷⁾ SRD V, 591. Jfr biskoparnes ed till påfven, sådan den är upptagen i Decr. Greg. IX, Lib. II, Tit. XXIV, c. 4.

kunde säga, att kyrkoskråets hållande "medförde själavåda." Men frågan kan derjemte betraktas ur två andra synpunkter. Först och främst befinnes det nemligen, att i allmänhet äro den kanoniska rättens bestämmelser vida lämpligare och förnuftigare än skånska kyrkoskråets. Dettas straffbestämmelser äro tydligen lindrigare, än att de i väsendtlig mån kunnat bidraga till vinnande af straffets ändamål. Vidare behöfver uppmärksamheten knappt fästas vid det oförnuftiga i skånska kyrkoskråets bevisningsmethod. Deröfver klagades ock redan före Jakob Erlandsens tid. "Genom det nämnda rättegångssättet blefvo, stundom i följd af tidens korthet, stundom i följd af dåligt väder, stundom i följd deraf att nämдемännen bodde långt från thingsplatsen, stundom af andra orsaker, de fattige sakfälda, ehuru intet brott utan endast kärandens illvilja varit orsak till rättegången" ¹⁾). För det andra måste det fasthållas, att erkebiskopen stod på det närvarandes ståndpunkt, och att det, som hans motståndare ville, i sjelfva verket innebar en reaktion. I afseende på *alla* de stridiga punkterna kan detta visserligen icke bevisas, men man kan se, att den skånska kyrkorätten i *mycket* blifvit ändrad redan före Jakob Erlandsens tid. Hvad beträffar straffen, så bör ihågkommas det tillägg, som kyrkorätten erhöi i Anders Sunesens statuter; enligt dem voro vissa brott numera underkastade kyrklig penitens ²⁾). Bevisningen hade visserligen i hufvudsak förblifvit densamma, men den yngre latinska öfversättningen innehåller en ändring, enligt hvilken domaren hade rätt att bestämma edgångsmännens antal, — sålunda en ändring till kyrkans förmån ³⁾). Om äktenskapsmålen hade redan under Anders Sunesens tid blifvit stadgadt, att biskopen ensam skulle döma i dem ⁴⁾). Slutligen må uppmärksamheten fästas vid de öfriga smärre ändringar till större öfverensstämmelse med kanoniska rätten, som skånska kyrkoskråets latinska öfversättningar innehålla ⁵⁾). Således: från hvilken synpunkt man än må betrakta saken, är det oemotsägligt att rätten var på erkebiskopens sida. Hans

¹⁾ SRD V, 583.

²⁾ Den ofvan uttalade åsigten, att skånska kyrkoskrået icke tillåtit egentligare kyrkStraff, der sådant icke uttryckligen stadgas, bekräftas af SRD V, 596. Detta ställe visar, att Anders Sunesens statuter icke voro blott och bart ett supplement, utan inneburo en verklig förändring af kyrkoskrået.

³⁾ Se ofvan p. 74.

⁴⁾ Skånelagen III, C. 14; Jfr ofvan p. 84 not. 2.

⁵⁾ Jfr ofvan pp. 75, 76.

motståndare hade rätt endast under den förutsättningen, att menighetens medverkan var behöflig för kyrklig lagstiftning. Men denna förutsättning stred helt och hållet mot kyrkans grundlag, enligt hvilken all magt i kyrkan tillhörde påfven ensam och biskoparne såsom hans delegerade. Kyrkolag kunde endast stiftas af dem, af dem allena ändras och upphävas.

Harmen öfver erkebiskopens motstånd gick så långt, att man utstötte svåra hotelser mot honom. Det anfördes tvenne sådana tilldragelser, den ena under sommaren 1254, den andra under sommaren 1255. Båda gångerna skedde det i konungens närvaro, och icke utan skäl säges det, att hotelserna fälles med konungens vilja, ty konungen sade sig offentligen vilja försvara de omtvistade stadgarne med sitt svärd och kallade till hjälp de närvarande herrarne. Under det att sålunda striden fortfor under växande förbittring, begaf det sig, att erkebiskopen visiterade sin provins och sammankallade ett provincialconcilium i Veile till söndagen *Invocavit* (= första söndagen i fastan) 1256. Men då konungen fick höra detta, så utsatte han till samma dag danehof i Nyborg, ehuru danehofvet annars brukade hållas först söndagen *Lætare* (= midfastosöndagen). Det var konungens afsigt att på detta sätt hindra provincialconciliets hållande; han viste, hvad som på detsamma skulle och måste förehaftas. I förening med andra biskopar afsände då erkebiskopen prosten Amilius till konungen. Detta sändebud skulle framhålla för konungen, att erkebiskopen icke kunde ändra den utsatta dagen, då kallelse redan utgått till aflägsna landsdelar; att synoden vore högligen af behovet påkallad, då sådan icke blifvit hållen på tio år; att slutligen furstarne af Holstein och Slavien, för hvilkas skull serskildt konungen sade sig hafva utsatt danehofvet, svårligen för väderlekens skull kunde infinna sig till ett danehof så tidigt på året; och derföre anhålla, att konungen ville uppskjuta danehofvet till lämpligare tid. På denna framställning gaf konungen endast ett undvikande svar: "han jakade icke uttryckligen, men sade sig skola afvakta furstarnes ankomst och ingaf dermed erkebiskopen den förhoppningen, att danehofvet skulle uppskjutas." I förlitande härpå höll då erkebiskopen den utsatta synoden i Veile. Med anledning af de nämnda hotelserna utfärdades här den namnkunniga Veilekonstitutionen. Denna innehåller, att, om en dansk biskop tages till fånga, miss-handlas eller lider svårare oförrätt, vare sig på konungens uttryckliga befallning, eller det är tydligt, att konungen med lätthet kunnat straffa brottet, men han

ändock underlåter det, så belägges hela riket med interdikt. Begås samma brott af någon utländsk herre, men man kan förmoda att det skett med Danmarks konungs, furstars eller herrars råd, så belägges den i fråga varande biskopens dioeces med interdikt, och om konungen inom en månad efter förutgången varning icke skaffar rätt, drabbas hela riket af detsamma. Man har öfver detta statut gjort ett stort larm, man har i detsamma velat se en oerhörd förmätenhet, en olaglighet utan like, och man har i synnerligen kraftiga uttryck gifvit luft åt sin förbittring öfver hierarchien ¹⁾. Men statutet var i sjelfva verket endast ett nödvärn. Striden mellan Nils Stigsen och konungamagten hade visat, hvad utgång det fick, om man ville förfara med lämpor. Kraftiga åtgärder voro af nöden; de rättfärdigades af de fälda hotelserna och än mer af de följande händelserna, då hotelserna på det våldsammaste sätt sattes i verket; af en regent sådan som konung Christofer kunde allt väntas, och man borde snarare beklaga den borgerliga styrelsens uselhet, som gjorde Veilekonstitutionen till en nödvändighet.

Konungen höll emellertid danehofvet på utsatt tid utan att enligt sitt löfte afvakta furstarne af Holstein och Slavien. Erkebiskopen med sina prelater skyndade efter slutad synod till Nyborg, de ankommo dit sex dagar efter *Invocavit*. Ingen skada var skedd, ty danehofvet hade ännu icke upplöst sig; herrarne voro ännu qvar i Nyborg. Men det oaktadt möttes prelaterna af konungen med skällsord genast vid ankomsten, och han framställde sedermera sina anklagelsepunkter mot erkebiskopen på ett skymfligt sätt, "icke i palatset inför de förnämare herrarne, utan på thinget under bar himmel" inför den församlade menigheten, tillåtande andra att på samma sätt bete sig mot erkebiskopen. Ehuru erkebiskopen på denna grofva skymf svarade med tålmod och förstånd, — "såsom man tror" tillägger försigtigtvis vår berättare, — fann dock hans ursäkt eller svar intet rum hos konungen.

Helt kort derefter ankommo till Vordingborg de slaviske furstarne Borvin, Nicolaus och Jaromar, dittills hindrade af is och frost. Erkebiskopen trodde nu, att möjligen desse herrar, hans slägtingar ²⁾, skulle kunna beveka konungen.

¹⁾ T. ex. PONTOPPIDAN I, 683: "Diese constitution war nun so offenbahr ungereimt und antichristisch."

²⁾ I en not till SUHM X, 284 drager NYERUP denna slägtskap mellan erkebiskopen och de nämnda herrarne i tvifvelsmål, anseende att uttrycket "*consanguinei sui*" (SRD V, 585)

Men i stället framförde konungen ånyo i deras närvaro sina anklagelsepunkter mot erkebiskopen. Dessa punkter voro: att Jakob Erlandsen blifvit erkebiskop mot konungens vilja, bekräftar biskopsval konungen oåtspord och utan att inhemta dennes samtycke, icke följer ej heller tillåter andra biskopar att följa konungens presentation till de kanonier i Lund, till hvilka konungen säger sig hafva presentationsrätt, eller till andra kyrkor, öfver hvilka konungen säger sig hafva patronatsrätt; att han ånyo bannlyser konungens klerker, af påfven befriade från bannet, och icke på konungens bön och befallning vill gifva aflösning åt dem af konungens män, som blifvit bannlysta; att han genom att stämma biskoparne inför påfvens legat ¹⁾ hindrar dem att följa konungen i ledning, hindrat danehofvet genom sitt provincialconcilium och dermed visat förakt för konungens majestät, på detta concilium gjort statuter emot rikets rättigheter och af påfven emot samma rättigheter utverkat deras stadfästelse ²⁾; att han brevexlat med konungens fiende, konungen af Norge; att han bygt tre slott och en stad på kyrkans område, tillegnar sig förstrandsrätt på kyrkans område samt tull och vrak, gjort sig till domare i konungens saker, tillägger sig fyrti marks böterna på kyrkans område, tager i sin tjänst de kyrkans män, som tillhöra andra skeppslag, befriar kyrkans män från ledning, hindrar klerkernas folk och kyrkans män att svara inför verldslig domstol och dermed gör konungens domare förfång; att han ödelagt Högstad by och med hotelse

bör snarare antagas syfta på ett släktskapsförhållande mellan dem och konungen. Men NYERUP har dervid icke observerat, att följ. pag. 586 står helt tydligt: "idem domini consanguinei archiepiscopi.

¹⁾ SUHM X, 285; SRD V, 597.

²⁾ Berättaren har i denna punkt uppenbarligen begått ett misstag, om han afsett att lemna en fullt chronologisk framställning af tvistepunkterna vid olika tillfällen. Veilekonstitutionen bekräftades nemligen af påfven först den 7 Oktober 1257 (SRD V, 601), och dock kunna några andra statuter än denna konstitution knappt antagas afsedda på detta ställe. Det lyder sålunda: Item quod convocationem Regis et regni utilitatem impedivit per concilium provinciale, contemnens in hoc deferre voluntati Regis et honori. Item quod fecit statuta in concilio Provinciali contra jura Regni. Item quod impetravit a Papa noua statuta confirmari contra jura Regni. Jfr p. 597: Item quod per concilium Provinciale impedit conuocationem Regis. — — Item quod facit statuta contra jus regni. — — Per hoc solutum est, quod proximo sequitur, scilicet quod Archiepiscopus impetrat a Papa noua statuta fieri contra jus Regni. — Man finner att berättelsen är nedskrifven några år efter striden, och att berättaren alltid framlagt nästan alla tvistepunkterna, utan afseende på den ordning, i hvilken de uppkommit och framkommit.

af bannlysning tvungit socknefolket att söka till Baldringe kyrka; slutligen att han med några af sina suffraganer anklagat konungen inför påfven.

Ehuru herrarne ifrigt bemödade sig att stifta förlikning, kunde de dock icke få af konungen annat svar, än att erkebiskopen näst följande leding skulle besvara hvarje serskild artikel, men då ledingen blef af befanns konungens tid så upptagen, att han icke begärde det till dess utsatta svaromålet. Först efter slutad leding, när konungen kom till Lund, sannolikt hösten 1256, fortsattes förhandlingarna. Man utsåg från båda sidor ombud; konungens skulle formligen framsätta de nämnda anklagelsepunkterna jemte några andra, och erkebiskopens upptaga dem till besvarande. Men innan dessa fullmäktige hunnit till något resultat, kom bud till dem att infinna sig i kungsgården. Här blef då genom drottningens och hennes faders medling i närvaro af konungens hela råd förlikning gjord helt oväntadt och plötsligt och så fullständigt, att ingen enda artikel syntes återstå att tvista öfver. Men enigheten räckte icke länge, knappast mer än ett halft år. En förnäm fru hade nemligen brutit mot Lunda-kyrkans privilegium, förorättat en klerk och ville icke gifva upprättelse, hvarföre erkebiskopen belade henne med interdikt, hvilket han icke på konungens befallning ville upphäfva, fruktande att han i så fall skulle synas afstå kyrkans rätt. Nu upptog konungen återigen den gamla tvisten om kyrkoskrået, lät offentlig uppläsa det i domkyrkan fjerde påskdagen 1257 och sporde erkebiskopen, om han ville hålla det; en fråga, som erkebiskopen besvarade på samma sätt som förut. Han föreslog, att de omtvistade stadgarne skulle underställas påfvens pröfning; men härmed var man icke nöjd utan yrkade, att erkebiskopen antingen skulle lyda eller afsäga sig tionden, det pris för hvilket, som det sades, stadgarne blifvit förvärfvade. Deremot framhöll erkebiskopen, att tionden tillkomme honom enligt kyrkans allmänna rätt och utan någon dylik öfverenskommelse.

Härtill kom nu ett ytterligare tvisteämne. Samtidigt med striden mellan konung och erkebiskop herskade en stor tvedragt i folket; historieskrifvarne förtälja om det ena upploppet efter det andra. Det visar sig här aldra tydligast, af hvad beskaffenhet konungens motstånd i afseende på den skånska kyrkorätten var. Hade detta motstånd härflutit ur den bevekelsegrunden, att konungen ville skydda folkets rätt eller de gamla rättssedvanorna mot kyrkans anspråk, så lider det väl intet tvifvel, att allmogen stält sig på konungens

sida. Men tvärtom slöt sig den öfvervägande delen af allmogen både i Skåne och på Seland till erkebiskopen. Det lider visserligen intet tvifvel, att *många* orsaker bidragit till, att allmogen uppreste sig mot konungen, orsaker lätteligen insedda af den, som känner karakteren af denne konungs styrelse. Men att å andra sidan konung Christofers angrepp mot kyrkan bland dessa orsaker varit en af väsendtligare, kan inses af konungens klagomål, att erkebiskopen uppeggat allmogen mot honom; vidare deraf, att det var erkebiskopen och biskopen af Roskilde, som måste åtaga sig den mödan att stilla uppröret; slutligen af det ganska betecknande, att när under en senare tid det kungliga partiet bemäktigat sig Åhus slott, som tillhörde erkebiskopen, så intogs det och nedrefs af skåningarne ¹⁾. Det var måhända denna allmogens hållning, som tvungit konungen till den nämnda plötsliga förlikningen. — En del bönder, helt visst sådana, som mera omedelbart lydde under konungen, hade emellertid omfattat hans sak. Förbittringen mellan båda partierna hade gått så långt, att man icke respekterat det heliga rummet; man hade med dragna svärd förföljt hvarandra ända in till högaltaret i Lunds domkyrka. Bland dessa konungens anhängare nämnas serskildt bönderna på Hven, i Säby, Lomma och Skanör. På det sistnämnda stället hade konungens fogdar behandlat andliga saker och öfver dem dömt, på Hven hade allmogen vägrat biskopstionden ²⁾. Dessa motsträfviga hade erkebiskopen bannlyst, och konungen fordrade nu, att de utan vidare skulle derifrån befrias.

Erkebiskopen visade sig nu så foglig, att han förklarade sig vilja afstå från de penningeböter, som med rätta tillkomme honom, och lösa bannet; men han fordrade, att de bannlyste stälde borgen för framtida hörsambet mot kyrkans bud. Detta villkor förvägrade konungen, hvadan erkebiskopen icke heller löste bannet. Man vände sig då till en andlig af det kungliga partiet, neml. predikarmunkarnes prior provincialis Absalon, med förfrågan, om han, i fall han varit i erkebiskopens ställe, kunnat göra det, men äfven denne förklarade sig utan borgen omöjligen kunna lösa bannet. Helt naturligt styrktes erkebiskopens motstånd af denna händelse, hvilken derjemte klart och tydligt visar, att erkebiskopen i denna sak icke kunde handla annorlunda än han gjorde.

Denna förhandling egde rum lördagen efter påsk. Utan att längre betänka

¹⁾ Skånes Pol. Hist. I, 117; Jfr Hist. Tidsskr. VI, 383.

²⁾ SRD V, 594, 95.

sig tog nu konungen samma dag det djerfva steget att sända till Lunds lands-thing ett öppet bref, genom hvilket han förklarade erkebiskopen och hans klerker förlustiga alla de fri- och rättigheter, som de förvärfvat af kronan eller Danmarks konungar. För framtiden skulle de tjena kronan och konungens rätt såsom före dessa privilegiers utfärdande. Alla riddare och andra, som voro erkebiskopen förbundna genom homagium, skulle, så framt de ville undvika konfiskation af sina egodelar, inom femton dagar infinna sig hos konungen och af honom mottaga homagium; för framtiden skulle de *icke dess mindre* tjena som andra bönder ¹⁾. — Erkebiskopen deremot bannlyste på samma lands-thing den klerk, som uppläst detta konungens öppna bref.

Under detta sakernas tillstånd inträffade vid midsommarstiden samma år ett möte mellan konung Christofer och Birger jarl i Ättarp nära Fjellgime i södra Halland ²⁾. Konungen befalde erkebiskopen att derstädes med honom möta jarlen, en befallning, som erkebiskopen lydde, ehuru det föll sig ganska svårt och tidsödande för honom. Dagen efter deras ankomst upptog konungen i jarlens och många danska och svenska herrars närvaro återigen de gamla tvisteämnena, framför allt frågan om skånska kyrkoskrået. Erkebiskopen svarade nu på samma sätt som förut, erinrande att frågan icke längre var öppen utan en gång för alla afgjord genom förra årets förlikning, men dock erbjude sig att underställa frågan påfvens pröfning. Jarlen uttryckte sitt gillande af erkebiskopens svar, hvilket dock icke tillfredsstälde konungen, utan denne befalde, att erkebiskopen skulle utse fullmäktige att den följande dagen afhandla de punkter, som båda parterna hade att förebringa mot hvarandra. Efter något uppskof, föranledt deraf att erkebiskopens ombud saknade nog vidsträckt fullmakt att besvara konungens propositioner, skred man här till förhandlingar, och det är i sammanhang med berättelsen om detta möte, som den utförligaste framställningen af stridsämnena lemnas oss.

På detta ställe skola vi derföre försöka att efter de bevarade dokumenterna lemna en framställning af konungens anklagelser, erkebiskopens svar derpå

¹⁾ "de cætero nihilominus sicut alii rustici seruituri." Det förefaller, som om man icke hittills lagt tillräcklig vikt vid denna klausel, som i sanning, om den nemligen är öfverensstämmande med verkliga förhållandet och icke beror på någon felaktighet i afskriften, vitnar om ett öfvermått af kungligt tyranni. Jfr HVITFELD, DRK p. 247; SUHM X, 306; Skånes Pol. Hist. I, 109; Hist. Tidskr. VI, 384.

²⁾ BEXELL, Hallands Hist. och Beskr. I, 105; III, 48.

och af sjelfva rättsförhållandet, för så vidt som en utredning af detsamma är möjlig. Vi skola dervid följa ordningen i det första anklagelsedokumentet för hvilket redan blifvit redogjort, och anmärka derhos i förbigående, att frågan om det skånska kyrkoskrået äfvenledes fortfor att utgöra föremål för mångfaldiga framställningar af båda parterna.

Jakob Erlandsen hade blifvit erkebiskop mot konungens vilja. Detta var ett obestriddt factum, som erkebiskopen ingalunda förnekade. Men han besvarade anklagelsen dermed, att saken en gång blifvit afgjord af påfven, så att derom aldrig mer kunde blifva fråga. Det är tydligt, att denna förebråelse i sjelfva verket var en anklagelse mot påfven; det var han, som utnämnt Jakob Erlandsen till erkebiskop. Mera behöfver icke sägas för att visa det obefogade och betydelselösa i punkten.

Hvad beträffar den punkten, att Jakob Erlandsen bekräftade biskopsval mot konungens vilja och utan att inhemta dennes samtycke, så besvarar erkebiskopen detta dermed, att det icke tillhörde honom utan det väljande kapitlet att hemställa valet till konungens sanktion. De biskopsval, om hvilka det här var frågan, hade skett i Roskilde och Slesvig. — Den kanoniska rätten känner helt naturligt icke någon kunglig konfirmation såsom villkor för giltigheten af ett biskopsval, och det tillhörde erkebiskopen endast att pröfva, huruvida valet förrättats i öfverensstämmelse med de kanoniska reglorna, huruvida det fallit på en icke ovärdig person. Det var hans skyldighet att derefter inviga den valde. I öfverensstämmelse härmed afgaf han sitt svar, hvilket fullkomligt gillades af Birger jarl.

De ställen, der patronatsrätten omtvistades, voro bland andra: Slagelse, Helsingborg och sexton kanonier i Lunds domkyrka. Det förefaller, som om hit hörde äfven St. Peders kloster i Lund. Det som klagas i afseende på kyrkan i Högestad, synes likaledes hafva angått patronatsrätten. Dekretalerna stadga nemligen, att om tvedrägt uppstår mellan en kyrkas patroner, så att de icke vilja hafva den förvaltd af samme prest, så skall biskopen taga bort relikerna och tillsluta kyrkodörrarne, så att ingen gudstjenst må firas, förrän patronerna förenat sig om prestvalet ¹⁾). Det kan nu visserligen icke afgöras,

¹⁾ Decr. Greg. IX, Lib. III, Tit. XXXVIII, c. 2. Jfr SRD VI, 371 — — — "licet in multis ecclesiis in archiepiscopatu Lundensi ad ipsum dominum nostrum regem jus patro-

hur det i hvarje serskild punkt förhållit sig med befogenheten öfver den kränkta patronatsrätten, men det anförda stället synes med skäl gifva vid handen den förmodan, att konungens klagomål i afseende på kyrkan i Högestad varit helt och hållet obefogadt. Det synes nemligen alldeles otroligt, att Jakob Erlandsen, nitisk som han alltid visat sig för kyrkans välfärd, kunnat taga det steget att tillsluta en kyrka utan i öfverensstämmelse just med kanoniska rättens nämnda föreskrift. Slagelse kyrka hade erkebiskopen under sin Roskildetid med samtycke af sitt kapitel, som egde kollationen af denna kyrka, lagt under domprosteriet, och denna anordning bekräftades af påfven ¹⁾. Erkebiskopen svarade i allmänhet på konungens klagomål, att han aldrig kränkt patronatsrätten, och hänvisade derpå, att denna rätt icke var obetingad, att den blott gälde för så vidt konungen presenterade tjenliga personer, att det tillhörde erkebiskopen att pröfva de föreslagne "in scientia, moribus et natalibus." Om kanonisk exception förefans mot den föreslagne, så borde konungen icke undra på, att erkebiskopen icke bekräftade presentationen. Serskildt i afseende på prebendena i Lunds domkyrka svarade erkebiskopen, att han icke trodde konungen till dem hafva någon patronatsrätt. Hans förfäder, som frikostigt upprättat dem, hade icke heller haft det. Ty det är tydligt, att det som någon öfverflyttat i annans våld icke längre tillhör gifvaren, utan den som fått gåfvan; annars vore ju intet gifvet.

Klagopunkten, att erkebiskopen ånyo bannlyst konungens klerker som af påfven blifvit befriade från bannet, besvarar erkebiskopen sålunda: han minnes sig icke hafva gjort det; hade han dock gjort det med rätta, så vore deri ingalunda något klandervärdt, — hade han åter gjort det med orätta, så borde saken hänskjutas till påfven, då det vore en kyrkosak och innebure en förolämpning mot påfven. Ehuru klerkerna tillhörde konungen, så borde denne dock icke härutinnan anse sig hafva lidit någon orätt, då frågan ju var kyrklig och det icke tillkom konungen att döma i kyrkosaker. Med samma grunder afvisar erkebiskopen förebråelsen, att han icke på konungens bön velat gifva

natus pertineat ab antiquo et ipso jure patrociniatus ipse dominus noster rex et progenitores sui usi fuerint hactenus inconcusse, nihilominus præfatus archiepiscopus prædictas ecclesias aliis ecclesiis dicitur univisse, domino nostro rege ignorante et in scio, in suum præjudicium et gravamen."

¹⁾ SUHM X, 336.

aflösning åt konungens män och dermed hindrat dem från leding. Han kunde icke för ledingens skull afstå från sin jurisdiktion.

Den följande punkten, att erkebiskopen hindrat biskoparne från leding genom att instämma dem inför påfvens legat, vederlägges af erkebiskopen genom den förklaringen, att han var skyldig att lyda påfvens bud. Man kan icke neka, att vederläggningen synes fullständig; ty, om det var konungens lika mycket som erkebiskopens skyldighet att visa kyrkans öfverhufvud tillbörlig lydnad, så följer deraf ock, att de båda egde att underkasta sig påfvens legat, hvilken handlade med påfvens magt och myndighet.

Klagomålet öfver provincialconciliet i Veile består dels deri, att erkebiskopen genom detsamma hindrat danehofvet och visat förakt mot konungens majestät, dels deri, att han på detta concilium gjort statuter mot rikets rättigheter och utverkat deras stadfästelse af påfven. Vi hafva redan sett, huru det förhåller sig med den första delen af denna klagopunkt; vi hafva sett de orsaker, som föranledde erkebiskopen att oakadt konungens befallning hålla provincialconciliet på utsatt tid. Det tillägges här ytterligare, att först söndagen Septuagesima, således blott fjorton dagar innan, hade erkebiskopen erhållit konungens kallelse till danehof. Tydligt är således, att det var omöjligt för erkebiskopen att utfärda ny kallelse till alla delar af den vidsträckta provinsen. Den senare delen afvisar erkebiskopen i stolta, hierarchiska ordalag: han hade icke gjort något statut mot rikets rätt. Hade han åter gjort det, så hade det skett för att lätta sakernas gång vid kyrkans domstol. Det borde icke förarga konungen, att kyrkan stadgade om det, som lydde under dess forum. Likasom der äro två svärd: ett kroppsligt och ett andligt, så äfven två furstar eller domare och domstolar, och hvar och en kan efter sin art stifta lagar. Men likasom det andliga har företräde framför det timliga, så äfven kyrkans rätt framför den verldsliga; strida de mot hvarandra, så måste det mindre vika för det större, det timliga för det andliga, ty det är för själarnes frälsning, hvilken icke kan jemföras med någon timlig sak, som kyrkans domstol blifvit upprättad. Derföre var det icke underligt, att erkebiskopen bedit påfven om förändring af de verldsliga statuter, som hindra själarnes frälsning och draga menniskor till döden, föranledande "sådant som mord, lemlästning och orätta domar." Det är tydligt, att denna anklagelsepunkt likasom den näst föregående är riktad i sjelfva verket lika mycket mot påfven som mot erkebiskopen.

Jakob Erlandsen erkänner, att han brefvexlat med konungen af Norge. Men innan Christofer blef konung, hade erkebiskopen knutit förbund med Norges konung, dertill föranledd af den välvilja som denne visat honom. Han hade dock aldrig till honom sändt hemliga eller öppna bref mot riket. Dessutom kunde konungen af Norge ännu icke sägas vara Danmarks offentlige fiende. Hade någon tvistighet mellan dem egt rum, så hade den blifvit bilagd genom den förlikning mellan båda konungarne, hvilken medlats af Birger jarl. Det borde derföre, säger erkebiskopen med genomskinlig ironi, anses obilligt, om han eller någon annan i Danmarks rike ville undandraga konungen af Norge den fred och vänskap, som Christofer velat alltid skulle bibehållas med honom. — Redan under Erik Plogpenning's tid hade åtskilliga danska kapare tagit norska fartyg, och repressalier från norsk sida utöfvats, och dessa händelser ledde till ett spändt förhållande mellan båda rikena; men till ett verkligt krig kom det icke. Då faran från Norge blef öfverhängande, skickade konung Christofer sändebud med, såsom det vill synas, oinskränkt fullmakt att gå in på allt hvad norrmanne fordrade, och dessa sändebud afslöto 1253 en fred under Birger jarls medling. Saken blef dock icke dermed afgjord, då Christofer det följande året vägrade att erkänna fördraget. Måhända har erkebiskopen varit en af de nämde underhandlarne, och detta gjort, att konung Håkon vid påsken 1256 till honom sände sina män för att anmoda honom skriftligen förfråga sig, om konung Christofer nu ämnade godkänna 1253 års förlikning. Erkebiskopen uppfylde denna önskan och skref till Christofer, men denne fasthöll erkebiskopens män och sände deremot folk till Skåne att gripa de norska sändebuden. Härifrån räddades dessa af erkebiskopen, som i tide fått veta anslaget och nu skaffade somliga öfver gränsen och gömde de andra hos sig. De förre medförde hem den helsningen från erkebiskopen, att konung Christofer icke ärnade hålla fördraget eller betala den lofvade penningssumman. Ehuru nu den ifrågavarande klagopunkten säges hafva framkommit redan vid mötet i Vordingborg (som hölls före påsken 1256), synes det dock, efter det som förut blifvit anfördt om den ifrågavarande skriftens karakter i allmänhet och serskildt om det vordingborgska aktstyckets, ganska möjligt, att det är just erkebiskopens förhållande till de norska sändebuden, som med densamma åsyftas ¹⁾).

¹⁾ MUNCH, Det Norske Folks Hist., IV, I, 70, 94, 153, 162. — På det sista stället

De öfriga punkterna angå nästan alla förmenta kränkningar af regalierna. Erkebiskopen säges hafva bygt tre slott och en stad. Hvilken stad som härmed åsyftas, är oss obekant; deremot menas med två af de tre slotten helt visst Åhus och Flyinge¹⁾. Äfven byggnadsrätten på kyrkans besittningar i Halland bestriddes af konungen, ehuru det här icke synes hafva varit fråga om några befästningar²⁾. Svårt är att säga, hvarföre denna klagopunkt kommit fram. Egde erkestolen förut slott och städer, så inses det näppeligen, hvarföre det skulle varit förbjudet att bygga nya. Erkebiskopen svarar emellertid, att han icke bygt något nytt slott utan endast förbättrat de gamla, hvilket lände endast den till skada, "som drefs af afund mot kyrkan." Beträffande stadsbyggnaden svaras, att en prelat vore skyldig att så bestyra kyrkans gods, att han icke behöfde rof och utlagor af de fattiga utan kunde lefva af rättmätiga inkomster, genom hans omsorg förvärfvade. Oförenlig är motsatsen mellan parternas yrkanden i afseende på de öfriga regalierna. Enligt erkebiskopens svar tillhöra Lundakyrkan enligt gammal häfd förstrand, tull, vrak, fyrty marks sakerna och "danefæ," der kyrkan erhållit plenum dominium, "jurisdictionem temporalem pleno jure"³⁾. Klagopunkten, att erkebiskopen hindrade leding, formuleras, utom på det sätt som redan är nämnt, äfven så, att han tillåter kyrkans män sitta hemma, att han vill inskränka ledingstiden till sex veckor, att han icke tillåter sina män vara i konungens borgläger; dit hör måhända äfven, att erkebiskopen tagit i sin tjänst sådana kyrkans män, som tillhörde andra skeppslag. Erkebiskopen svarar, att han aldrig hindrat ledingen utan snarare befordrat den; att gammal häfd medgaf kyrkan att efter som hon ville befalla till sin tjänst sina män; att ehuru det tillhörde konungen att med herrarnes samtycke påbjuda leding, så tillhörde det dock kyrkan att öfverväga, hvilka af hennes män dertill vore tjenliga och hvilka icke, samt låta de senare stanna hemma. Ty gammal häfd är, att den omedelbare⁴⁾ länsherren efter

fäster MUNCH uppmärksamheten vid flera oriktiga uppgifter af datum, som förekomma i skriften. Äfven detta synes visa, att berättelsen icke är fullt samtidig.

¹⁾ "Flikinge," SRD V, 595, är icke Fjelkinge, som man gissat, utan Flyinge. — Jfr STYFFE, Skandinavien under Unionstiden p. 53: "Flyginge," "Flykinge." Ännu närmare kommer formen "flinginge." (Ett odateradt pappersdokument från sextonde århundradet i Riksarchivet, upptaget i Skånebrefsregistranten under "Åtskillige kyrkors," nr 154).

²⁾ pp. 591, 595.

³⁾ "plenum jus, videlicet regium et ecclesiasticum", p. 595.

⁴⁾ Utan tvifvel bör p. 599 läsas *immediate* i st. f. *mediate*. Jfr SUHM X, 325.

omständigheterna må sålunda förfara; "hvarföre äfven erkebiskopen plägar med skepp förse sina män, hvilka deremot med eget arbete och på egen bekostnad förde dem, hvilket de icke skulle göra; om någon annan och icke erkebiskopen understundom kunde befria dem från bördan" ¹⁾. Dessutom har Lunda-kyrkan på några, ja många ställen verldslig jurisdiktion; på dessa ställen borde ständigt sådana finnas, som kunde döma (= vara nämdemän). Kyrkan har äfven befästningar, hvilka behöfva försvar och garnison. Ledingen gjorde konungen oftare och längre än vanligt, utsatte för densamma otjenliga tider och förändrade ofta på mindre klokt sätt de en gång utsatta. Derigenom att konungen under ledingstiden befalde till borgläger dem af kyrkans män, som icke hade hästar, förleddes dessa män att icke hålla hästar och vara prelaterna ohörsamme.

Det är måhända ett fel i handlingarna, att de allt för knapphändigt framställa dessa konungens klagopunkter. Sådana dessa handlingar nu äro, kan man emellertid icke värja sig för det intrycket, att konungen syftade att göra principer oinskränkt gällande i hela deras vidd, och att erkebiskopen deremot väl erkände dessa principer men med vissa undantag. Man kan vidare icke heller undgå att bemärka den säkra och vissa tonen i erkebiskopens svar; ett sådant språk för knappt någon annan än den, som tror sig hafva rätten på sin sida. Att han också verkligen haft det, är omöjligt att direkt bevisa. Men har konungens syftning varit den nämnda, hvilket erkebiskopens modifierande medgifvande antyder, och icke riktad mot enskilda kränkningar af positiv rätt, hvilket antydes af den nämnda ofullständigheten, att konungen i de här omhandlade punkterna icke nämner några sådana kränkningar, så är det omisskänneligt att konungen haft orätt. Ty om det är visst, hvilket det är, att med Erik Menveds landafrädelse till erkebiskopen följde, med ett undantag,

¹⁾ Unde et naves Episcopales hominibus nostris solemus providere, et ipsi eos ferre consueverunt suis laboribus et expensis, quod non facerent, si per alios, et non per nos, quandoque ex caussa possent ab onere relevari (SRD V, 599) — återgifves af CRONHOLM I, 101 sålunda: "enär det var biskoparnes skyldighet att från deras område sjelfva utrusta de ledingsfartyg, hvilka inom andra distrikter borde anskaffas af hamnlagens medlemmar." Men vigten i erkebiskopens argumentering lägges tydligen derpå, att hans höghetsrätt var så erkänd, att *folket på egen bekostnad* förde hans fartyg (i st. f. *eos* bör väl läsas *eas*). Jag fäster uppmärksamheten vid ett ställe i Kjöbenhavns stadsrätt af 1254 (SUHM X, 250): Om biskopen behöfver resa till Skåne, så skall borgerskapet på sin bekostnad lemna honom tolf man; eger han sjelf skepp, så skall borgerskapet skaffa honom nödortfigt skeppsfolk, hvilket jemväl på sin bekostnad skall föra honom fram och tillbaka.

alla regalier i det afträdda området: om det är visst, hvilket det är, att denna afträdelse skedde efter analogi med föregående sådana ¹⁾; så är det tydligt, att erkestolen redan före Jakob Erlandsens tid innehafte vissa områden med slik höghetsrätt, och att följaktligen erkebiskopen njutit de nämnda regalierna; svårligen kan man antaga, att konungamagten gjort en sådan afträdelse under tiden mellan Jakob Erlandsen och Jens Grand. Det ligger serskildt här nära till hands att minnas Erik Lams och Sven Grates gåfvor till Eskil, då just dessa förläningar kompletterades af den nämnda under Erik Menveds tid. Mångfaldiga sådana förläningar af regalierna förekomma till andra andliga stiftelser i Danmark ²⁾; — är det sannolikt, att Absalons och Anders Sunesens stol varit mindre doterad än någon af dessa? Christofer sjelf hade gifvit åtminstone en del af Lundakyrkans gods frihet från all kunglig rätt ³⁾, och när man rätt lägger märke till erkebiskopens ordasätt, kan man icke längre tveka om hvad som bör förstås med "plenum jus" ⁴⁾. Man har, hvad fyrtimarks böterna beträffar, anmärkt, att 1284 års så kallade handfästning stadgar, att om de någon gång afträddes, så borde detta uttryckligen nämnas ⁵⁾. Men det i fråga varande dokumentet afsåg blott Seland, i motsvarande förordning för Skåne saknas just denna klausel ⁶⁾, och huru litet samma klausel betydde äfven för Seland, kan inses af den nämnda köpenhamnska stadsrätten, som stadgar att biskopen skall hafva fyrte marks böterna; denna stadsrätt stadfästes 1272, 1275 och 1282, och Köbenhavn säges också af HvITFELD hafva varit "aldelis under Bispernes Ret" ⁷⁾. Hvad ledingen beträffar, så behöfver icke ordas derom, att konungen icke hade rätt att efter behag utkräfvat densamma, så ofta och så långvarigt

¹⁾ ROTHE, l. c.

²⁾ Reg. nr:is 534, 897; SUHM IX, 630, 672, 697 — X, 4, 5, 18, 36. De exempel här nämnas äro några af många.

³⁾ D. S. nr 402. — — "Demittentes eis omnes villicos eorum et colonos. Ceteramque eorum familiam, ab omni expeditionis gravamine. Vectigalibus ceterisque *omnibus* juri regis attinentibus liberos et exemptos." Jfr nr 266.

⁴⁾ Per jam dicta consideret regalis benignitas, non prauorum suggestorum impietatem, sed deuotum animum suorum majorum, qui bona aliqua pleno jure Ecclesiis contulerunt, et facile inueniet quæ seruitia de jure petere possit in villis forensibus et aliis, ubi donator ipse sibi vel suis successoribus nihil retinuit, sed totum, quod habuit, contulit vel remisit etc. etc. p. 600.

⁵⁾ CRONHOLM I, 98.

⁶⁾ SCHLYTER, Skånelagen pp. 448—459.

⁷⁾ DRK p. 240.

han ville; der äro till och med starka indicier, att just den inskränkning af ledingstiden till sex veckor, som konungen klagar öfver att erkebiskopen såsom en utländsk institution ville hafva införd i Danmark, var fullkomligt i öfverensstämmelse med den ursprungliga inhemska ordningen ¹⁾. Anklagelsen, att erkebiskopen tagit i sin tjänst dem som tillhörde andra skeppslag, besvaras icke af honom. Det är därför här måhända fråga om en faktisk rättskränkning. Jag har ofvanföre fästat uppmärksamheten vid den hos SUM upptagna försäkran af Erik Plogpenning till biskopen i Ribe, att han icke ville förminska biskopens skeppslag. Man finner deraf, att folk brukat insmyga sig på svekfullt sätt från biskoparnes i konungens styreshamnor, och det är ganska sannolikt, att förhållandet någon gång kan hafva varit omvänt.

Konungen klagade slutligen deröfver, att erkebiskopen kränkte hans domsrätt på det sättet, att erkebiskopen icke tillät klerkernas tjenare och kyrkans män att svara inför verldslig domstol; det omtalas serskildt också, att erkebiskopen orätt instämt borgare i Trelleborg och sålunda orättmätigt besvarat konungens män. Man har med skäl anmärkt, att genom den bestämdhet, med hvilken erkebiskopen skjuter kyrkans och dess tjenares saker under andlig domstol, ganska tydligt ådagaläggas tillvaron af en sådan andlig jurisdiktion ²⁾. Frågan är dock den aldri svåraste att utreda. Erkebiskopen åberopar nemligen i sitt svar "*commune jus clericorum*," som medgifvits dem för kyrkans fördels och deras frihets skull, på det att icke ett illvilligt trakasserande af deras tjenare skulle lända dem sjelfva till tunga och skada. Det vill således synas, som om erkebiskopen velat på den kanoniska rätten grunda sin fordran på frihet för klerkernas alla tjenare från verldsligt forum. Men i detta stycke synes den kanoniska rätten långt ifrån klar och bestämd. Gratianus undantager visserligen "*servi ecclesiarum et episcoporum*" från verldsligt forum; men i den titel af Gregorii den niondes dekretaler, som handlar om sådana ämnen, fins intet motsvarande stadgande, och de yngre dekretalerna gå hufvudsakligen ut på att afhjelpa de missbruk, som uppstodo af en sådan utsträckning af den kyrkliga domsrätten ³⁾. Man synes därför tvungen att

¹⁾ JAHN, Nordens Krigsväsen i Middelalderen pp. 12, 65; VELSCHOW, De Danorum institutis militaribus regnante Waldemare secundo p. 178.

²⁾ Hist. Tidskr. VI, 366; Skånes Pol. Hist. I, 97.

³⁾ Decr. P. II, C. XII, Q. II, c. LXIX; Decretales Greg. IX, Lib. II, Tit. II, De

antaga, att erkebiskopen med "commune jus clericorum" icke så mycket syftar på den kanoniska rätten, som snarare på hvad han ansåg i Danmark hafva vunnit laga häfd; och i det fallet är det omöjligt att utreda rättsförhållandet. Den följande tiden gaf emellertid Jakob Erlandsen rätt. I Christofer den andres handfästning stadgas uttryckligen, att presterskapets underhafvande skulle vara frie från verldsligt forum¹⁾. — Att konungens män orättmätigt blifvit instämda, säger erkebiskopen sig icke hafva hört. Hade det dock skett, så vore han villig att gifva upprättelse. Men om man ansåge erkebiskopens utöfning af hans domsrätt för en börda, så hade han öfver sig en andlig domare, inför hvilken besvär på mera passande sätt kunde anföras än inför konungen, som icke med rätta kunde döma i kyrkliga saker.

För fullständighetens skull må äfven de mindre viktiga anklagelsepunkterna här upptagas, nemligen: att choret i Lunds domkyrka blifvit ökad och konungens och drottningens säten derstädes förstörda, att erkebiskopen icke insläppt konungen i slottet Hafn efter den förlorade striden vid Skjelskör; och slutligen att han kallat konungen för röfvare och ett föregående år uppeggat allmogen mot honom. Endast på det sista svarar erkebiskopen; han förnekar helt och hållet de båda beskyllningarna.

Erkebiskopen nöjde sig icke med att endast vederlägga konungens punkter; äfven han hade sina klagomål att anföras mot konungen och sina fordringar att uppställa. "Ånyo vägras af de brottslige sjelfve och af allmogen offentlig penitens, ådömd för mord, hor, blodskam, mened; ja, äfven den vanliga penitensen. Med interdikt belagde och bannlyste inträda i kyrkan och bevista gudstjensten. Dödas kroppar, ordentligt begrafna, utkastar man från kyrkogårdarne och begrafver i ovidg jord. För Lunds domkyrka bäres nästan ingen vörnd; bönder förfölja hvarandra med dragna svärd nästan ända upp till högaltaret. Under konungens regering hafva i Lunds stift en myckenhet lekmän och åtta prester mördats, två stympats, utan att konungen vederbörli-gen straffat brottslingarne. Erkebiskopen fordrar derföre, att konungen med kroppsstraff och icke med blotta penningböter belägger dråpare och lemlästare, framför allt illgerningsmän mot klerkerna, hvilka endast af konungen kunna

foro competenti (i cap. 2 undantagas visserligen "minores ecclesiæ" från verldslig jurisdiktion, men "minores" tolkas = scholares); VAN ESPEN, Epit. Juris Eccl. II, 411 och följ.

¹⁾ KOLDERUP-ROSENVINGE. Retshist. I. 101.

skyddas, ty i följd af det lindriga straffet och lättheten att vinna förlåtelse är folket altför benäget för mord och misshandel. Lekmän sätta sig till doms öfver klerker och andliga personer och nunnor, döma dem till döden och till begrafning i ovigd jord. Så gjorde Hågen Palnesen, hvilken på konungens befallning, såsom det kan styrkas af konungens bref och andra vitnesbörd, hängde conversi af cistercienserorden, så gjorde borgarena i Holbek, hvilka först dråpo presten Asger, derpå släpade liket med rep om halsen midt igenom staden till thingsplatsen, spottade det i ansigtet och dömde det till begrafning i ovigd jord. Fastän dessa illgerningar voro allmänt bekanta, straffades de dock icke af konungen. Man röfvar kyrkornas kalkar, begagnar dem på sina gästabad, föraktande tron och kyrkan. Konungen plägar umgängelse med bannlysta, visar dem ynnest och hjälper dem; han gjorde så med mag. Johannes Styckil, hvilken hindrat erkebiskopen i hans visitation och derföre blifvit bannlyst. Af sådant konungens beteende hemta många lekmän exempel till sin fördömdelse och föranledas att förakta icke blott kyrkans prelater utan äfven all kyrkans dom. Konungen bör derföre lemna erkebiskopen och kyrkan, hvilkens nycklar han föraktat, upprättelse och straffa dem, som förakta bannlysningen. Tionden, som konungen tagit i erkebiskopens och andra stift: konung Eriks skulder till kyrkor och klerker: Roskildekyrkans dyrbarheter, hvilka konungen under den tid erkebiskopen innehade Roskilde stift af honom emottagit: de hundra marker silfver och två hundra marker penningar, hvilka erkebiskopen dels lånat honom af Peterspenningen dels anskaffat från andra personer: det som konung Erik tagit från kyrkor, från erkebiskopen sjelf, som då var domprost i Lund, och från andra andliga personer: de hus, som konung Erik tagit från erkebiskopen och flyttat till sin gård i Lund, och hvilka ännu derstädes finnas, — allt detta bör konungen återställa med vederbörlig upprättelse, serskildt derföre att han genom hemligt bref återkallat sin befallning i öppet bref till myntmästaren i Roskilde att betala erkebiskopen de hundra markerna silfver. Oväsendet i anledning af skånska kyrkoskrået hade uppstått genom konungens tillskyndelse, såsom ett anfördt bref af konungen visade. Detta och andra sådana bref, som hindra Lundakyrkan i en fri utöfning af dess fri- och rättigheter, och som hindra densamma att på sin jord bygga, allt efter som hennes fördel fordrar, — i Halland hade konungen så betett sig, — böra återkallas genom öppna bref. Folkets och konungsmännens rop

mot kyrkornas fri- och rättigheter bör konungen stilla, förbjudande, att ingrepp göras på kyrkans egendom, och att man förhindrar erkebiskopen att bygga på kyrkans gods i den mån honom synes gagneligt. Annars utsätter sig konungen för straff enligt Odensekonciliet och för faran att begå mened, då han vid sin kröningsakt svurit att skydda kyrkornas privilegier samt fri- och rättigheter. Konungen bör tillåta prelaterna att fritt öfva deras jurisdiktion, att behandla och afdöma kyrkosaker i rättegångsordning enligt påfvarnes statuter, att göra statuter öfverensstämmande med den kanoniska rätten, och icke hindra eller hindra låta, att dessa statuter hållas af Lundakyrkans underhållande. I andliga eller kyrkliga mål bör konungen icke inblanda sig; han bör icke tillåta, att man till honom appellerar från någon kyrklig domstol. Tror sig konungen i några artiklar hafva någon rätt att fullfölja mot erkebiskopen eller Lundakyrkan, så må han hänskjuta dessa artiklar till pröfning af romerska stolen, hvilkens omedelbare undersåte erkebiskopen är; inför påfven är erkebiskopen beredd att stå till svars, och dennes dom är han villig att lyda. Konungen bör ej tvinga erkebiskopen eller andra prelater att nöja sig med konungens dom och utan ransakning lemna från sig kyrkans gods och friheter; konungen sträfvar derefter, då han kräfver af Lundakyrkan vrak och "danefæ" och dylikt på de ställen, der kyrkan har besittningar med dessa rättigheter. Uppstår någon tvist mellan kyrkan och konungen, så må han lemna saken till romerska stolens dom och ransakning. Konungen må gifva upprättelse för och återkalla de ohöfviska ord och hotelser, som vid Vordingborg och Nyborg blifvit falda mot erkebiskopen. Då allmogen tillsammans med några konungens män hotar att förstöra Lundakyrkans besittningar och säger sig hafva tagit dristighet dertill af konungens bud, och då konungens länsman i Lund medgifver detta, i det han säger sig för konungens skull icke våga hindra menigheten i sådant tilltag; så fordrar erkebiskopen af konungen bref, som visa, att dylikt aldrig varit eller är hans vilja, och som för framtiden strängeligen förbjuda det. Genom öppet bref må likaledes konungens fogdar förbjudas att tvinga klerkernas och munkarnes folk att i allo svara icke inför andlig utan inför verldslig domstol. Konungen bör icke presentera till andra kyrkor, än der han har jus præsentandi, och icke presentera andra än tjenliga personer samt tillåta, att de föreslague af prelaterna pröfvas "in scientia, moribus et natalibus." Han må icke söka att lindra af kyrkan ålagd offentlig

penitens. Prester, kyrkor och kloster besvärar konungen med ständig gästning, medförande en mängd folk samt hästar och hundar, drifver ut bröderna och tager för sitt bruk i besittning både refectoria och dormitoria, hvarigenom munkarne tvingas att icke hålla regeln och sålunda lefva ogudaktigt; på det sättet hade konungen gjort i Odense, Tvilum och Ringsted. Klostren tvingas att gifva konungen gästeri, stundom inom, stundom utom klostret; så hade Tvilum kloster fem gånger på ett år måst gifva konungen och hans folk gästeri, tre gånger inom, två gånger utom klostret. Genom konungens befallning, att de biskoparnes män, som icke hafva hästar, må sitta hemma från ledingen och stadna i konungens slott, lockas desse män att icke hålla hästar och vara prelaterna ohörsamme; derföre, och då erkebiskopen bör hafva sina och kyrkans män fria, må konungen icke öfver dem tillegna sig någon rätt, om de försumma leding eller annars förbryta sig, och icke heller tvinga dem till borgläger under ledingstiden, då de just framför allt böra tjena prelaterna. I följd af oordentlig och oklok hofhållning lider konungen stor brist och fordrar derföre af prelaterna mycket, som de icke äro skyldiga till och hafva svårt att fullgöra. Göra de det icke, så blir konungen orättvisligen förtörnad på dem; göra de det åter, så förvandlar han det genast till en häfduunnen rättighet. Sålunda gör konungen ledingarne oftare och längre än vanligt, utsätter otjenliga tider och förändrar dem åter på oklokt sätt. Erkebiskopen blef samma år före pingst kallad till leding, men pingsthögtiden firade konungen i hans kyrka och hindrade honom sålunda i utöfningen af hans presterliga embete, nemligen i afseende på nämnda högtid, synoden och prestordinationen. Under den tid erkebiskopen var biskop af Roskilde, hindrades den andliga jurisdiktionen i Roskilde stift af konungen, — det hade så skett i Peder Tygesens och många andra mål, — och det är nu på samma sätt i Lunds stift; för detta må konungen gifva erkebiskopen och de båda kyrkorna upprättelse. Konungen försämrar myntet, hvarigenom icke blott prester och klerker och i synnerhet de, som vilja studera och vallfärda utom riket, lida skada, utan äfven påfven, då hans skatt af Danmark på det sättet betydligt förminskas; konungen bör härföre gifva påfven och kyrkorna upprättelse och åter införa den gamla myntfoten. Konungens fogdar i Skanör behandla och afdöma alla mål om kyrkliga personer och saker. När konungen valdes, lofvade han på landstingen, hållna i nästan hvarje stift, att lindra och afskaffa alla bördor, som blifvit införda

ända från hans förfäders och farbrors tid af hans fader och bröder eller deras fogdar; i stället har konungen infört flera och tyngre. Prester på de ställen, der konungen har jus patronatus, vägra all lydnad mot erkebiskopen och kyrkan, suspenderade och bannlyste fira de gudstjänst; så sker det på ön Hven, och der våga äfven konungens bönder att utan kyrkans dom qvarhålla biskopstionden. Oaktadt varning fäller konungen blodsdomar på Laurentii kyrkogård och låter dem derstädes exequeras ¹⁾. Gillena äro orsak till mycket ondt, såsom till sammansvärjning, mened och att folk försummar sina egna angelägenheter; derföre bör konungen förbjuda dem både i köpstäder och annorstädes." — Slutligen uppräknas en myckenhet lifsförnödenheter, som konungens länsman två gånger fått från Lunds biskopsgård; han hade svurit, att det alltsammans icke var värdt mer än 243 marker penningar, men denna ed var icke att lita på; på samma sätt hade han försäkrat sig hafva uppburit af tionden i Bjäre härad för 450 marker och 12 öre penningar, af tionden i Luggude och södra Åsbo härad för 444 marker penningar och i Roskilde för 80 marker och 12 öre.

Den utförligaste framställningen af tvistepunkterna har af vår författare blifvit satt i sammanhang med berättelsen om Ättarpsmötet, men han har icke närmare bestämt, om de alla framkommo vid detta tillfälle, eller om icke somliga tillhöra en föregående, somliga en följande tid, hvilket sistnämnda, såsom i det föregående antyddes, bestämdt varit fallet åtminstone med klagomålet öfver Veilekonstitutionens stadfästelse af påfven. Berättelsen om jarlens förlikningsförsök lemna icke heller mycken ledning i detta afseende; hans förslag voro hållna temligen allmänt, och han ingick icke mycket i detaljer. Jarlen tillfrågade först erkebiskopen, om han vore villig att göra konungen samma tjänst som hans företrädare gjort konung Waldemar, — derpå konungen, om han ville bekräfta de af hans fader åt erkestolen förlänade fri- och rättigheter; Birger ansåg, att ett noggrant iakttagande af detta vore nog för fredens vinande. Det har redan blifvit nämnt, att Birger gillade erkebiskopens uppförande både i afseende på skånska kyrkoskrået och biskopsvalens konfirmation. Han framhöll för konung Christofer sitt eget handlingssätt i kyrkosaker såsom efterföljansvärdt. Då en gång tvistades om några artiklar mellan erkebiskopen

¹⁾ Detta var på det bestämdaste sätt förbjudet i kanoniska rätten. Se Decr. Greg. IX, Lib. III, Tit. XLIX, c. 5; jfr Sexti Decr. Lib. III, Tit. XXIII, c. 2.

af Upsala och lekmän, hade jarlen gifvit den förre rätt. Han nämde, till jembörelse med Anders Sunesens statut mot lemlästare, att han sjelf mot sådana stadgat fullständig egendomskonfiskation och ovillkorlig evig landsflykt; med anledning af detta sade Jakob Erlandsen, att när den verldsliga lagen tillbörligen straffade brottslingarne, så behöfde visserligen kyrkan icke i detta afseende lagstifta. — Mera berättas icke om medlingen. Den var ett försök att sammanjemka motsatser af den skarpaste art och måste derföre misslyckas. Denna motsatsernas art framstår synnerligen klart på ett ställe i berättelsen, der konungen framställer sina fredsvilkor. ”Vill erkebiskopen afstå från förstrand, vrak, ”danefæ,” fyrtimarks böter och kollation af konungens prebenden i Lunds domkyrka, icke taga män af andras skeppslag, icke gifva sina män ledingsfrihet, låta böterna för försummad leding tillfalla den kungliga skattkammaren i stället för kyrkan, och slutligen fullständigt hålla skånska kyrkoskrået; så kan erkebiskopen blifva konungens vän, — annars ingalunda.” Härtill svarade erkebiskopen: ”Detta är Lundakyrkans rättigheter, dem erkebiskopen hvarken kan eller vill släppa utan dom af den romerska påfven, hvilkens godtfinnande han lofvar att i allo lyda.”

Ehuru visserligen historien om den närmast följande tiden icke är rätt klar, synes det dock temligen visst, att det ännu dröjde nära två år, innan man vädjade till vapnen. Konung Christofers ställning blef helt snart efter Ättarpsmötet ganska stark genom det försvarsförbund, som samma sommar afslöts med konungen af Norge och Birger jarl. Erkebiskopen finna vi i Christofers sällskap, dertill utan tvifvel nödd och tvungen af omständigheterna; der var ingen konungens fiende, som han kunde sluta sig till ¹⁾. Denna svåra ställning torde hafva föranledt honom att hos påfven anhålla om tillåtelse att få nedlägga sitt embete och i stället blifva minoritermunk; denna anhållan beviljades, men erkebiskopen kom icke att begagna tillåtelsen ²⁾. Året 1258 medförde för honom ljusare utsigter; Christofer ville indraga sin brorsons förläningar och kom derigenom i fejd med de holsteinska grefvarne. Detta gaf erkebiskopen mod att på riksdagen i Odense vägra att kröna konungens son Erik; han understöddes i denna vägran af sina embetsbröder i Odense och Roskilde. Vi veta icke, om till detta erkebiskopens beteende en vägran af

¹⁾ D. A. M. I, 217; MUNCH I. c. p. 170 och följ.

²⁾ SRD V, 518; Reg. nr 1015. Påfvens bref är af den 8 April 1258.

konungen att på vanligt sätt stadfästa kyrkans fri- och rättigheter möjligen varit en omedelbar orsak. Samma år höll erkebiskopen ett provincialconcilium i Köbenhavn, hvarest bannlysning afkunnades mot alla, som motsatte sig Veilekonstitutionen. Om detta concilium hölls före eller efter herredagen i Odense, synes icke rätt klart; HVITFELD säger det förra och några annaler det senare, men HVITFELD är öfverhufvud taget föga tillförlitlig i sin historia om dessa år ¹⁾. Bannlysningshotelsen afskräckte emellertid icke konungen från den våldsammaste handling en dansk konung dittills föröfvat. Natten till den 3 Februari 1259 blef erkebiskopen på sin gård Gisleberga gripen, slagen i jern och under den skymfligaste behandling förd till Hagenskov slott på Fyen. Man hade tilltänkt biskoparne af Roskilde och Odense detsamma, men desse undkommo, och nu grep det biskopliga partiet till vapen. Den förnämsta hjälpen kom från furst Jaromar af Rügen; han och erkebiskopens broder Anders lyckades återintaga Hammershus slott på Bornholm, hvilket konungen bemäktigat sig. Den utmärkte samtidige historieskrifvaren STURLE THORDSON antyder i cap. 295 af Håkon den gamles saga, att Jaromar härjat på Seland redan i slutet af 1257 eller början af 1258, och MUNCH anknyter till denna uppgift återeröfringen af Hammershus, förläggande denna till samma år, och söker på detta sätt förklara konungens steg att fängsla erkebiskopen. Men denna fängsling synes hafva skett med sådan lätthet, att erkebiskopen icke kan antagas hafva varit beredd på minsta motstånd. Och det hade han väl varit, om konungen redan förut bemäktigat sig den erkebiskopliga delen af Bornholm, om Jaromar och erkebiskopens broder, understödda af erkebiskopen, återtagit densamma och sålunda kriget varit öppet förklaradt; han hade väl icke då med några få tjenare begifvit sig till ett ställe, så utsatt för angrepp från Seland som Gisleberga var det, utan snarare inneslutit sig i någon af sina fasta borgar. Det synes icke heller riktigt, att med MUNCH sätta förlusten af erkestolens alla förläningar till tiden före Juni 1257; om en sådan förlust är icke det minsta tal i Ättarpsmötets förhandlingar, hvilket helt visst varit fallet, om konungens i det föregående omförmälda åtgärd på landstthinget i Lund redan då ledt till någon påföljd i verkligheten. Konungen kunde icke, så länge erkebiskopen var fri, utan förbittrad strid hafva bemäktigat sig Hammershus, det fastaste af erkebiskopens slott, och under sådana omständigheter hade det tydligen aldrig

¹⁾ SUHM X, 353, 358; MUNCH l. c.

kunnat ens ifrågasättas, att erkebiskopen skulle kröna konungens son. Deremot förefaller det helt naturligt, att konungen under den förvirring, som följde på erkebiskopens fängsling, kunnat med lätthet bemäktiga sig Hammershus så väl som erkestolens öfriga gods. MUNCH vill styrka sin åsigt dermed, att i Urban den fjerdes straffbref till Jakob Erlandsen anfallet på Bornholm nämnes före händelsen på herredagen i Odense. Vi behöfva knappt fästa uppmärksamheten dervid, att denna omständighet i sjelfva verket ingenting bevisar, då intet i brefvet finnes om tidsförhållandet mellan de båda nyssnämnda händelserna. Med fullkomligt samma rätt skulle man t. ex. deraf, att i Erik Glippings klagomål öfver erkebiskopen dessa händelser nämnas före det bekanta danehofvet i Nyborg och provincialkonciliet i Veile, kunna sluta, att Bornholm intagits redan i början af 1256. Underligt förefaller det ock, om erkebiskopens män bemäktigat sig Bornholm och fortfarande innehaft det, att Christofer då kunnat underrätta sina vänner i Sverige och Norge att ingen hjälp behöfdes, — detta helt kort efter hans ifriga anhållan om hjälp; — denna invändning vederlägges icke med den anmärkningen, "att der för det första icke var något att göra i anledning af tilldragelserna på Bornholm, som erkebiskopens män nu en gång fått i sitt våld," ty det är tvärtom tydligt att om sådana händelser inträffat, om rikets fiender innehade ett af rikets fastaste slott, så hade der varit *mycket* "att göra." Finnas sålunda redan i förhållandenas natur starka anledningar till tvifvelsmål, så bekräftas dessa tvifvelsmål fullkomligt af akterna i Jens Grands process. Jens Grand säger uttryckligen, att plundringen af erkestolens gods skedde efter erkebiskopens fängsling och han nämner före denna ingen plundring; Erik Menveds kansler och procurator, mag. Martinus, känner tydligen icke något vapenbrödralag mellan Jaromar och det biskopliga partiet förrän 1259, ehuru det för honom naturligtvis varit serdeles önskligt att kunna säga att erkebiskopens anhängare uppträdt med vapen i hand redan 1257 eller 1258, och sålunda med någon liten rätt kunna påstå, att de först gripit offensiven ¹⁾.

¹⁾ SUHM X, 354, 367 och följ.; MUNCH l. c. p. 172 och följ.; SRD V, 610, 612; VI, 281, 298, 310, 312 och följ. — Att der i det påfliga brefvet talas om, att *erkebiskopen afsändt* sin broder, kan mycket väl bero på vrängd framställning af förhållandet från den kungliga sidan. Deremot måste man väl med MUNCH tillerkänna påfvebrefvet vitsord i det afseendet, att Hammershus intagits redan under Christofers lifstid, hvaraf följer, att denna händelse näppeligen passerat senare än våren 1259, ehuru det visserligen icke är omöjligt, att, såsom SUHM anmärker, påfvebrefvet förvränger förhållandet till och med derhän, att

Det är slutligen icke osannolikt, att STURLE i cap. 295 råkat att anticipera det som han senare i cap. 298 utförligen berättar om Jaromars angrepp år 1259. Ett sådant misstag är ingalunda oförklarligt, då det för STURLE var hufvudsaken, icke att så noga bestämma, hvilka orsaker vid olika tillfällen föranledde Christofer att anropa konungen af Norge om hjälp, utan blott att i allmänhet uppgifva dessa orsaker och deremot noga förtälja de olika tillfällen, då konungen af Norge bads om hjälp och hjälpte; den anhållan om hjälp, som gjordes tidigt om våren 1258, var i sjelfva verket tillräckligt motiverad af de holsteinska grefvarnes anfall.

Det synes således, att först den mest bjudande nödvändighet förmått biskoparne att gripa till vapen. Det blef en strid på lif och död. Redan tre dagar efter erkebiskopens fängsling utfärdade Lundakapitlet bref till dekanerna och presterna i Halland att inställa gudstjensten och meddelning af sakramenten, undantagande dopet, samt nattvarden och bikten vid sotsängen. Roskildebiskopen och hans kapitel utfärdade fyra dagar senare likadan skrifvelse i sitt stift, för sin åtgärd åberopande påfvens stadfästelse af Veilekonstitutionen ¹⁾. Af den omständigheten, att i Lundakapitlets bref bland prelaterna nämnes endast dekanen såsom deltagande i beslutet, kan man sluta, att det var omedelbart efter erkebiskopens fängsling som domprosten och erkedjeknen begifvit sig till Rom för att söka hjälp; de blefvo båda uppfångade af konungen och insatta i svårt fängelse ²⁾. I April samma år lyckades Peder Bang och Jaromar intaga Köbenhavn, hvilket dock befinnes snart åter hafva eröfrats af det kungliga partiet, och utan tvifvel stå dessa tilldragelser i sammanhang med krigshändelserna på Bornholm. För ögonblicket var således erkebiskopens parti herskande på Seland och i Skåne; i dessa landskap lyddes interdiktet åtminstone delvis. Konungen, derjemte bekrigad af de holsteinska grefvarne, synes hafva varit tvungen att inskränka sig till Jutland, som höll fast vid hans sak. Han bad nu ånyo den norske konungen om hjälp, hvilken denne beredvilligt lemnade, sjelf begifvande sig till Danmark. Innan Håkon ankom, hade i Maj månad

det förlägger till Christofers lifstid en händelse, som timade först efter hans död. I så fall hafva SUMM m. fl. rätteligen satt återeröfringen af Bornholm i sammanhang med Jaromars härjningar 1260. — I båda fallen blir uppfattningen af det biskopliga partiets förhållande ungefär densamma.

¹⁾ SRD V, 601--603.

²⁾ SRD V, 604.

konung Christofer aflidit, och den 14 derpå följande Juni hade i ett slag vid Nestved furst Jaromar och biskop Peder tillfogat de kungliga ett stort nederlag. Den norska hjälpen var således väl behöflig, fastän man kort förut fått fred med de holsteinska grefvarne. Genom denna hjälp blef de kungligas ställning så stark, att Jaromar tog till flykten. Hvad som föranledt enkedrottningen att detta oaktadt före höstens början lösgifva de fångna prelaterna, kan icke bestämdt sägas. Kanske har det varit fruktan för romerska stolen; denna fruktan var icke utan skäl, ty i hotande bref af den 4 Juni förmanar påfven biskoparne af Schwerin, Lübeck, Paderborn, Viborg och Århus, af hvilka de två sistnämde hållit med konungen, att vidtaga sådana åtgärder, som kunde medföra prelaternas befrielse, samt uppmanar Jaromar att kraftigt vinnlägga sig derom. Möjligen har äfven konungen af Norge, dertill föranledd af vördnad för kyrkan eller af gammal vänskap med Jakob Erlandsen, lagt sig ut för fångarne, ehuru det visserligen snarare vill synas, som om det nu så väl som 1258 icke var mycket bevändt med Håkons vänskap med erkebiskop Jakob; konungen lät under den tid han vistades i Köbenhavn vid Malmö taga en kogg, tillhörande erkebiskopens broder Jens och besatt med män, som varit med Jaromar, samt öfverlemnade besättningen åt danskarnes hämd. Måhända ville ock enkedrottningen genom lösgifningen förmå erkebiskopen att kröna hennes son ¹⁾).

Men efter sådana tilldragelser var ingen försoning möjlig. Man kan lätt föreställa sig, hvilken hämdlystnad måste hafva lågat inom den stolte erkebiskopens själ, när man minnes den tanke han hade om sitt embetes värdighet, hur han ansåg sig vara representant för ett samfund, högre än statens, och på denna grund fordrade, att för hans bud skulle konungens vika. Kyrkan, världens förnämsta magt, och detta embete, om hvilket han hyste så höga föreställningar, hade i hans person blifvit misshandlade och groft skymfade. Erkebiskopens och hans anhängares hat mot konung Christofer vände sig helt naturligt mot dennes hela hus och ätt och blef en af orsakerna till följande strider mellan kyrka och konungamagt. Å andra sidan kunde de kungliga icke förgäta de blodiga nederlag, som de lidit af kyrkans försvarare, icke förgäta, att biskoparne knutit förbund med furst Jaromar, som ville göra sig oafhängig af

¹⁾ SUHM X, 376 och följ.; 391 och följ.; MUNCH, l. c. p. 176 och följ.; SRD V, 603—606.

danskt välde och äfven 1260 härjade Danmark, med hertig Erik af Slesvig, hvilken sträfvade efter sin faders konungakrona, och med grefve Adolfs söner, som härtill ville förhjelpa honom. Så förflötö ytterligare ett par år under växande fiendtlighet ehuru utan öppet krig. Väl synes erkebiskopen, så väl som hans medbröder, hafva återkommit till sitt stift, men en annan än erkebiskopen, som på en synod i Roskilde efter sin befrielse förklarade, att böner borde göras för dem som segrande fallit i Nestvedsslaget men icke för deras stupade motståndare, krönte juldagen 1259 Erik Glipping. Icke långt derefter bannlyste Jakob Erlandsen och Peder Bang de kungliga ¹⁾. Erkebiskopen synes vidare under denna tid hafva i Börglum och Århus invigt biskopar, fiendtligt sinnade mot konungahuset ²⁾. Genom hans inflytelse förmåddes enkedrottning Mechthild till giftermål med Birger jarl; det var hans afsigt att härigenom draga jarlen på den slesvigske hertigens sida ³⁾. Om också detta icke uppnåddes, så förvärfvade sig dock erkebiskopen derigenom jarlens vänskap. Mycket af dessa år skall han hafva tillbragt i Sverige ⁴⁾; några gånger ser man honom dock på dansk botten ⁵⁾. Slaget på Loheden gaf erkebiskopen förhoppning om en lysande upprättelse; han skyndade till segraren och utverkade, att biskopen af Slesvig, hvilken tillika med konungen och drottningen råkat i fångenskap, sedermera strängare bevakades. Men slaget fick icke de följder erkebiskopen väntade; snart blefvo fångarne fria, och nu började en svårare tid för erkebiskopen än någonsin förut. Det kungliga partiet, representeradt af Albert af Braunschweig och Jon Litle, bemäktigade sig nästan alla Lunds och Roskilde kyrkors gods. Det medhåll erkebiskopen fick af skånska allmogen, som reste sig och återtog Åhus slott, var af mindre vigt än den fiendtlighet, hvarmed romerska stolen numera bemötte honom. Inför Urban den fjärde anförde konungen, som det synes, redan 1264 ⁶⁾ klagomål öfver de fiendtliga

¹⁾ SUHM X, 396, 397, 401, 404, 406 och följ.; SRD V, 610 & 613. — Det är dock eget, att i konungens anklagelseskifter icke nämnes någon bannlysning af Jakob Erlandsen, endast af Peder Bang.

²⁾ HELVEG I, 617.

³⁾ SRD V, 610.

⁴⁾ HELVEG I, 620, 630. Till der anförda urkundliga bevis kan läggas det som anföres af SUHM X, 458. Enligt Esromsannalerna, SRD I, 246, var erkebiskopen äfven 1262 i Sverige. — D. S. nr:s 493, 495.

⁵⁾ SUHM X, 407, 457; D. S. nr 857.

⁶⁾ SUHM X, 424.

biskoparne. En del af dessa klagomål hade redan konung Christofer riktat mot erkebiskopen; de öfriga punkterna angingo hufvudsakligen erkebiskopens uppförande mot konungahuset de sista åren. Besynnerligt nog stälde sig Urban helt och hållet på konungens sida. Andra konungen synnerligen tillgifna biskopar insattes af påfven i Børglum och Århus, och de af erkebiskopen invigda kommo icke till sina stift. Den påflige nuntius mag. Gerhard, som 1260—1262 ¹⁾ gästade Danmark, beskylles, — helt visst på goda grunder, — af Esromsannalerna att hafva deltagit i den nämnda plundringen af kyrkogodset. Erkebiskopen instämdes af honom att i Rom svara på de gjorda beskyllningarne, och då Jakob Erlandsen helt naturligt vägrade att underkasta sig partiska domare, afkunnade legaten bannlysning mot honom och Peder Bang, hans trofaste följeslagare ²⁾. Påfven visade äfven sjelf omedelbart sin fiendskap. En bulla af den 2 Januari 1264 tillförsäkrar konungen och hans moder, att hvarken Jakob Erlandsen eller Peder Bang skulle kunna bannlysa dem eller belägga landet med interdikt; för den händelse, att ändock allmänt eller serskildt interdikt pålades, medgaf dem en annan bulla af samma dag rätt att hålla gudstjenst i deras kapeller; slutligen uppdrog en tredje bulla, äfvenledes af samma dag, åt den fiendtligt sinnade biskop Kjeld af Viborg att bestyra biskopsembetet i Lunds stift, ”då erkebiskopen såväl af egen vilja, som ock tvungen af sina förseelser, länge varit borta från Lunds stift, och flera år redan förflutit, under hvilka den heliga oljan icke blifvit invigd, ungdomen icke konfirmerad, ej heller Lundakyrkans underhafvande erhållit de kyrkliga sakrament, hvilkas meddelande tillhörde erkebiskopen” ³⁾. Hårdeligen tilltalas erkebiskopen sjelf i en ytterligare bulla af den 4 April s. å. Vi hafva redan framställt en del af dess innehåll, huruledes erkebiskopen här tadlas derföre att han oaktadt sin trohetsed förbundit sig med konung Christofers fiender, vägrat att kröna Erik Glipping, utverkat en strängare fångenskap för biskopen af Slesvig, förmått Mechthild till giftermål med Birger jarl, mot den hel. stolens vilja invigt i Århus och Børglum mot konungahuset fiendtligt sinnade biskopar,

¹⁾ I det bref, som hos SUHM X, 539, anföres efter RAYNALDUS, heter det, att mag. Gerhard bistått konungen och drottningen redan i Alexander IV:s tid. (Alexander IV dog redan den 25 Maj 1261). Brevet är utan tvifvel detsamma, som är upptaget i Ny Kirkehist. Saml. III, 120—123.

²⁾ HELVEG I, 623 och följ.

³⁾ D. S. nr:is 493—495.

vägrat att lyda nuntien mag. Gerhards stämning och oaktadt sin bannlysning dristat utöfva sitt embete. Allt detta är väl facta, som svårligen låta sig förneka, men de framställas i bullan såsom uteslutande härflytande ur erkebiskopens illvilja; all skuld kastas på honom, der anföres icke en enda mildrande omständighet, det motsatta partiet framställes alldeles rent och oskyldigt. Att ett sådant sätt att se sakerna var ensidigt och partiskt, kan icke bestridas. Denna ensidighet visar sig tydligen, när påfven till och med tillvitar Jakob Erlandsen plundringen af kyrkogodset: "genom hans förvållande hade Lundakyrkans årliga inkomst blifvit bragt från 6000 mark sterling till knappt 100;" — icke det ringaste spår af förebråelse till de verkliga plundrarne! — den kulminerar i anklagelsen för kätteri, en anklagelse, som synes hafva grundat sig derpå, att erkebiskopen i sitt stift velat införa liturgiska reformer, vidtagna af gråbröderna enligt påfligt uppdrag och 1277 af påfven förklarade för allmänt gällande ¹⁾). Påfven tillåter sig ytterligare den insinuationen, att erkebiskopen öfvat "oräknelig annan förföljelse mot konungen, drottningen och riket." "På grund af dessa och många andra svåra och ohyggliga förseelser" uppmanas erkebiskopen att icke vänta, att den heliga stolen skulle tillåta att Lundakyrkan längre vore utan biskop, utan inom åtta dagar efter brefvets ankomst borde erkebiskopen öfverlemna styrelsen af sitt stift åt predikarebrödernas prior i Halmstad och subprior i Lund, hvilka äfven fått uppdrag att mottaga hans afsägelse. Framhårdade erkebiskopen i sin olydnad, så hotas med ännu strängare straff ²⁾). — Och under det att påfven sålunda förfor med erkebiskopen, saknade denne mycket af det understöd han förut haft af kyrkans män. Den gamla ärevördiga cistercienserorden synes visserligen, i likhet med minoriterna, alltjemt hafva hållit med erkebiskopen, men de kanske likaså inflytelserika predikaremunkarne slöto sig till det kungliga partiet. Och i sitt eget stifts presterskap, i sitt eget kapitel hade Jakob Erlandsen motståndare; hans egen broder Erland, erkedjekne, och två andra Lundakaniker befinnas bland de af kardinal Guido bannlysta. Icke utan skäl synas HVITFELD och SUHM till 1265 hänföra det biskopliga partiets förlust af Bornholm, hvilket dittills tappert försvarats af Anders Erlandsen ³⁾). Och sålunda syntes intet annat återstå för erkebiskopen än att foga

¹⁾ HELVEG I, 619.

²⁾ D. S. nr 496, 497; SRD V, 609—612.

³⁾ SUHM X, 538; SRD VI, 299 — — — Andreas — — castrum Borendholm — — viriliter tenuit et annis plurimis defensavit, *quousque aliquantulum cessavit tempestas.*

sig i fiendernas anspråk, lemna sitt embete och se det förnedradt till en konungamagtens ödmjuka tjenarinna.

Men det gjorde icke Jakob Erlandsen. Kunde han än icke numera gå anfallande till väga, så satte han dock mot sina fiender ett passivt motstånd, segt och oöfvervinneligt; man lyckades icke att drifva honom till abdikation. Urban den fjerdas i slutet af 1264 inträffade död öppnade för erkebiskopen bättre utsigter. Han for till Rom ¹⁾ och fann i Clemens den fjerde en ny påfve af annat sinnelag än föregångaren. Kardinal Guido afsändes såsom påflig legat till Danmark; hans vidsträckta fullmagter äro af Juni 1265 ²⁾, men det oaktadt synes han först i början af det följande året hafva hunnit sin bestämelseort ³⁾. Redan en af Guidos fullmagter visade, hvad den heliga stolen åsyftade med denna legation: "vi gifva dig full magt att mot dem, som djerfvas rebellera eller sätta sig upp mot dina helsosamma beslut, tillkalla den verldsliga magtens hjälp och med kyrklig censur, utan appell, tvinga de motsträfviga, utan hinder deraf att möjligen några af den apostoliska stolen erhållit det privilegium att icke kunna bannlysas eller beläggas med interdikt annorlunda än genom påfliga bref, som fullständigt, ord från ord, redogöra för nämnda privilegium" ⁴⁾. Finge man tro konungen, som tyckes till sin förmån åberopa just denna sista klausel i legatens fullmagt, hvilken dock upphäfver det privilegium, som konungen och drottningen året förut erhållit af Urban den fjerde, så lär likväl förhållandet mellan de kungliga och legaten till en början hafva varit ganska endrägtigt ⁵⁾. Men snart blef Guidos afsigt uppenbar; till plats för de beslutna förhandlingarne mellan konungen och de landsflyktiga prelaterna utsåg han Slesvig, ett ställe, fullt af sorgliga minnen för de kungliga och icke heller för dem medförande vederbörlig säkerhet. Derföre, och då legaten oaktadt alla föreställningar vägrade att förändra mötesort, appellerade konungen till romerska stolen (Ribe den 27 Augusti 1266). På den utsatta dagen infann sig i Slesvig å konungens vägnar endast kaniken Peder Åby, hvilken yttrade, att han icke var sänd att underhandla, endast att i korthet förklara, att legaten af

¹⁾ Erkebiskopen var der ännu på hösten 1265. SUHM X, 542, 986.

²⁾ Ny Kirkehist. Saml. III, 108—120.

³⁾ Reg. n:ris 1125, 1128.

⁴⁾ Ny Kirkehist. Saml. III, 110.

⁵⁾ SRD V, 607.

tre skäl icke borde inblanda sig i frågan om prelaternas röfvade gods; först därför att detta gods innehades af konungen och följaktligen icke kunde vara föremål för ransakning och dom, för det andra emedan konungen appellerat från Guido och vidhöll denna appellation, och slutligen för det tredje emedan nämnda gods redan blifvit införlifvadt med den kungliga fiscus, till bevis hvarpå Peder företedde bref med kungligt sigill. Utan att bekymra sig om dessa invändningar skred legaten till undersökning af prelaternas fordringar på skadeersättning och dömde dervid (Lübeck 18 Okt. 1266) konungen, — sedan prelaternas ersättningsfordringar på sammanlagdt 629 libr. sterl., 52294 $\frac{1}{2}$ marker sterl. och 1000 marker rent silfver, hvaraf erkebiskopen serskildt fordrade 16227 marker sterl., blifvit nedsatta till sammanlagdt 30720 marker sterl. samt 600 marker rent silfver och erkebiskopens serskildt till 10000 s. m., — att betala sistnämnda summor; tills vidare blef Danmark underkastadt interdikt. Konungen sände nu en verklig underhandlare, biskop Esger af Ribe, hvilken erbjöd full säkerhet för erkebiskopen och de öfriga prelaterna att återvända till deras kyrkor, föreslog att låta tvistepunkterna afgöras genom skiljedom af danske män, utsedda af båda parterna, samt anhöll, att den fälda domen måtte upphävas; i motsatt fall appelleras för andra gången till den heliga stolen. Legatens åtgärder voro i öfverensstämmelse med påfvens åsikter; en bulla, som synes gifven innan underrättelsen om nämnda händelser hunnit till Rom ¹⁾, betecknar all konungens appellation såsom fräck, och förmanar konungen att underkasta sig Guidos förfoganden; i annat fall hotas med interdikt. Med anledning af konungens nya appellation befallas i ett annat bref legaten att tillhålla konungen att för deras återkomst gifva erkebiskopen och prelaterna lejd, bekräftad af tjugo rikets ansedda män, och återställa dem deras kyrkor, beneficier, fasta och lösa gods, samt jemväl de inkomster konungen deraf haft. Erkebiskopen och prelaterna skulle å sin sida lofva att icke hemligen eller uppenbarligen öfva fiendskap mot riket. Ville de icke afgifva detta löfte, så skulle dock godset återställas till deras prokuratorer, och Jakob Erlandsen och Peder Bang hafva rätt att äfven utom riket ordinera klerker och konsekra biskopar. Så snart de kungliga afgifvit nämnda försäkring, skulle interdiktet

¹⁾ Ty det heter, att konungen vägrat att gifva prelaterna lejd, och med interdiktet endast hotas. Med konungens äldre appellationer, som omtalas, åsyftas troligtvis de som afsändts redan under Urban IV:s tid.

lösas, och legaten i afseende på godset söka att åstadkomma vänlig förlikning mellan parterna. Men om denna förlikning icke kunde åstadkommas, skulle Guido afgöra saken efter godtfinnande samt i nödfall ånyo skrida till interdikt och bannlysning. Konungens förslag om skiljedom var sålunda förkastadt, och af förlikningen blef intet. En ny påfvebulla af den 8 Maj 1267 återkallade Guido, derföre att hans legation så litet uträttade. Innan Guido lemnade nor- den, utfärdade han, tydligen återopande den andra i ordningen af de nämnda bullorna och stadfästade förra årets interdikt och dom, bannlysning mot konun- gen, drottningen och deras anhängare, bland hvilka serskildt nämnas erkedjek- nen Erland Erlandsen och två andra Lundakaniker. Sådant är innehållet af två Guidos bref, båda af Lübeck den 10 Sept. 1267, men enligt det ena synes bannlysningen icke hafva inträdt, förrän de terminer, som Guido utsatt för skadeståndets erläggande, förflutit utan att något afhörts från konungen ¹⁾.

Erkebiskopen, som var närvarande vid bannlysningens afkunnande i Lü- beck, skall det följande året hafva för andra gången infunnit sig i Rom ²⁾. Han fann derstädes alltjemt medhåll hos Clemens IV, hvilken under sitt sista år strängeligen bestraffade det danska folket och predikaremunkarne, som icke höllo interdiktet utan förföljde minoriterna, hvilka icke läto dylik förseelse komma sig till last ³⁾. Erkebiskopen stannade flera år i södern och besökte under denna tid Clairvaux, i likhet med sin berömde föregångare Eskil ⁴⁾. Men äfven konungens prokuratorer och drottning Margareta infunno sig i Rom, och det är ganska möjligt, att de hos den nye påfven Gregorius X, — Clemens IV hade aflidit i slutet af 1268, — funno någon benägenhet att icke så afgjort som företrädaren ställa sig på Jakob Erlandsens sida. Vid denna tid vann äfven konungen en betydlig magttillökning, i det att han lyckades 1271 eröfra Slesvig; erkebiskopens gamle stridskamrat hertig Erik afled året derpå. Å andra sidan røjde konungen i den fullmagt, som han gaf sina prokuratorer, ett för- sonligare sinne; de befullmäktigas att för fredens vinnande vidtaga de mått och steg, som syntes dem tjenligast. Detta var annat än Peder Åbys trotsiga

¹⁾ HELVEG I, 639 och följ.; SRD V, 606—609; D. S. nr 859; Ny Kirkehist. Saml. III, 120—126; Reg. nr 1160.

²⁾ SRD V, 571.

³⁾ Ny Kirkehist. Saml. III, 120—126. Båda brefven äro tydligen skrifna, efter det Guidos legation slutat, (*"tunc in partibus illis apostolice sedis legatus"*).

⁴⁾ SUHM X, 628.

förklaring eller biskop Esgers högst inskränkta fullmakt. Tyvärr är dock kännedomen om dessa års historia alltför ofullständig, för att ett fullt säkert omdöme skulle kunna uttalas om de orsaker, som föranledde Jakob Erlandsen att år 1272 i den påfliga kurian afgifva en skriftlig försäkran af det innehållet, att han öfverlemnade undersökningen och afgörelsen af de tvistepunkter, som angingo kyrkorätten, till andliga män, hvilka skulle bringa saken inför påfven, om de icke kunde sämjas; i tvistefrågorna af verldslig natur skulle dömas af några konungens och erkebiskopens gemensamma vänner, af parterna utsedda; att slutligen erkebiskopen, om han erhöle ett säkerhetsbref, undertecknad af konungen och tjugo förnåma danska män, ville återvända till sitt stift och med dem, som under hans frånvaro inträngt sig i prestembeten, förfara efter billighetens fordringar. Till denna af erkebiskopen föreslagna förlikning gaf konungen i ett bref af den 24 Februari 1273 sitt samtycke. Interdiktet har väl icke så långt derefter upphäfvits, och konungen efter skiljedom till Lundakyrkan återlemnadt hennes besittningar; åtminstone om Bornholm vet man, att det åter tillhörde erkestolen, när Jens Grand blef erkebiskop. Hvarifrån HvITFELD hemtat sin uppgift, att erkebiskopen fått i skadestånd 45000 marker silfver, känna vi icke; men denna uppgift synes i alla fall otrolig, då den nämnda summan är lika med 45000 marker penningar och således högst betydligt skulle hafva öfverstigit det belopp, som Guido dömde konungen att betala, och då dessutom Peder Bang i sin skriftliga förklaring, att all oenighet mellan honom och de kungliga var bilagd, icke synes hafva omnämnt dylikt skadestånd. Det är så mycket mera osannolikt, som ett påfvebref från begynnelsen af Jens Grands tid förmäler, att Lundakyrkan då ännu egde betydliga skulder, åsamkade af Jens Grands företrädare ¹⁾; och Jens Grand sjelf säger, att Lundakyrkan för den skada, hon led under Jakob Erlandsens tid, icke erhållit någon ersättning, ett yttrande, som icke heller bestrides af Erik Menveds procurator ²⁾. Men om än HvITFELDS uppgift är oriktig, så torde afgörelsen dock icke böra betraktas som endast ofördelaktig för erkebiskopen. Visserligen autogs derigenom det kungliga förslaget om skiljedom, men det var med den betydliga modifikation, att tvisten om kyrkorätten skulle afdömas endast af andliga män och i visst fall underställas påfven; — det var just detta, hvarom erke-

¹⁾ Annaler for Nord. Oldk. 1860, p. 99.

²⁾ SRD VI, 281, jfr p. 287.

biskopen så kämpat med konung Christofer, och som denne på intet vis velat samtycka. Den lejd, som konungen gaf erkebiskopen, var formulerad i noga öfverensstämmelse med Clemens den fjerdes råd till kardinal Guido; om de tjugo männens besegling af lejden synes biskop Esger icke hafva nämt något i sitt förlikningsförslag af år 1267. — Förlikning var således ingången; erkebiskopen kunde hoppas att än en gång få taga sin stol i besittning. Men, stadd på hemresa, afled han på Rügen söndagen *Invocavit* 1274 ¹⁾).

Det var en vexlingsrik lefnadsbana, som så slutade. Men i ett var den sig alltjemt lik; från början till slut var den en oafslått kamp för kyrkans rätt att själf stifta sina lagar. Jakob Erlandsen var en man; han hade nog också en mans passioner: stolthet och lystnad efter magt och ära. Ty der rann i hans ådror ett ädelt blod, och han kände med sig, att han icke var ovärdig att tillhöra samma släkt som Absalon och Anders Sunesen, att der bodde inom honom kraft att herska. Men de passionerna voro adlade af en princip. Jakob Erlandsen kunde lemna allt annat, han kunde gå in på ett kungligt förslag, som i verldslig måtto var temligen ofördelaktigt; men grundsatsen af kyrkans absoluta autonomi släppte han icke. För den grundsatsen kämpade han mot konung och herrar, mot prelater, mot folket och mot påfven själf; för den grundsatsen offrade han allt, underkastande sig faror, nöd och landsflykt. Visserligen innehöll hans strid med konung Christofer äfven andra momenter; den sammanhänge med händelserna under Erik Plogpennings tid och med successionstvisten efter Abels död, och den var således, åtminstone i viss mån, i sin begynnelse äfven en släktfejd och ett förfäktande af den legitima arfföljden. Men under stridens fortgång trädde dessa momenter nästan helt och hållet i bakgrunden, och kampen kom att vända sig hufvudsakligen om frågor af kyrkorättslig natur samt framför allt om skånska kyrkoskrået. Erkebiskopen hade här på sin sida den faktiska rätten, tidehvarfvets ande, och framför allt den rätt, som kraft och fasthet i förfäktandet af en grundsats alltid hafva gent emot en svag och nyckfull karakter, som vill men icke kan herska, som icke har någon grundsats att kämpa för utan ledes endast af mer eller mindre själfviska motiver. Till och med konung Christofers varmaste vän, sveajarlen, måste erkänna, att rätten var på erkebiskopens sida. Och

¹⁾ HELVEG I, 648 och följ.; SUHM X, 684 och följ.; HVITFELD, DRK p. 275; Reg. nr 1185.

hvad annat gjorde Christofer sjelf, då han, såsom ojäfviga vitnen intyga ¹⁾, på sotesängen uttryckte ånger öfver sitt uppförande och befalde sina arfvingar att återgifva Lundakyrkan dess röfvade gods? — Historien om de sista fjorton åren af erkebiskopens lefnadsbana är allt för oklar för att om hans förhållande under denna tid medgifva ett fullt säkert omdöme. Det synes visserligen, som om hämdlystnad drifvit erkebiskopen för långt ²⁾. Men framställningar af erkebiskopens fiender äro snart sagdt det enda, hvarpå berättelsen om denna tids händelser måste grundas; hans svar på beskyllningarna af påfven och konungen är obekant. Och dessa händelser erhålla en märklig belysning af den nämnda klauseln i erkebiskopens förlikningsförslag, enligt hvilken tvisten om kyrkorätten skulle afgöras af andliga personer. Man finner deraf, hvilket de fiendtliga aktstyckena förtiga, att kyrkorätten alltjemt utgjorde ett tvisteämne, något, som till en del bekräftas deraf, att konung Eriks klagomål mot erkebiskopen, i likhet med konung Christofers, äfven beröra frågor af andlig natur, såsom presentationsrätten och den kyrkliga domsrättens utöfning. En opartisk dom öfver Jakob Erlandsen måste till detta taga hänsigt och följaktligen icke förgäta, att han dock alltid var och förblef en grundsatsens man, ehuru det visserligen icke numerä är möjligt att afgöra, i hvad mån hans sista strid mot konungamagten var ett förfäktande af den kyrkliga autonomiens grundsats, och i hvad mån han i denna strid varit ledd af mindre ädla bevekelsegrunder.

Det är helt visst riktigt, som konung Erik Menved säger, att ingen af de tre erkebiskopar, som följde efter Jakob Erlandsen, återupptog den tvist som år 1273 blifvit förlikt ³⁾, men deraf följer dock icke, att förhållandet mellan dem och konungamagten var kordialt. Den förste af dem, Erland, erkebiskopens broder, var bland de af kardinal Guido bannlysta medlemmarne af kapitlet och hörde således till det kungliga partiet. Hans val är derföre utan tvifvel att anse som en följd af konungens öfvermägtiga ställning. Men det-samma gäller icke om de båda följande erkebiskoparne. Vi hafva i det föregående framställt de omständigheter, som äro bekanta om deras val, och dervid

¹⁾ Ribe domkapitel, konungens anhängare, skrifver i ett bref hos TERPAGER, *Ripæ Cimbricæ* p. 207: — — — "in ipso jam morituro non solum signa contritionis evidentia præcesserunt. Immo verba expressa palam protulit promissiones continentia de satisfaciendo dicto D^{no} Archiepiscopo et Lundensi Ecclesiæ pro offensa."

²⁾ Se is. *Ny Kirkehist. Saml.* III, 375—378.

³⁾ *SRD VI*, 287.

funnit, att båda dessa val synas visa en märklig frånvaro af kunglig inflytelse. Här bör uppmärksamheten fästas jemväl dervid, att Thrugot och Jens Dros i likhet med domprosten Sacer under striden stodo på Jakob Erlandsens sida. Det var dessa tre, som år 1256 följde erkebiskopen till Nyborg och bevitnade de der timade händelserna. I slutet af 1256 voro Sacer och Jens Dros erkebiskopens underhandlare under de förhandlingar, som föregingo den då så plötsligt afslutna förlikningen. Vid Ättarpsmötet det följande året synas alla de tre kapitelherrarne såsom erkebiskopens fullmäktige ¹⁾. Och om än Thrugot och Jens icke såsom Sacer följde Jakob Erlandsen i landsflykten, så nämnas de dock icke heller bland hans fiender i kapitlet och måste väl således alltjemt hafva varit hans vänner. Icke olämpligt kan man derföre anse dessa båda erkebiskopar såsom förmedlingslänkar mellan Jakob Erlandsen och Jens Grand, såsom bärare af traditionerna från stridens dagar. Ett stillestånd var der nu, men det var väpnadt. Erkebiskopen af Lund ansågs för den slesvigske hertigens naturlige bundsförvandt; till honom ställes Waldemar Eriksens protest mot Erik Glippings besittning af riket, och han anmodades att för påfven framställa, huruledes konungen och drottningen handlat orättfärdigt mot hertigen ²⁾. Men hvarken Thrugot eller Jens Dros, ålderstigna män båda, voro starka nog att upptaga Jakob Erlandsens mantel. Så var Jens Dros med om att frändöma hertig Waldemar Als och åtskilliga gods i Slesvig och bannlyste enligt en påflig legats befallning Erik Glippings mördare ³⁾.

Under något af Peder Bangs sista år (1274—1277) hade hans systerson Jens Thorbernsen Grand blifvit domprost i Roskilde. Ung till lefnadsåren, var dock denne Jens Grand redan en lärdd och ansedd man samt en fullt utvecklad karakter, med den mognare ålderns förslagenhet och list förenande dess seghet i meningar och sträfvanden. Ganska snart kom han i tillfälle att ådagalägga dessa karaktersdrag. Under Jakob Erlandsens tid hade, såsom vi känna från det föregående, Slagelse kyrka blifvit lagd under domprosteriet, och denna anordning bekräftats af påfven. Detta oaktadt utnämde konungen sin kansler till denna kyrka ⁴⁾. Domprosten klagade häröfver inför biskopen af

¹⁾ SRD V, 585, 586, 589.

²⁾ SUHM X, 889—891.

³⁾ SUHM X, 898 och följ.; MAGNUS MATTHIÆ, l. c. p. 85.

⁴⁾ Jens Grand säger: "non convictus non confessus non citatus, omni juris ordine pretermisso, a possessione dicte ecclesie fui ejectus."

Roskilde och erkebiskopen af Lund, men vann intet dermed; genom hotelse att konfiskera hans arfvegods tvang honom konungen att finna sig i kanslerns utnämning. Sedan han med anledning af denna tvist i flera år varit i konungens onåd, anhöll han efter kanslerns död att ånyo komma i besittning af kyrkan. Efter någon betänklighet medgaf konungen detta och presenterade Jens Grand till den lediga kyrkan. Jens Grand mottog då denna presentation, men afgaf på samma gång inför Roskilde kapitel en protest mot presentationen såsom olaglig. Frukten för konungens vrede förmådde honom till det förre; önskan, att deraf intet prejudikat måtte härflyta till skada för prostadömet eller honom sjelf, föranledde protesten (1283)¹⁾. Redan vid denna tid voro Jens Grands fränder, herrarne af Skjalm Hvides släkt, i begrepp att börja fejd med konungen. Domprostens hemliga sympathier tillhörde utan tvifvel dem, men dock fann han, som vi se, rådligast att icke nu redan uppenbarligen bryta med konungen och dermed stänga den utsigt, som öppnade sig för honom att efter den gamle Jens Dros' död få bestiga erkestolen. Men efter Erik Glippings mord och sedan Waldemar af Slesvig blifvit riksföreståndare, drog Jens Grand icke i betänkande att temligen öppet visa sympathi för sina fränder, konungamördarne. Då desse, dömde fredlösa i Danmark, flytt till Norge, och konungen förbjudit sina undersåtar att hemligen eller uppenbarligen hjälpa eller visa dem ynnest, brydde Jens Grand sig icke om detta förbud, utan halp och gynnade dem, tillskref dem bref och mottog deras sändebud. På seländingarnes thiag sade han offentligen, att ingen borde förundra sig öfver konung Eriks dödssätt, då många andra danska konungar, såsom Erik Plogpenning och Christofer, på samma sätt kommit af daga, utan att någon af dem blifvit hämnad. I vitnens närvaro skall han hafva yttrat, att det var skada, att mordet icke begåtts tolf eller sexton år förut, ty då hade konungen icke lemnat efter sig någon afkomma²⁾. Det vore icke underligt, om domprosten under sådana omständigheter fruktat, att den hotelse, som Erik Glipping af långt ringare anledning mot honom uttalat, nu möjligen kunde komma att sättas i verket, och hans arfvegods frantagas honom. Denna farhåga var det utan tvifvel till stor del, som förmådde honom att på visst sätt sätta sitt arfvegods i säkerhet genom att gifva det alltsammans, uppgående sammanlagdt till ett

¹⁾ HELVEG I, 651, 670; *Annaler for Nord. Oldk.* 1860. p. 64 och följ.; *SUM* X, 1018.

²⁾ *SRD* VI, 290, 314.

ganska betydligt värde, till Roskildekyrkan. Hans biskop gaf honom ett icke så litet vederlag af kyrkans inkomster, hvilka såsom sådana icke kunde åtkommas af konungen¹⁾.

Sådana voro Jens Grands antecedentia, då Lunds kapitel — "per uiam compromissi concorditer" — (1289 ³/₄) valde honom till erkebiskop och dermed visade, att Jakob Erlandsens minne ännu icke förbleknat. Det var icke underligt, att drottning Agnes satte sig emot detta val, och att den nyvalde måste i Roskilde domkyrka inför konungen och drottningen, tre biskopar och många andra prelater, förnäma och riddare svärja en ed af följande sex artiklar: att alltid bevisa konungen och drottningen trohet och hålla sina män till detsamma, att älska konungens trogna, att hata konungens fiender och framför allt de fredlösa konungamördarne, att icke söka utverka dessas återkomst till riket, att icke kränka kronans rättigheter utan alltid söka främja konungens angelägenheter, att slutligen icke försöka något till konungens och kronans skada eller för det ändamålet förbinda sig med någon inom eller utom riket²⁾. Det var efter denna ed, som Jens Grand, såsom förut är berättadt, medförande en kunglig rekommendationsskrifvelse, begaf sig till Rom och derstädes, ehuru valet på fullt lagligt sätt blifvit förrättadt och han sjelf inom laga tid infunnit sig hos påfven, ombestyrde sin utnämning genom påflig provision. På detta sätt trodde han sig löst från alla förpligtelser till konungen, och för så vidt som den aflägsda eden inneburit kunglig konfirmation af valet, blef han också verkligen fri derifrån, i sträng juridisk mening taget; påfven och icke konungen fick han nu att tacka för sin upphöjelse. Uppmärksamheten behöfver knappt fästas vid det sluga men oärliga redan i detta handlingssätt, men der-till gaf Jens Grand den påfliga provisionen en ännu vidsträcktare tolkning och blef sålunda, såsom vi snart skola se, en menedare³⁾.

Redan kort efter sin hemkomst intog Jens Grand en fiendtlig ställning mot konungen. Grefve Jakob af Halland, jemte marsk Stig den mest framstående bland de fredlösa, bygde utan tvifvel med erkebiskopeus hemliga tillå-

¹⁾ Annaler for N. O. l. c. pp. 67—92.

²⁾ SRD VI, 291 och följ.; jfr p. 314 och följ. På det första stället heter det äfven, att Jens Grand svurit att utverka påfliga bref, som förbunde honom att efterleva hans ingångna förpligtelser. Men detta påstående återkommer icke hvarken i specifikationen af artiklarne derstädes, icke heller p. 314, och vi lemna det derföre å-sido.

³⁾ Annaler for N. O. p. 97.

telse fästningen Hunebals på jord, som tillhörde Lundakyrkan, och det är ganska sannolikt, att anläggningen af detta falskmyntare- och rofriddarenäste, från hvilket Danmark så ofta hemsöktes af härjningar, skett redan 1290 ¹⁾). Vid ett tillfälle under något af de två nästföljande åren skall erkebiskopen hafva haft hemliga förhandlingar nattetid med marsk Stig och de öfriga fredlösa, hvilka följde erkebiskopen tre dagsresor, med honom rådslående, huru de åter skulle få tillträde till riket. I och för sig var nu detta erkebiskopens tänkesätt hvarken oförklarligt eller brottsligt. Det var icke underligt, att han under en tid, då slägternas sammanhållning var så stark, förfäktade sina fränders rätt; både marsk Stig och grefve Jakob hade svåra oförrätter att hämnas, och den dom, som dref dem i landsflykt, synes icke hafva blifvit fäld efter sedvanlig process ²⁾). Icke heller var det just så opatriotiskt att omfatta det parti, som sträfvade att sätta den slesvigske hertigen på Danmarks thron och dermed förebygga de olyckor, som följde af Slesvigs söndring från det öfriga riket. Men erkebiskopens handlingssätt var ett brott mot svurna eder och var vidrigt äfven i det afseendet, att han icke gick öppet till väga, icke uppenbart förklarade sig för de fredlösa, utan oaktadt sitt tänkesätt gaf sig min af att hålla med konungen, uppträdande som fredsmäklare. I denna sistnämnda egenskap hade han blifvit sänd af konungen till Viborg, då han plägade de hemliga underhandlingarna med marsk Stig. På något märkvärdigt sätt måste den sluge prelaten hafva lyckats att bedåra regeringen, att den oaktadt sådana omständigheter som de nyss nämnda, och oaktadt erkebiskopen redan 1290 och 1291 genom att till biskop i Roskilde inviga en annan än den konungen önskade och genom en formlig förnyelse af Veilestatutet temligen tydligt visat hvad han förde i skölden, lät honom, själen i en fruktansvärd coalition, så länge gå oantastad, och icke blott det, utan till och med i viss mån behandlade honom som vän. För en summa af 4800 marker pantsatte man till erkebiskopen Blekinge, Lister, Willands och en del af Göinge härad ³⁾). Det var

¹⁾ Enligt SUHM XI, 17, dock först 1291.

²⁾ Se PALUDAN-MÜLLER, Om Romerrettens Anvendelse i Danmark efter Kong Waldemar den Andens Tid, p. 59 och följ. (Oversigt af det Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Forh. 1867).

³⁾ SRD VI, 281, 286. Förpantningen erkännes uttryckligen: "verum negari non potest, quin dictus Archiepiscopus dictas terras titulo pignoris tenebat." Af detta erkännande inses, att det som säges p. 370: "quod prædictus Archiepiscopus sine causa rationabili tenuit terras regias" etc., icke är annat än lögn.

visserligen innan Erik Menveds verkliga tillträde till regeringen, som denna förläning gafs; men äfven sedan konungen sjelf gripit regeringstyglarna, behandlades erkebiskopen en tid bortåt med mycken aktning, och skenbart åtminstone, med stort förtroende. Under loppet af 1293 sändes han att vid ett möte på Varö i Halland underhandla om fred med Norges konung. Erkebiskopen beskylles för att vid detta möte hafva handlat högst förrädiskt, att hafva intalat den norske konungen att icke sluta fred på annat vilkor än att de fredlösa skulle åter få inkomma i riket; han skall hafva lofvat att härutinnan bistå konungen med råd och dåd ¹⁾. Det är nu ganska sannolikt, att förhållandet varit så, att erkebiskopen verkligen medlat fred, men med det vilkoret, att de fredlösa skulle befrias från landsflykten, samt att bannlysningstraff blifvit bestämdt för den af parterna, som icke ville antaga eller uppfylla denna fred, — så modifierar MUNCH, såsom det synes på goda grunder, den nämnda anklagelsen. Men detta har utan tvifvel endast varit den officiella, synliga delen af förhandlingarna, äfven den fiendtlig mot Erik Menved, då denne tydligtvis aldrig kunde antaga en fred på sådana vilkor. De följande händelserna göra det verkligen ganska troligt, att vid sidan af de offentliga förhandlingarna gått andra af mera enskild natur, och att vid dessa erkebiskopen ingått vissa öfverenskommelser med konungen af Norge och fått kännedom om de vidt omfattande norska krigsrustningarna. Varömotet betecknar nemligen tydligt en vändpunkt i erkebiskopens sätt att gå till väga; efter detta möte framträder han som sin konungs fiende långt mera öppet och långt dristigare än förut. På det danehof, som Erik Menved i början af 1294 eller slutet af 1293 sammankallat till Nyborg, bannlyste erkebiskopen drotseten Åge Jonsen, derföre att denne mot hans förbud uppfordrade folket att bistå konungen i hans krigsföretag. Härmed åstadkom erkebiskopen en sådan förvirring, att danehofvet upplöstes med oförrättadt ärende. Då konungen det oaktadt lyckades få krigshjelp beviljad, förbjöd erkebiskopen sina undersåtar att bidraga till denna hjälp. Sedan konungen kommit öfver till Skåne, för att i egen person leda krigsrustningarne, förbjöd erkebiskopen sina undersåtar att sälja konungen och hans män lifsmedel eller på annat sätt understödja dem. Det var konungens afsigt att företaga ett tåg mot Hunehals, han fordrade ledning

¹⁾ SRD VI, 292, 315, 317, 322, 325, 368. Det mesta af det följande omtalas ock på dessa ställen.

af erkebiskopen; men denne icke blott vägrade leding utan förbjöd äfven sina män att hjälpa konungen med fartyg. Skogarne på de stora landsträckor, erkebiskopen fått i pant, användes till fästnings- och fartygsbyggnader, utan tvifvel i fiendtlig afsigt. Det var derföre icke underligt, att konungen indrog pantedgodset ¹⁾ och slutligen, då erkebiskopens fiendtlighet nästan öfvergått till handgripligheter, i det hans män beväpnade ryckte ut mot konungens män, församlade till rådpläging vid Liborii hög, lät (1294 ⁵/₄) gripa honom och hans vän, domprosten Jakob Lange, och insätta den förre i fängsligt förvar på Söborgs slott. Konungen lyckades härmed träffa koalitionen hjertpunkt; af de norska furstarnes tåg mot Danmark blef intet ²⁾. Man kan under sådana omständigheter icke undra, att konungen icke fruktade att bringa öfver landet interdiktets olycka, hvaraf det drabbades i enlighet med Veilekonstitutionen. Han förutsåg säkert, hvilket äfven inträffade, att interdiktet icke komme att så strängt hållas. Hans strid med erkebiskopen var af nästan uteslutande politisk art, det annars betänkliga steget att fängsla honom var rent af ett nödvärn; af denna grund kunde Jens Grand hos kleresiet icke påräkna på långt när så kraftigt understöd, som Jakob Erlandsen erhölet. Om sålunda fängslingen i och för sig var ett ganska klokt och välbetänkt steg, så kan icke detsamma sägas om konungens tilltag att derefter ordentligen plundra Lundakyrkan och förstöra dess papper, icke heller om den omenskliga behandling, som de fångna prelaterna underkastades. Historien om erkebiskopens fängelse, sådan den fins upptecknad hos HvITFELD ³⁾, är bland det mest upprörande man kan läsa, och om till och med hälften är öfverdrift, så återstår dock tillräckligt mycket att rättfärdiggöra en ganska sträng dom öfver konungen, som, om man får tro det nyssnämnda något apokryfiska dokumentet, äfven sökte att af den fångne prelaten utpressa betydande eftergifter. De åtta artiklar, hvilka i fängelset förelades erkebiskopen, och hvilkas underskrift gjordes till vilkor för hans lösgifvande, innehöllo: att erkebiskopen skulle aldrig kära på konungen, hans broder eller någon af de andra, som assisterat vid fängslingen; på egen be-

¹⁾ Måhända böra till denna tid äfven hänföras de tvångslån, som konungen skaffade sig af kyrkans män i Åhus och Lund. — SRD VI, 287 m. fl. st.

²⁾ Jfr MUNCH i den ofta anf. upps., Ann. for N. O. pp. 102—118, samt Det Norske Folks Hist. IV, II, 210—216.

³⁾ "En Historiske Beskriffvelse, om en Ercke-Biskop udi Lund, som heed Her Jens Grand." (Bih. till Bisp. Kr.)

kostnad låta lösa de nämnda herrarne ur påfvens bann; aldrig återkräfva det gods, som han miste då han blef fången, eller de penningar han förut lånat konungen; öfverlemna konungen Hammershus slott med underlydande; aldrig tvinga någon kanik till residens; hålla skånska kyrkoskrået ¹⁾; icke bruka kyrkans rätt mot någon utan att förut hafva förfrågat sig hos konungen; slutligen, för det åttonde och sista, betala konungen tiotusen marker silfver. Erkebiskopen svarade, att han ville heldre huggas i stycken än samtycka någon af dessa artiklar.

Emellertid lyckades först domprosten (Sept. 1294) och slutligen (1295 ¹³/₁₂) äfven erkebiskopen att rymma ur fängelset. Den senare begaf sig genast till Hammershus, som under tiden tappert försvarats af slottsfogden. Redan i slutet af 1294 skall Lundakaniken Hans Sibrandsen, som då studerade i Orleans, hafva fört den första underrättelsen om erkebiskopens fängsling till Rom, och påfven Coelestinus V med anledning deraf hafva afsändt ett hotande bref till konung Erik, hvarom denne dock icke det aldra ringaste bekymrade sig. Först då Jakob Lange ankommit till Rom, hvarest under tiden Bonifacius VIII bestigit påfvestolen, vidtogos kraftigare åtgärder. I Augusti 1295 afsändes Isarnus, archipresbyter af Carcassonne, såsom nuntius till Danmark, medförande bref, i hvilka konungen på befallande sätt förmanas att sätta erkebiskopen i frihet, låta honom draga till Rom och sjelf låta sändebud medfölja. I dessa bref betraktas konungen som exkommunicerad redan *ipso facto*, men hotas med ytterligare bannlysning och interdikt, för den händelse att han icke lydde påfvens befallningar. Isarnus kom till Danmark först i början af 1296, då erkebiskopen redan kommit lös, och af hans uppdrag återstod således endast att ombestyras, att erkebiskopen i egen person samt fullmäktige från konungen infunne sig i Rom. Men det dröjde någon tid ännu, innan detta skedde. Isarnus synes hafva gått till väga med mycken saktmodighet och först hafva sökt att sjelf åstadkomma en förlikning. Men erkebiskopen framhårdade i sitt fiendtliga sinnelag; i sitt fasta slott Hammershus satt han, rufvande på hämd och alltjemt beredande konungen nya olägenheter. Liken af några konungens trogna undersåtar, som blifvit begrafna på kyrkogård, lät han uppgräfva och kasta i

¹⁾ Denna artikel isynnerhet måste anses för rent af en dikt, då något dylikt aldrig omtalas under den följande processen. Af samma grund kunna äfven flera af de andra artiklarne betvivlas.

hafvet. En af sina kaniker, vid namn Asle, sände han till Norges och Sveriges konungar och herrar; detta sändebud uppsnappades af konungen och fördes efter Isarni råd till Lund för att straffas af kapitlet. Äfven konungen, skref Isarnus till erkebiskopen, ville icke hafva saken afgjord inom riket utan beredde sig att skicka sändebud till Rom ¹⁾).

Så gick då saken till påfvens domstol. Jens Grand kom först till Rom och blef der med stor nåd mottagen af påfven, som skall hafva yttrat, "att der voro många heliga män i himmelriket, som icke lidit hälften så mycken plåga för Guds skull, som Jens Grand hade gjort." Processen började, sedan äfven konungens fullmäktige anländt. En utförlig framställning af de vidlyftiga processakterna skulle icke gifva mycket utbyte; blott några allmänna anmärkningar må här finna plats. Knappast har väl någon process förts med fler advokatfinter och lagvrängareknep; uppenbara lögnar skyddes icke af någondera parten. Så försäkra konungens prokuratorer, att konungen icke befalt, endast tillåtit erkebiskopens fängsling ²⁾. Erkebiskopen åter beräknar den skada Lunda-kyrkan lidit af konungen under Jakob Erlandsens tid till 50000 marker silfver; Jakob Erlandsen sjelf hade beräknat den till högst 16000 marker penningar ³⁾. Hufvudsakligen två momenter i de ordrika inlagorna hafva historiskt intresse: det ena, att erkebiskopen handlat förrädiskt mot konungen; det andra, att konungen med anledning deraf ytterst våldsamt förfarit mot honom och hans kyrka. Dessa och de punkter, som med dem sammanhånga, äro det väsendtliga i rättegången, processens kärnpunkter. Erkebiskopen söker visserligen att framställa konungen i samma dager som hans farfar, Christofer den förste, såsom en den der systematiskt gjorde ingrepp i kyrkans fri- och rättigheter; och äfven konungen anför mot erkebiskopen klagomål, som i någon mån likna Christofer den förstes mot Jakob Erlandsen. Men att dessa ömsesidiga klagomål dock endast hade underordnad betydelse, visar redan en blick på den ringa plats, som de upptaga i akterna, och än mer det förhållandet, att påfvens slutliga dom icke på minsta sätt berör dem.

Denna dom fälles först den 23 Dec. 1297. Om man också i Rom insåg, att erkebiskopen icke skickat sig rätt, och om man än i följd deraf, såsom

¹⁾ Jfr Ann. for N. O. pp. 120—135 samt "En Hist. Beskrifvelse."

²⁾ SRD VI, 283.

³⁾ SRD VI, 287.

redan det långa uppskofvet med domen visar, var ganska välvilligt stämd mot konungen; så kunde man dock icke lemna ostraffad våldsgerningen mot en af kyrkans yppersta män. Aldra minst kunde Bonifacius VIII så handla; en i ögonen fallande upprättelse kräfdes. — Konungen dömdes att betala 49000 marker rent silfver i skadestånd; till dess denna summa erlades skulle det interdikt, hvarmed riket enligt Veilestatutet *ipso facto* var belagdt, fortfara efter högtidlig bekräftelse. — Det var en hård dom, men i sjelfva utslaget förekom åtskilligt, som gaf konungen hopp om någon lindring. Parterna förmanas att, "om de kunna," förlikas om ersättningsdomen; "om konungen," heter det, "härutinnan med erkebiskopen lämpar sig efter fredens och endrægtens fordringar, förbehålla vi oss rätt att efter godtfinnande moderera taxeringen och ersättningsdomen." Visserligen tillades, att domen det oaktadt ofördröjligen skulle exequeras, men detta tillägg, så väl som hufvudpunkterna, synes hafva tillkommit endast för att rädda skenet; man kunde icke uppenbart desavouera erkebiskopen. Äfven ersättningssummans storlek synes antyda en sådan grundtanke i den hel. stolens sätt att gå till väga; erkebiskopen hade varit nog oförskämd att fordra öfver 450000 marker silfver i skadestånd ¹⁾).

Först i Juni följande året synes erkebiskopen hafva återvändt mot Norden, sannolikt sjelf medförande påvens dom och ett ytterligare påfvebref af den 22 April, som befäller Isarnus att skrida till exekution. Nuntien, som under hela denna tid synes hafva vistats i Danmark, träffades i Lybeck, Aug. s. å., men först den 5 eller 6 Febr. 1299 ²⁾) afkunnade han högtidligen interdiktet. Konungen var naturligtvis icke benägen att utan vidare uppfylla fredsvilkoret, då han ganska väl kände den hel. stolens verkliga tänkesätt. Derföre förhandlades tiden med underhandlingar, och dessa vållade det långa dröjsmålet med interdiktet; konungens prokuratorer hade, att börja med, fullmakt endast att underhandla om mötesplats för konungen och erkebiskopen. Under tiden visade sig Isarnus ganska sträng mot erkebiskopen ³⁾), hvilken icke ville bevilja det minsta afslag, och under det att underhandlingarna äfven efter interdiktet pågingo, utfärdade påfven nya skrivelser, som ånyo yppade hans välvilliga stämning mot konungen. Erkebiskopen begaf sig till Hammershus, och härifrån

¹⁾ Ann. for N. O. pp. 137—149. SRD VI, 279—281.

²⁾ SUHM XI, 320.

³⁾ SRD VI, 339.

skickade han underhandlare. Ett möte beramades i Köbenhavn, Juni 1299, och der infann sig erkebiskopen sjelf. Men en förlikning kunde icke heller nu åstadkommas; erkebiskopen ville icke låta sina fordringar nedprutas, och konungen kunde omöjligen gå in på dem, ty en bokstaflig uppfyllelse af ersättningsdomen skulle medfört landets utarmning, — det ådömda skadeståndets värde kan uppskattas till ungefär 6 millioner riksdaler riksmünt¹⁾. Det var ganska goda villkor, som konungen erbjöd²⁾, men de antogos icke. Derföre skred Isarnus, så ogera han än ville, till utfärdande af bref, genom hvilka dömdes, att erkebiskopen skulle i fyra år innehafva allt kronans gods i hela Lunds stift, med undantag af Halland, — serskildt nämnas konungens tre fjerdedelar af Lund och af myntet derstädes, samt fjerdedelen af Bornholm, innefattande Rönne härad, — under tiden skulle bannlysningen och interdiktet fortfara. Men innan brefven offentliggjordes, lemnade Isarnus landet och visade dermed detsamma, som öfverhufvud kan skönjas under hela sakens behandling och serskildt kan bevisas äfven af den appellation, som erkebiskopens procurator fann sig nödsakad att tillgripa mot nuntiens sätt att gå till väga, — att han nemligen i grunden icke hyste afvogt tänkesätt mot konungen. Derföre bekymrade denne sig icke heller om domen. Tvärtom gick han efter nuntiens afresa till väga med verklig våldsamhet. Långt ifrån att medgifva erkebiskopen införsel i de honom tilldömda kungliga besittningarna, befalde han i stället erkebiskopen och hans anhångare att före den 15 Augusti med allt deras gods lemna Danmark och förbjöd alla att betala erkebiskopen eller hans prokuratorer något af hans inkomster. Konungen lät vidare på Skanörs marknad frångåta erkebiskopens fullmäktige de reda penningar, som de uppburit för erkebiskopens räkning, samt lade beslag på allt dennes gods. Serskildt tog han

¹⁾ MUNCHS beräkning, i Annalerna, af skadeståndet till 4 millioner specier är uppenbarligen för öfverdrifvet hög. De 49000 markerna räknades "ad pondus Lundense." Mellan detta och "pondus Roskildense" har väl icke varit stor skilnad. En mark "argenti ponderis Roskildensis" räknades år 1332 (MUNCH, Pavelige Nuntiers Regnskabsböcker, p. 75) till $4\frac{1}{2}$ solidi. En solidus var (ibm p. 69, Ann. for N. O. p. 189) = 3 sh. sterling. Följaktligen få vi 1 mark silfver = $13\frac{1}{2}$ sh. sterling. Således: 49000 mrk = 661500 sh. sterl. Detta är silfvervärdet. Om man nu på vanligt sätt förhöjer detta 10 gånger, så framkommer en ungefärlig summa af 6 millioner rdr rmt. Detta resultat synes icke skilja sig mycket från det, som erhålles efter de beräkningsgrunder, som blifvit följda härofan p. 50.

²⁾ SRD VI. 346 och följ.

i besittning erkebiskopens gårdar i Lund och Åhus och dref ut derifrån hans fullmäktige. Öfver detta konungens beteende anförde kapitlet klagomål inför påfven ¹⁾, till hvilken äfven konungen vädjade mot Isarni dom. Så gick saken för andra gången till Rom, ånyo blef det ändlösa inlagor af ungefär samma innehåll och beskaffenhet som de föregående. Emellertid voro interdiktet och bannlysningen ganska tryckande; derföre tog konungen slutligen det välbetänkta steget att ödmjuka sig för påfven, anhållande om hans förlåtelse. Detta medförde ock åsyftad verkan. Slutdomen, som afsades den 28 ²⁾ Februari 1302, är efter omständigheterna ganska gynnsam för konungen. Enligt densamma nedsattes det förut ådömda skadeståndet till 10000 marker; för denna summa skulle erkebiskopen erhålla fast egendom. Dessutom skulle konungen till Lundakyrkan återställa alla privilegier och egendomar, som hon innehade, när erkebiskopen blef fängslad, och hvad som icke mer återstod deraf, skulle ersättas efter värdering. När detta fullgjorts, skulle interdiktet och bannlysningen upphöra. — Men då det kunde förutses, att erkebiskopen icke komme att villigt finna sig härutinnan, så tog påfven det steget att genom bullor af den 30 Mars och 11 April s. å. låta Jens Grand och Isarnus, som under tiden blifvit erkebiskop i Riga, byta embeten med hvarandra. På det sättet befriades konung Erik från sin oförsonligaste fiende. — Det följande året löstes interdiktet ³⁾.

Väl måste det medgifvas, att Jens Grands strid sammanhängde med Jakob Erlandsens; och denna sida af saken sökte han äfven sjelf ifrigt att framhäfva ⁴⁾. Men der är mellan de båda prelaterne en grundväsendtlig olikhet. I Jakob Erlandsen funno vi en man, som var uppfylld af ett stort och mäktigt lifspathos, en man, som upptagit i sig Gregorii den sjundes och Innocentii den tredjes stora tankar. Hans inlagor hafva en öfvertygelsens värme, en bevisningens styrka, som icke kan förfela att göra kraftigt intryck på en hvar, som läser dem utan förutfattade blinda meningar; i dem är det alltid förnämligast tal om principer, ersättningsfrågan har för honom endast sekundär betydelse. Jakob Erlandsen är den store hierarchen; han är för stolt att vilja nedlåta sig

¹⁾ Detta kapitlets klagomål är uppenbarligen från 1299, och icke från 1298, ty det säges uttryckligen, att erkebiskopen den tiden vistades på Bornholm. — SRD VI, 343—345.

²⁾ Så MUNCH; sjelfva dokumentet, SRD VI, 353, har *den 20*; Reg. nr 1575 *den 23*, dervid förmodligen följande SUHM XI, 413.

³⁾ Ann. for N. O. pp. 149—163. ⁴⁾ Se flera förut citerade ställen i akterna.

till lögner och undflykter, han söker i stället bevisa att det handlingssätt, hvarföre han anklagas, var fullt riktigt. — Jens Grand var en man af annan halt. I hans karakter var den lumpna och illistiga slugheten ett grunddrag; det visade redan hans första uppträdande. För honom voro kyrkliga grundsatser af underordnad vikt; understundom begagnar han dem såsom rhetoriska hjälpmedel, men han berör dem dock endast i största korthet, och då talar han icke som en kyrkofurste utan på sin höjd som en "doctor in decretis." Jens Grand är den sluge politikern; i denna egenskap skyr han inga lögner, inga undflykter, såsom till exempel då han påstår, att de för konungamordet anklagade dertill voro oskyldiga. När hans intriger strandade, så blef skadestandsfrågan för honom det aldri väsendtligaste ¹⁾; han var också en girig man. Vi sågo den enorma skillnaden mellan Jakob Erlandsens och Jens Grands fordringar på ersättning; likväl hade Jakob Erlandsen blifvit fängslad liksom Jens Grand och hade varit borta från sitt stift mycket längre än denne ²⁾. — Ett tredje drag, som icke får utelemnas i ens den flygtigaste konturteckning af Jens Grands karakter, är slutligen den fruktansvärdaste hatfullhet. Det namnkunniga yttrande, som han skall hafva fält i Brügge, — "att det qvittade honom lika, antingen hertig Waldemar af Slesvig, eller en jude, eller saracen, eller hedning, eller sjelfva djefvulen regerade Danmarks rike, blott konung Erik eller hans broder icke vore konung" ³⁾, — innebär i sjelfva verket ingenting otroligt, då man ser erkebiskopens trogne medhållare Jakob Lange vidhålla och försvara ett yttrande, som icke var stort bättre ⁴⁾. — Jakob Erlandsen kunde ingå förlikning med konungen, Jens Grand kunde det aldrig.

¹⁾ Jag fäster i detta afseende uppmärksamheten framför allt vid den långa inlagan, SRD VI, 304—312.

²⁾ Jfr äfven Jens Grands bouppteckning i Ann. for N. O. pp. 168—189.

³⁾ SRD VI, 293, 323, 324.

⁴⁾ SRD VI, 302.

Fortsättningen af denna skrift kan meddelas först i nästa tom af universitetets årsskrift.

Pris: 1 Rdr 50 öre.